

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

ЖА с. т. Жуда. [Тўла:] *Жа савдогар бўлиб кетибсизми, ўтиринг энди.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Писмиқ.. жа хурсанд, оғзи қулоғида, йўргалаганча кетяпти.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЖАБАЗАК *шв.* Жавпазак.

ЖАББОР [а. *جبار* – қудратли; шафқатсиз, бераҳм] 1 Оллоҳнинг сифат (ном)ларидан бири; қудратли, кучли.

Жаббор олсин! *қарғ.* Худо олсин.

2 Жабр қилувчи, жабрловчи.

Жонни жабборга бериб Жон-жаҳди билан, куч-қувватини аямай. *Махсум, тузингизни ичган бўлсак, текинга ичмадик, жонимизни жабборга бериб, хизматларингизни қилдик.* С. Анорбоев, Оқсой. *Баъзида жонингни жабборга бериб, Асл ҳақиқатни сўзлаганинг дам, Баъзи бирлар сендан бутунлай ранжиб, Мумкин сени нодон дейишлари ҳам.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

3 Жаббор (эркаклар исми).

ЖАБДУҚ 1 От ёки эшак абзали. *Арава ҳам эртаси кун келтирилиб, Холмирза ака отга жабдуқлар олиш, аравага темир қоқтириш учун шаҳарга тушиб кетди.* А. Қодирий, Обид кетмон. [Бўри] *Эшакнинг жабдуғига чўнқайиб ўтирди.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

Жабдуқ урмоқ Отни эгарламоқ, жабдуқламоқ. *Жабдуқ урдириб берсам, ўзлари миниб кетсалар [деди ҳокимга мингбоши].* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Керакли нарсалар, керак-яроғ, анжом. *Сафар жабдуғи.* ■ [Навоий:]. *Мен бу ёсуманни ўз хусравларига юбормоқчиман. Олиб чиқинг! Сафар жабдуғи ҳозирлансин!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

ЖАБДУҚЛАМОҚ *айн.* жабдуқ урмоқ қ. жабдуқ. *Кечаси чалқанча ётиб ўйладим. Сахар вақти Тарлонни жабдуқладим. Обширга от солдим.* Т. Мурод, От кишнаган оқшоқ.

ЖАБР I [а. *جبر* – зулм] Жисмоний ёки руҳий азоб; зулм, адолатсизлик. *Полиция маҳкамаси олдидан ўтар экан, ҳар кимни титроқ босар, унинг жабрини, даҳшатини халқ ҳар кунни, ҳар соат, ҳар минут тотиб турар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кимга бориб дод этай зolim фалакнинг жабридин.* Муаззамхон.

Жабр кўрмоқ (ёки чекмоқ, тортмоқ) 1) азоб чекмоқ, азоб тортмоқ, зулм кўрмоқ; зулм остида эзилмоқ, қийинчилик кўрмоқ. *Ёшлигимда қайнананинг жабрини торта-торта, танимда жон қолган эмас.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар; 2) моддий зарар кўрмоқ, зиён тортмоқ. *Завод эгаси бўлишига қарамай, у ҳам жабр кўрган экан.* А. Қаҳҳор, Йиллар. **Жабр қилмоқ** 1) азоб бермоқ, зулм ўтказмоқ, қийнамоқ. *Сиз икки келин ушлашни билмабсиз, Зайнабга жабр қилган кўринасиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) моддий зарар етказмоқ, зиён бермоқ.

ЖАБР II *эск. айн.* алгебра. *Насриддин Тусий жабр, тиб ва мантиқ назарияси билимларининг бошқа соҳалари бўйича ҳам кўпгина китоблар ёзган.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЖАБРА [укр. жабри – жағ, жабра] Сувда ҳам қуруқликда яшовчи баъзи ҳайвонларнинг нафас олиш аъзоси *Қисқичбақа сувда яшаганлиги туфайли, жабралари танасининг нозик попуксимон ўсимталари билан нафас олади.* «Зоология».

ЖАБРАН [a. جبراً – жабр ўтказиб, мажбуран] рвш. эск. Жабр қилиб, жабр кўрсатиб, зўрлик билан. [Алексей:] *Бой.. сизда одамгарчилик бўлганда эди, Қудратни жабран Сибирга ҳайдатиб, ҳовлисини ўзингизники қилиб олмасдингиз.* Н. Сафаров, Уйғониш.

ЖАБРДИЙДА [жабр + ф. ديدە – кўрувчи] қ. аламдийда. *Ота-онадан ажралган жабрдийда Абу шундан сўнг ризқ излаб, қишлоқма-қишлоқ, шаҳарма-шаҳар дайдиб кетди.* Мирмуҳсин, Она. *Жабрдийда халқ подшо амалдорларидан аламини олмоқчи экан, олсин.* Н. Сафаров, Наврўз.

ЖАБР-ЖАФО, жабру жафо Ортиқ даражадаги жабр, қаттиқ жафо, зулм. *Чин ёр бўлса қилар вафо, Номард қилар жабру жафо.* «Гулихиромон». *Урушининг бутун жабру жафоси эл-улуснинг бошига тушадир* [деди Мулла Фазлиддин]. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЖАБР-ЗУЛМ, жабру зулм айн. **жабр-жафо.** У [Иўлчи] *энди танҳо эмас, у ўзини дўстлар ичида, ўзи каби эзилган, жабр-зулмга қарши кураш учун шайлана бошлаган одамлар орасида сезди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАБРЛАМОҚ Жабр-зулм қилмоқ, қийнамоқ, азоб бермоқ. *Табиат чиндан ҳам бевақт йўлга чиққан бу йўловчини сувга тишган паррандадек жабрлаган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖАБРЛАНМОҚ 1 Жабрламоқ фл. мажж. н.

2 Моддий зарар кўрмоқ, зиён тортмоқ.

ЖАБРЛАНУВЧИ 1 Жабрланмоқ фл. сфдш.

2 ҳуқ. Жиноят натижасида маънавий, жисмоний ёки моддий зарар кўрган шахс. *Янги кодекс лойиҳасининг амалдаги жиноят процессуал кодексидан фарқи шуки, у жабрланувчининг ҳуқуқларини анча кенгайтиради.* Газетадан.

ЖАБР-СИТАМ, жабру ситам айн. **жабр-жафо.** *Басдир шунча уқубат, Шунча жабру ситамлар.* У. Қўчқоров, Ҳаяжонга қўмилган дунё.

ЖАБҲА [a. جبهه – пешона; фронт, уруш] 1 эск. Фронт олди. *Жабҳаларда ҳушёр тур, топмасин омон душман.* Ғайратий. *Жабҳага кетганидан Қайта келмади отам.* Миртемир.

2 Халқ хўжалигининг ҳар бир соҳаси. *Бошқал жабҳаларда ҳам хўжасизлик оқибатида елга соғурилайётган маблағлар озмунчаними? [деди Ваҳобов].* С. Кароматов, Сўнгги

бархан. *Ҳар жабҳада кўрсатиб мардлик, Саҳроларни кўмарсиз гулга.* З. Диёр.

ЖАВАК шв. Исирғанинг қуйи қисми.

ЖАВГАЗА шв. айн. **жавгазим.**

ЖАВГАЗИМ бот. Фарғона лоласи.

ЖАВДАР(И) 1 Фалладошлар оиласига мансуб бир йиллик ва кўп йиллик ўсимлик; қора буғдой. *Жавдар уни.* ■ *Назаров бўлимасини ошхонага олиб борди. Қайноқ карам шўрва, серёғ бутқа ва жавдари нон берилди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 шв. Жайлари, оддий, содда. *Халқи каби жавдари унинг танида қони.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

ЖАВДИРАМОҚ Нажот излаб, илтижо билан қарамоқ, термилмоқ. *Пошша кампир ўғлининг жавдираган нигоҳига дош беролмади: кўз ёшларини артиб, бошини қуйи солди.* Н. Қиличев, Устун. *Болаларнинг жавдираган кўзлари отада. Ота эса нима қиларини билмай гаранг.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖАВДИР-ЖАВДИР **жавдир-жавдир қарамоқ** (ёки **боқмоқ**) Кўзларини жавдиратмоқ. [Почтаев] *Атрофга жавдир-жавдир боқиб, қаердан туриб гапиришини мўлжалларкан, шовқин-сурон авж олди.* А. Мухтор, Туғилиш.

ЖАВДИРОҚ Жавдираган, термилган. «Унақа қийнамагин-а опангни, хўпми?» деб қўйдим Бахтиёрнинг жавдироқ кўзларига тикилиб, – деди Камол. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ЖАВЗО [a. جوزاء – бурж] (Ж – катта) 1 астр. Ўн икки буржнинг бири, Саратон ва Савр буржлари ўртасида жойлашган (қ. бурж).

2 Шамсия йил ҳисобида учинчи ойнинг арабча номи (22 май – 21 июнь кунларига тўғри келади). *Жавзо кирди. Кунлар исиб, арпа пишди.* К. Яшин, Ҳамза. *Адаш қарвоннинг кечагидек эсида: жавзонинг охири Ҳафтаси эди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ЖАВЛОН [a. جولان – юриш, сайр қилиш; адашиш] 1: **жавлон урмоқ** (ёки **қилмоқ**) 1) ҳозирлик кўрмоқ; отланмоқ; айланмоқ, сайр қилмоқ. *Маликаи айёр, агар турсанг сўзингда, Сенинг билан йўлга жавлон қилайин.* «Гулшанбоғ». *Мана бу от-арава сизники, сизга бердим, қани, ўтириб бир жавлон қилиб келинг.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) астойдил меҳнат қилмоқ; бирор соҳада ўзини кўрсатмоқ. *Биров меҳнат фронтда жавлон*

уриб, ажойиб хотира қолдирса, биров донишманд сифатида ёдгор қолдиради. Н. Сафаров, Оловли излар; 3) ўйноқиламоқ. У кўзини юмди дегунча, хаёлида қорабайир жавлон қилар, тақаларининг тошларга урилиб тақиллаши қулоқларига эшитилаётгандай туюларди. Ҳ. Фулом, Маъшал; 4) кўринмоқ, намоён бўлмоқ. Фуломжоннинг кўнгида яйраган қувонч баҳори кўзларида жавлон урди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Жавлон кўзлар** Шўх, ёниб турган кўзлар. Бодом қовоқлари остидаги жавлон кўзлари мамнун-мамнун кулади, юзлари кулади, гўзал гунча лаблари кулади. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Жавлон (эркаклар исми).

ЖАВОБ [a. جواب – сўроққа қайтарилган гап] 1 Сўроққа, мурожаатга қайтарилдиган гап; хат; товуш; имо-ишора ва ш.к. *Мужмал жавоб. Қатъий жавоб. Қониқарли жавоб. Аччиқ савол бериб, ширин жавоб кутма.* Мақол. ■ *Ҳасанов фашистларнинг сўроғига бир оғиз ҳам жавоб бермади.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Тожибой ака бўлса, аниқ жавоб бермай, гапни айлантирар эди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Ташқаридан шайхнинг овози келди. Ичкаридан яна жавоб бўлмади.* К. Яшин, Ҳамза.

2 мат., физ. Муайян масала, мисол ёки топшириқнинг ечими. *Ушбу масаланинг жавоби икки йўл билан топилди.*

3 Рухсат, изн. *Майли, ишингиз зарур бўлса, сизга жавоб, дўстим, эртагача хайр.* К. Яшин, Ҳамза. *Чокарнинг елкасидан хуржунни олиб, кўлига бир танга қистирди-да, унга жавоб бериб юборди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

Жавоб бермоқ 1) айтмоқ, сўзламоқ; масъул бўлмоқ. *Хўп, бунга ўзим жавоб берман, аммо ҳалиги гап-гап, машоқ тўхтамансин.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса; 2) виждонан қийналмоқ. *Одам баъзан бир марта нотўғри босиб қўйган қадами учун умрбод жавоб беради.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 3) мос келмоқ. *Шифохона бўлимлари ҳозирги замон тиббиёт талабларига жавоб берувчи олтига корпусга жойлашган ва замонавий мебеллар билан жиҳозланган.* Газетадан. **Жавобини бермоқ** Қўйиб юбормоқ, ажралишмоқ. *Яраш полон тўғри колхоз идорасига йўл солди. У Зумрадни топмоқчи, у ерда, эл-юрт олдидан шармандасини чиқариб, жавобини бермоқчи эди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

[Тешабой] *Фарзандсизлик туфайли эри жавобини бериб юборган бир бевага уйланди.* Шуҳрат, Жаннат қидирганлар.

ЖАВОБАН [a. جواباً] рви. Жавоб бериб, жавоб тариқасида. *Суднинг саволига жавобан Сидиқжон ўн бир гувоҳнинг номини айтганида, Шарофат рўмолининг учини тишлаб, донг қотиб қолди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЖАВОБГАР [жавоб + ф. گر – ишловчи, иш қилувчи] 1 Масъулиятни бўйнига олган, зиммасига масъулият юклаган шахс, масъул. *Ҳар бир ўқитувчи камиде йиғирма-ўттиз ўғил-қиз ўқувчининг тақдири учун жавобгар.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 ҳуқ. Қилмиши, хатти-ҳаракати учун жавоб берувчи; айбдор, гуноҳкор. *Бундай фисқ-фужур учун ўзингиз жавобгар бўлиб қолманг яна [деди Хўжабеков].* С. Анорбоев, Оқсой.

ЖАВОБГАРЛИК 1 ҳуқ. Хатти-ҳаракати, қилмиши учун бирон-бир масъулиятга ёки жазога тортишни талаб қиладиган ҳолат. *Моддий жавобгарлик. Жавобгарликка тортмоқ.*

2 Ўз зиммасидаги вазифанинг бажарилиши учун масъулиятли ҳолат; масъулият. *Маънавий жавобгарлик.* ■ *Дабдаба камроқ бўлсин-у, жавобгарликни сезиш ҳисси кўпроқ бўлсин.* Ш. Рашидов, Фолиблар.

ЖАВОБ-МУОМАЛА Сўроқ ёки мурожаатга яраша жавоб. *Абдусамдқори эртадан кечгача идорада ўтирар, иш билан келган колхозчиларга кўпинча раис.. номидан жавоб-муомала қилар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЖАВОБНОМА [жавоб + нома] Жавоб хати.

ЖАВОБСИЗ 1 Жавоб қайтар(ил)маган, жавоб бер(ил)маган. *Редакцияга келган хат жавобсиз қолдирилмайди.*

2 Индамай, сўзсиз. *«Хўп, нон олдираман» дейишга ҳам маҳдумнинг мажоли қолмаган ҳолда, бошини қуйи солиб, жавобсиз ташқарига жўнади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 Рухсатсиз, ижозатсиз; жавоб, рухсат олмай. *Ишдан жавобсиз кетиб қолмоқ.*

ЖАВОН Турли нарсалар қўйиладиган мебель; шкаф. *Китоб жавони. Кийим жавони.* ■ *Уч деразали кабинет. Шифти пастроқ. Жавонларга пахтаси чаман очилган турли нав гўзалар ва пробиркалар қўйилган.* С. Нуоров, Нарвон. *Жавонларга тарихга оид китоб-*

лар дид билан тахлаб қўйилган. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЖАВОНМАРДЛИК [ф. جوان مردى — баланд ҳимматлилик, саховат] тар. Олий ҳимматлилик, саховатпешалик. Паҳлавон Маҳмуд жавонмардлик оқимининг улкан намояндаларидан бири бўлган. «ЎТА».

ЖАВОНИБ [а. جوانب — «жониб» с.нинг кўпл. шакли] эск. Тарафлар, томонлар. Аммо атроф ва жавонибдаги мусулмонлар беҳад фаровон-фароғатда умргузаронлик қилиб, тинчгина савдо-сотик, берди-олди қилур эканлар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЖАВОНҒОР Қўшиннинг сўл қаноти.

ЖАВОҲИР [а. جواهر — «жавҳар» с.нинг кўпл. шакли] 1 қ. гавҳар. Қутичанинг тагида каптарнинг тухумидек келадиган ва капалак рангидек нафис товланган ажиб бир жавоҳир ярқираб ётарди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

2 кўчма Қимматбаҳо бойлик. У билади: эккани чигит эмас, жавоҳир. Уйғун. Шарқ халқлари мусиқа мероси жуда қадим тарихга эга, бу мерос бебаҳо жавоҳирларни ўзига жамғаргандир. Газетадан.

ЖАВОҲИРОТ айн. жавоҳир 1. Мирзакаримбой: «Ихтиёр санда, қизим» деган гапни икки-уч марта такрорлаб, жавоҳиротни қайгадир яширди ва истар-истамас, секин юриб чиқиб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАВПАЗАК шв. Эртапишар, чиллаки. Кимсасиз бир боққа кириб, ярим дўпни жавпазак песа [ғўра ўрик] териб чиқдим. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар. Афандининг бир туп жавпазак ўриги бор эди. «Латифалар».

ЖАВРАМОҚ I Ҳадеб гапиравермоқ, зериктирарли даражада кўп гапирмоқ, вайсамоқ. Абдураҳмонбой куйиб-пишиб жавраётган домлага ачинган бўлди ва унга тасалли берди. Ҳ. Фулом, Машғал. Ичкарида қайнонасининг жаврагани, Азизанинг бидирлагани эшитилди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ЖАВРАМОҚ II шв. Совуққа қотмоқ, совуқ емоқ, дийдирамоқ. Туни билан жавраб чиқдим.

ЖАВРАҚИ Ҳадеб гапираверадиган; вайсақи.

ЖАВҲАР [а. جوهر — моҳият, мазмун < ф. جوهر — қимматбаҳо тош] I Қимматбаҳо тошларнинг умумий номи.

2 кўчма Энг қимматли, бебаҳо нарса. Муҳаббат жуда оз йигитларга муяссар бўладиган юрак жавҳаридир. А. Қодирий, Ўтган

кунлар. Илм жавҳарларин терган йигит-қиз, Сенинг фарзандларинг, азизим ТошДУ. Ж. Жабборов, Шогирд сўзи.

3 Жавҳар (эркак ва хотин-қизлар исми).

ЖАВҲАРЛИМУ [а. + ф. جوهر ليمو] I эск. Лимон кислотаси. Росмана жавҳарлиму лимон мевасини бижғитиб олинади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

2 кўчма Тили аччиқ, заҳар одам ҳақида.

ЖАД қ. жад(д).

ЖАДАЛ [а. جدال — баҳс, мунозара; бураш, эшиш] I рвш. Тезлик билан, тез. Фан-техника жадал сурбатлар билан ривожланмоқда. «Ўзбекистон кўриқлари». Эргаши лом-мим демай, кўчага қараб жадал йўл олди. К. Яшин, Ҳамза. Салимаҳон жадал юриб, кўчага чиқди. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

2 сфт. Кечиктириб бўлмайдиган, ошиғич, шошилинч. Элмурод жадал иши бордай чиқиб кетди. Шухрат, Шинелли йиллар.

Жадалига олмоқ Тезлашмоқ, кучаймоқ. Дўл бир зумда шундай жадалига олдики, ер оппоқ бўлди. Ш. Рашидов, Фолиблар.

ЖАДАЛЛАМОҚ Ўз тезлигини, суръатини оширмоқ, тезлашмоқ. Сидиқжон.. секин бурилиб, анча ергача бошини қуйи солган ҳолда битта-битта қадам ташлаб борди, кейин жадаллади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. Даврон ака бир нима деб қўлини силтади-да, жадаллаб кетди. О. Ёқубов, Излайман. Абдукабир ака цех томон одати бўйича жадаллаб юриб кетди. Ф. Мусажонов, Камтарин ишчи.

ЖАДАЛЛИК Тезлик, тезкорлик. Инобат эрталаб туриб, далага чиқиб кетди ва жадаллик билан пахта тера бошлади. Ж. Шарипов, Саодат. Ўринбой Абдуллаев жадаллик билан пулемётдан ўқ ёғдириб, фашист галларини ерга қапишиб олишига мажбур этди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЖАДВАЛ [а. جدول — графаларга бўлиш; рўйхат; чизма] I Маълум тартибда сатр, катак ва устунларга, графаларга жойлаштириб берилган маълумотлар. Кўпайтириш жадвали. Отларнинг турланиш жадвали. ■ Менделеев жадвалин Оламга ўргата олган, Инсонни ер юзида Қила олган кимёгар. Ф. Фулом. Тузди-ю Мирзо Улуғбек Кўрагоний жадвалин, Сирли осмон тоқиға илк Қўйди нарвон ўзбегим. Э. Воҳидов.

2 Машғулот, дарс, иш, ҳаракат, тadbир-чора ва ш.к. нинг ўрни ва пайти кўрсатил-

ган график. *Дарс жадвали. Маърузалар жадвали. Поездларнинг ҳаракати жадвалини тузмок. Жадвал билан иш олиб бормок. ■ Минг тўққиз юз қирқ бешинчи йилнинг бутун ёз ойлари темир йўл линияларида пассажир поездлари жадвалдан ташқари ҳаракат қила бошлаган эди. С. Аҳмад, Уфқ.*

ЖАД(Д) [а. جد — улуғворлик; омад; бобо] эск. қ. **бобо 1.** *Бу хусусда шоир билан улуғ жаддингиз хоқон Темур.. ораларида бўлган жикояни ҳам эшитганман. Ойбек, Навоий.*

ЖАДДИ: *жаддига қолмок* Касрига, касофатига қолмок. *Бинобарин, баъзан гуноҳсиз одамлар унинг жаддига қолиб, жазоланади. С. Кароматов, Сўнгги бархан.*

ЖАДИД [а. جديد — янги; бояги, охириги] тар. Янгилик тарафдори, жадидчилик ҳаракатининг қатнашчиси. *Ўтган кун кечаси худди шу ерда катта мажлис қилинди, йигирмага яқин одам тўпланди. Жадидлар, уламолар, яна Ҳаким акамнинг обрўли бир неча дўстлари бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.*

Усули жадид 20-аср бошларида эски мактабдаги тартиб ва ўқитиш усуллари ўрнига янги тартиб ва таълим-тарбия усули; бу усул, жумладан, хат-савод чиқаришда ҳижо тизими ўрнига товуш тизимини киритган. [Абдишукур] *Газета, журнал мутолаасига одатланди. Тошкентга қайтгач, у ўзини энг «кўзи очиқ» ва «янги фикрли» мусулмонлардан ҳисоблаб, «усули жадид» мактабларини очишга ташвиқот юргиза бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЖАДИДИЗМ Жадидчилик. *Жадидизм тарафдорлари.*

ЖАДИДЧИЛИК тар. 19-асрнинг иккинчи ярми, 20-аср бошларида туркий халқлар ва тожиқлар орасида юзага келган, Туркистон халқларининг манфаатларини ифодалаган, маърифат учун курашган, ўқиш-ўқитиш ишларини ислоҳ қилган, диний мактабларнинг дастурларига дунёвий фанларни киритишга интилган маърифатпарвар оқим.

ЖАД(И)Й [а. جدى — эчки боласи] **1** (Ж-катта) астр. Ўн икки буржнинг бири; Далъ ва Қавс буржлари ўртасида жойлашган (қ. бурж).

2 Шамсия йил ҳисобида ўнинчи ойнинг арабча номи (22 декабрь — 21 январь даврига тўғри келади).

ЖАЖАҚЛАМОҚ шв. Фийбат қилмок; ёмонламок.

ЖАЖЖИ Кичкина, кичик; мўъжазгина. *Бош вазир олисларда шундай милтираб турган жажжи юлдузларга қараб, бир нафас жим бўлиб қолди. С. Сиёев, Аваз. Гитанинг малла сочли жажжи боласи ҳам бу гапларга тушунмаётгандек, қариянинг қорайиб қотган бармоқларига тикиларди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.*

ЖАЖМАН шв. Жажжи. [Бола] Ўзи ҳам жажман, ўткор қиличини, ханжарини, кичик, лекин росткам ўқ-ёйини тақиб олди. Ойбек, Навоий.

ЖАЗ I Тўғралган, тўғрамча гўшт. *Ҳайдар совиб қолган кабобнинг битта жазини олиб, оғзига солди. Э. Усмонов, Ёлқин.*

ЖАЗ II тақл.с. Қизиб турган нарсага совуқ нарса текканда ёки бирор нарса қовурилганда ва ш. к. ҳолларда чиқадиған товуш ҳақида. *Момиқдай қўл унинг кафтига тушганда, аллақаери жаз этиб, энтиккандай бўлди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

ЖАЗ III айн. жиз I.

ЖАЗ IV [ингл. jazz — оркестр] Кўпинча уриб ва пуфлаб чалинадиған асбоблардан тузилган оркестр. *Жаз шу ерда, сахнанинг ўзида жойлашган эди. «Ёшлик».*

ЖАЗ V шв. Туя эгари. *Туянинг ўзига яраша жазиб бор. Мақол.*

ЖАЗАВА [а. جذبه — ўзига тортиш; жалб қилиш] Ўзини йўқотиш даражасидаги асабийлик ҳолати. *Сулаймон ака алам жазавасида ёниб, терга пишиб борди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Актриса Зебунисодаги бир дақиқалик чақиндек ўтиб кетувчи дағаллик, жазава, шафқатсизлик каби хусусиятларни кўрсатишдан чўчимайди. Газетадан.*

Жазаваси тутмок Асабийлашмок, қаттиқ жаҳли чиқмок. *Отлиқ ва пиёда солдатларнинг яна жазавалари тутди. Н. Сафаров, Наврўз. Охири йигитнинг жазаваси тутди. С. Сиёев, Ёруғлик. У [Мансур] жазаваси тутганда, ўртага ким тушса аямас, дўппослайверарди. «Муштум».*

ЖАЗБ [а. جذب — ўзига тортиш]: **жазб қилмок** (ёки **этмок**) Ўзига тортмок, мафтун қилмок. *Раъно келинларча Анварга салом қилди ва жазб қилгандек Анварнинг яқинига бориб тўхтади. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Унинг [йигитнинг] бутун туриш-турмуши Шербекни ўзига жазб этди-қўйди. С. Анорбоев, Оқсой.*

ЖАЗБАР шв. Чизғич. *Қачон унинг уйига борса, Акмал катта оқ қоғозга термилиб, учи*

игнадай қилиб очилган турли қаламлар, ҳар хил жазбарлар билан нималарнидир ўлчаб, чи-зиб ўтирган бўлади. М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЖАЗ-БУЗ Жаз П с. такр. *Зумрад жаз-буз этказиб, қозонга гўшт ташлади.* С. Сиёев, Отлик аёл.

ЖАЗВАЛ қ. **жазбар 1.** *Дераза тагида ўтирган аёл қўлидаги сиёҳ доғли жазвал билан тизига уриб, ора-сира ҳар тўғрида гапириб қўяди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 айн. чизиқ 2. *Жазвал тортмоқ.*

ЖАЗ-ЖАЗ айн. жаз-буз.

ЖАЗ-ЖУЗ айн. жаз-буз.

ЖАЗЗА с.т. жазо. *Жаззасини есин. Жаззасини тортсин.* ■ *Сен билан мен бўлсак, қаттиқ нонни ҳам ея берамиз, жаззаси чойга бўқтириш-да.* А. Қодирӣ, Мехробдан чаён.

ЖАЗИЛЛАМА Қизиб турган, куйдирадиган даражада иссиқ; қизиқ. *Жазиллама тупроқ.* ■ *Жазиллама қайноқ сомса уйилган лаганни кўтариб оқсоч кирди.* Ойбек, Улуғ йўл.

ЖАЗИЛЛАМОҚ «Жаз» этган товуш чиқармоқ. *Шийпондан нарида жазиллаб кабоб пишарди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

Юраги жазилламоқ 1) кўнгли чопмоқ; кўнглига ёқмоқ. *Бу қурилиш тўғрисида юрагим жазиллаётти, ҳақиқатан ажойиб иш.* Ойбек, О.в.шабадалар; **2)** юраги ачимоқ, ачинмоқ. *Акроннинг фақат юраги тилиниб, туз сепилгандек жазиллаб ачишарди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ЖАЗИЛЛАТМОҚ 1 **Жазилламоқ** фл. орт. н. **2** Куйдирмоқ, узиб олаётгандек таъсир кўрсатмоқ. *Офтоб жазиллатмоқда. Изғирин қулоқларимни жазиллатяпти.*

ЖАЗИРА [а. جزيره — орол, сув ўртасидаги қуруқлик] шв. қ. **жазирама.** *Саратон ҳам ёнғувчи менинг оташларимдан, Жазиралар чекингай менинг бардошларимдан.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим. *Саратоннинг узоқ ва жазира кунининг бирор дақиқасини ҳам беҳуда ўтказмайди.* Газетадан.

ЖАЗИРАМА 1 сф.т. Жуда иссиқ, куйдирадиган даражада. *Жазирама офтоб.* ■ *Июнь охирламай, жазирама кунлар бошланди.* Ш. Рашидов, Ғолиблар. *Ёзнинг жазирама иссиғи еру кўкни қиздиради.* Р. Файзий, Она.

2 от Жуда иссиқ, офтоби куйдирадиган жой.

ЖАЗЛИҚ Эгар қоптоли остига қўйилдиган бир жуфт юмшоқ от абзали. *Сафар хайрсиз бўлмади. Дастлаб тош устини қоп-*

лаб ётган гулдор кигиз тўқимни учратдилар. Сал нарироқ бориб, иккита жазлиқни кўрдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖАЗМ [а. جزم — қатъият; қатъий ишонч]: **жазм қилмоқ (ёки этмоқ)** Қатъий қарор бермоқ. *Рауф баҳсни ечишга жазм қилди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Собир то кампирнинг розилигини олмагунча тўй қилишга жазм қилмади.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ЖАЗМАН [а. جزما — қатъий ишонган, ишончли ҳолда] **1** Қатъий қарор қилган, қарор берган. *Жазман харидор.*

2 кўчма Ўйнаш, хуштор [Ақбар:] *Менга эмас, раисга кўрсат. Жазманнингни йўлдан урган ўша.* Уйғун, Дўстлар. *Лекин сизнинг жазманларингиз кўп экан.* П. Қодиров, Қадрим.

3 шв. Талабгор, даъвогар. *Бир ўринга 10, 20, 30 бўлажак студент жазман бўлгандан сўнг, ким имтиҳонни камида «4», «5» га топширган бўлса, ўша қабул қилинади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАЗМЛАНМОҚ Узил-кесил, қатъий қарор қилмоқ, қарор бермоқ. *-Бек ошиқ, — деди кўнглида [Ҳасанали] ва жазмланиб, хўжра эшигига юриб келди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЖАЗО [а. جزاء — қасос; мукофот; сазо; жарима] **1** Айб ёки жинояти учун кўриладиган чора. *Оғир жазо. Ўлим жазоси. Жазо бермоқ.* ■ *Кўряпсиз-ку, ҳақ жойига қарор топади, ноҳақ жазосини олади.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Қилмишига яраша кўриладиган оқибат, тўланадиган товон. *-Зап қилгансиз, Отабек, — деди уста, — ёмонларнинг жазоси шундай бўлади.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Қўй, қизим, Нури тўхмат қилган бўлса.. бир кун жазосини тортар, изза бўлар.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бирон ишни амалга ошириш йўли; чора, илож. *Бунинг [тоғ қазишининг] жазоси бир қулоч-бир ярим қулочликлик беш-олтита таёқ. У ёғи осон.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Жазо отряди (ёки экспедицияси) Чор Россияси ва хонлиқлар даврида: меҳнаткашларнинг норозилик ғалаёнларини ёки кўзго-лонларини босириш учун тузилган ҳарбий полиция отряди. *Ҳадемай, сара туркман сарбозлари — хоннинг махсус жазо отряди етиб келди.* С. Сиёев, Аваз. **Жазога тортмоқ** Жазо, азоб бермоқ. *Хўжа Абдуллодек кўрнамакни*

жазога тортқумиздир [деди подшоҳ]. Ойбек, Навоий. **Нима жазо?** с.т. Нима азоб? Нима жазо, куннинг иссиғида кетмасангиз?

ЖАЗОЙИЛ фольк. Милтиқнинг бир тури; кичик түп, замбарак. *Оғзи катта жазойиллар Отилди майдон ичинда. «Эрали ва Шерали». Шоҳ келгунча очилмайди дарвоза, Зулм қилсанг, жазойилдан отаман.* «Рустам».

ЖАЗОЙИР [а. جزائرى — оролга, Жазоир давлатига алоқадор] эск. I Қиличнинг бир тури. Ёвмут қалпоқ кийиб, жазойир қилич таққан, кўзига қон тўлган карвонбоши даставвал Сарикни отиб ўлдирди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. [Азизбек] Тилла жабдуқли қизил айғирга минган, қуёш ёғдуси билан турли тусга кириб товланадиган, ёқа ва этакларига олтин уқа тутилган кимхоб тўн кийиб, белидаги олтин камареа кумуш қинли жазойир қилич осган бир киши эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Куй, рақснинг бир тури. *Тикувчилар артелининг ҳаваскор созандалари тўғараги бутун состави билан келган. Маҳалла раиси Турғуной «Жазойир»га йўргалаб юрибди.* А. Қаҳҳор, Тўй.

ЖАЗОЛАМОҚ Жазо бермоқ; таъзирини бермоқ; адабини бермоқ. -*Ҳазрат ҳақиқат қилиб, салтанат пулини ўғирлаётганларни жазолайди!* — деди Меъмор қатъият билан. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЖАЙБ [а. جيب — чўнтак; ёқа] эск. Чўнтак, ҳамён. *Ахир уч десат(ина) жойдаги сойнинг тошидек қовунлари қани, кимнинг жайбига кетди?* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЖАЙДАРИ I Маҳаллий зотга мансуб, маҳаллий (уй ҳайвонлари ва ўсимликлар ҳақида). *Жайдари олма.* ■ *Хайриятки, уйимизда битта жайдари сигиримиз бор экан.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

2 Қўлбола; кичикроқ. *Узимизнинг жайдари кетмонлар ҳам кифоя қилар эди-ку?* [деди Мирвали] А. Қодирий, Обид кетмон.

3 кўчма Оддий, содда, дўлвар. *Жайдари одам.* ■ *Менинг бир жайдари фалсафамдир шул: Ҳаргиз илтимосга кунинг қолмасин.* А. Орипов.

ЖАЙНАМОҚ фольк. Яшнамоқ, гул-гул очилмоқ. *Саҳар вақти майна гулдай жайнадинг, Осойишта танда жоним қийнадинг. «Равшан».* Қиз, хотинлар аралаш бўп ўйнайди, Қизил гулдай бўлиб бари жайнайди. «Юсуф ва Аҳмад».

ЖАЙРА Териси дук шаклли игналар билан қопланган, кемирувчи, сутэмизувчи ҳайвон. *Тоғларда одатда айиқ, бўри, ёввойи чўчқа, силовсин, бўрсик, тулки, жайра учрайди.* М. Мусаев, Ўзбекистон Республикаси.

ЖАЙРАН, жайрон Оҳуларнинг Сурия, Эрон, Афғонистон, Кавказорти ва Ўрта Осиёда тарқалган бир тури; қорақулоқ. *Чўлда кезган жайронлар гоҳ сув излаб, гоҳ дўнгликлар оша қувалашиб чопишганича, Зомин бугдойзорлари, қирлари бағрига кириб бориб қолади.* Ш. Фуломов, Бўз ерлик бўз йигитлар. *Ҳа, овга чиқиб, қуруқ қайтгани йўқ. Жайронлар тўлиб-тошиб ётипти.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Жайрон кўз Чиройли кўз; кўзи жайронникига ўхшаш. *Эй, Қўқоннинг шўх қизлари, барно қизлари, Бодом кўзлар, жайрон кўзлар, шаҳло кўзлари.* А. Абдураззоқ, Қўқон қизларига.

ЖАЙҲУН [Ж — катта] тар. Амударёнинг қадимги номи. *Турналар қатор-қатор, Сафга тизилиб ўтар, Қўл ушлашиб, қувнашиб, Жайҳун сарига кетар.* Д. Файзий.

ЖАКЕТ [фр. jaquette — калта уст қийим; куртка] Калта уст кийим. *Элмира: -Каравотнинг устида дазмолланган шимингиз билан жакетингиз ётибди, — деди совуқ оҳангда.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

ЖАКЕТКА с.т. Жакет.

ЖАЛА [ф. جاله — ёмғир томчиси; кучли ёмғир] I Шиддатли ёмғир. *Жала тонгага яқин тинди.* Ҳ. Шайхов, Рене жумбоғи. *Ғўзалар жала зарбидан бир томонга ёнбошлаб қолганди.* Ҳ. Назир. Сўнмас чақмоқлар.

2 физ. Элементар заррачаларнинг шиддатли оқими. *Электронлар жаласи.*

ЖАЛАЛАМОҚ Кўпайиб, улғайиб кетмоқ. *Яраси жалалаб кетибди. Кўзиқорин жалалаб чиқди.*

ЖАЛАНГЛАМОҚ шв. Ҳайрон бўлиб, аланглаб қарамоқ. *Шербек ўзини йўқотиб қўйди. Ўтирганларга савол назари билан жаланглаб боқди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Патма кўл тепасидаги тегирмонга етиб келганида, хавотирда атрофга жаланглаб турган Эминхожигга кўзи тушиди.* Т. Ашуоров, Марварид тут.

ЖАЛБ [а. جلب — диққатни тортиш, ўзига қаратиш]: **жалб этмоқ** (ёки **қилмоқ**) Ўзига тортмоқ, ўзига қаратмоқ. *Диққатни жалб қилмоқ.* ■ *Ажойиб суҳбатда Юсуфжон қизиқ*

шоирларни ҳам ўзига жалб қила олар эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. Назиранинг таклифи билан фирмага унингчини битирган унларча қизлар жалб этилди. Ё. Шукуров, Марғилон гўзали.

ЖАЛЛОБ [а. جَلَاب — ўзига тортувчи; савдогар] Олиб сотувчи. Жаллоб — турган-битгани қаллоб. Мақол. ■ Бу майдон [базм бўлаётган жой] айни замонда гўза бозори бўлиб, кундузи сотилмай қолган ёки жаллоблар сотиб олиб, ҳали ташилмаган гўза тўла қонқанорлар ҳар томонда тартибсиз ётарди. С. Айний, Эсдалиқлар. Мўйдиннинг жарчиси томоқ йиртиб қичқириб юрибди: -Ҳой, ун ялаган аллофлар, қон ялаган қассоблар, чорборзори жаллоблар! Мўйдинбекни қутланглар. Ё. Шукуров, Қасос.

Аспи жаллоб қ. **аспижаллоб**. Ҳалиги ерда бир мўйсафид келиб, ҳассасига суялиб, тикилди-қолди. Узи илгари аспи жаллоб экан. Ойбек, Танланган асарлар. **Хотин жаллоб** Хотин олиб, хотин кўювчи. -Бу ҳам [Мурод] отасига ўхшаб хотин жаллоб чиқди, — деди Лазокат буви. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

ЖАЛЛОБЛИК 1 Олибсотарлик У бутун умрини жаллоблик, қаллоблик билан ўтказган одам. С. Айний, Қуллар. Жаллоблик қилиб, ишқи етаклаб юрадиган одамга ўхшамайди. «Муродхон».

ЖАЛЛОД [а. جَلَاد — ўлим жазосини ижро этувчи] **1** Ўрта Осиё хонликларида: ўлим жазосига ҳукм қилинганларнинг бошини олувчи, ўлим жазоси ҳақидаги ҳукмни ижро этувчи одам. *Калла олиб ўрганиб қолган жаллод янги каллани олаётганида кўз юммаганидек, ҳоким ҳам одамларни отиб, уйларига ўт қўйиб одатланиб қолган киши совуққонлиги билан ўшқирди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Жаллод мени унутмайди ҳеч, Бир гуллаган дорга осади.* У. Азим, Куз.

2 кўчма Каллакесар, қотил; шафқатсиз. *Билъакс, сиз ҳийлакор бир тулки, оғзи қон бир бўри, раҳмсиз бир жаллод, уятсиз бир йигит.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Фашист жаллод қон ичидан кўтарибди бош.* Ҳ. Пўлат.

ЖАЛЛОДЛИК 1 Жаллод касби, жаллод мавқеида бўлишлик; ўлим ҳукмини ижро этишлик.

2 кўчма Золимлик, ёвузлик. *Бизни ким пинсанд қилмай, яъни қилса жаллодлик, Тор-мор этиб охир, қора ерга пинҳон қил.* Файратий.

ЖАЛОЙИР қ. жалойирлар.

Жалойирга жар солмоқ айн. жар солмоқ **2** қ. жар II.

ЖАЛОЙИРЛАР Ўзбек халқининг генетик таркибига кирган қабилалардан бири.

ЖАЛЮЗА [фр. jalousie — дераза эшиги; дарпарда] Очилиб ёпиладиган параллел пластиналардан тузилган парда, тўсиқ (ҳаво ва ёруғлик оқимини ростлаб туриш учун хизмат қилади).

ЖАМ [а. جمع — тўпланиш, бирикиш; йиғинди] **1** Йиғилган, тўпланган. *Жам бўлмоқ.* ■ *Эрталаб қуёш қум довларидан кўтарилмаган пайтда Мастура хола чой олиб келди, ҳамма жам эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Кўзларингда дунё завқи жам, Хандон уриб кулсанг, эй шўх.* М. Эгамбердиева, Гулбар.

2 эск. айн. қўшув **2**.

Жам қилмоқ **1)** тўпламоқ, йиғмоқ. *Шаҳар халқин барини жам қилармиз, Кўрганингдан зиёд олиб берармиз.* «Муродхон»; **2)** мат. қўшув амалини бажармоқ, қўшмоқ. **Жамоат** қ. **жамоат**. **Хотирингиз жам бўлсин** Хотиржам бўлинг, ташвиш қилманг, хавотир олманг. *Биз ҳеч қачон ёлғиз қолмаймиз! Хотирингиз жам бўлсин, бизга сиздақа ғамхўр керак эмас!* [деди Ойгул]. Уйғун, Асарлар.

ЖАМАЛАК 1 Қиз болаларнинг ҳали унча ўсмаган, ёйилиб кетмаслиги учун, пахта пилик қўшиб ўрилган сочлари. У [Раъно] *қулоқлари устидаги жамалак сочларини ликиллатиб, апил-тапил оқ нақирчадаги сутни товоқларга қуяётибди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 фольк. Сохта кокил. *Кал қиз ҳам, қирқта қизни ўзига ёллаб олиб, қора иплардан орқасига жамалак қилиб, бу ҳам мис патнисларга.. солиб, кўтартириб жўнади.* «Муродхон».

3 шв. Сочга тақиладиган зийнат асбоби; сочпопук.

ЖАМАРҒА 1 айн. **жамғарма**.

2 Бисот, мол, бойлик. *Тўй белгилангандан бир кун кейин жамарғаси ҳам келди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖАМБИЛ айн. **жанбил**. *Рисолат отин.. боғдан бир этак кўкат: кашнич, жамбил, райхон, ялпиз, отқулоқ юлиб чиқиб, кўк шўрвага уннади.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Жамбил, райхоннинг иси етти маҳалла нардан димоққа урилади.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

ЖАМИ [а. جمع — барчаси, йиғиндиси] Ҳамма, барча. *Одамлар тўлқини Тошкентнинг жами кўчаларидан дарё-дарё бўлиб оқиб, бир-бирига қўшилар, сўнгра ҳаммаси қадимги Шайхантоҳур бўйлаб янги шаҳар томонга денгиздай тўлқинланар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Кўзда жами пахта машиналарда териб олинди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

ЖАМИКИ Барча, ҳамма, бутун. *Жамики жонивор баҳорнинг файзу наъбасидан баҳраманд.* М. Жўра, Изтироб. *Эски шаҳарнинг жамики хотин-халажи таёғу оташкурак кўтариб, мана шу ерга келдик.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЖАМИЛА [а. جميله — гўзал, сулув] 1 Соҳибжамол, чиройли, гўзал. *Мирзо Анвар каби донишмандни етиштирган киши оқила ва жамила қиз тарбия қилмаганмикин, деган андишага борибдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Жамила (хотин-қизлар исми).

ЖАМИЯТ [а. جمعيت — йиғилиш; уюшма; гуруҳ] 1 Тарихий тараққиётнинг маълум босқичида моддий бойликлар яратишнинг муайян усуллари ва муайян ишлаб чиқариш муносабатлари билан характерланган ижтимоий муносабатлар мажмуи. *Феодал жамият.* ■ *Жамият олға қараб ҳаракат қилар экан, ёшлар ҳам ўша барабариди ўсишлари керак.* Газетадан.

2 Бирор мақсадда тузилган ихтиёрий бирлашма, ижтимоий ташкилот. *«Пахтакор» спорт жамияти.* *Матлубот жамияти.* *Кўрлар жамияти.* ■ *Китобсеварлар жамияти олдида катта ва масъулиятли вазифалар турибди.* Газетадан. *Олим жамиятнинг бир неча вакиллари билан Венгрияга борди.* «Фан ва турмуш».

3 Маълум доира, давра кишилари, аҳллари. *-Албатта, терифуруш савдогарларга билимнинг нима ҳождати бор? Биз, албатта, у жамиятнинг кишилари эмасмиз. Бизда билим ҳаёт билан қўшилиши керак, — деди Давронов.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖАМИЯТШУНОСЛИК 1 эск. Шўролар даврида ўтган асрнинг 60-йилларидан барча ўрта мактабларда ўқитилган, жамият ва унинг тараққиёт қонуниятлари ҳақидаги ўқув фани.

2 айн. социология.

ЖАМЛАМОҚ 1 Тўпламоқ, йиғмоқ. *Ҳаммасини жамлаб, алламаҳалда Қумбой брига-*

дирникига жўнадик. С. Сиёев, Ёруғлик. *Рақибининг қорнига чиқиб олган Тоғай бор аламини муштига жамлаб, унинг дуч келган жойига гурсиллатиб тушира кетди.* Н. Норқобилов, Тўқнашув.

2 эск. мат. Жам қилмоқ, қўшув амалини бажармоқ, қўшмоқ.

ЖАМЛОВЧИ: жамловчи сон тлш. Шахс ёки нарсаларнинг йиғиндисини билдирувчи сон, мас. икков, учаласи, тўрттовимиз, бешовлон.

ЖАМОА [а. جماعة — бирлашма; уюшма; гуруҳ] 1 Қишлоқ, маҳалла ва унинг аҳолиси. *Дўстмат пулни санаб, чўнтакка солмасданок, жамоада ҳар бир оиланинг туйнугидан чиқадиған тутунга қараб, қозонда нима қайнаётганини сезадиган хумкалла эликбоши етиб келди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 эск. Қишлоқ кенгаши. *Дадамни икки марта жамоа чақиртирди.* А. Қахдор, Қўшчинор чироқлари. *Аризага Қумқишлоқ камбағал деҳқонлари ва жамоа фаолларидан юз ўлтис киши қўл қўйган.* Ҳ. Фулом, Машғал.

3 Муайян, бир хил иш бажарувчи кишилар гуруҳи. *Икки-уч йилдан бери уйларига кун сайин совчилар жамоаси ёғлиб ётганлигидан, бу совчилар ҳам ўшаларнинг бирисидир, деб ўйлаган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Халойиқ, биродарлар. *Тиловат сўнгида юрт мўйсафидларидан бири ўрнидан турди: —Жамоа, Асқар оқсоқол қандай одам эди? —Раҳматли яхши одам эди.* «Ёшлик».

ЖАМОАТ [а. جماعة — бирлашма; уюшма; гуруҳ] 1 Халқ, халойиқ, кўпчилик. *Жамоат мулки.* *Жамоат хўжалиги.* ■ *Жамоат орасида ҳар қачон хушҳол, хушчақчақ Жайноқ исмли батракни кўпчилик хотирласа керак.* Н. Сафаров, Наврўз. *Жума намозидан сўнгра ташқаридаги жамоат дув этиб ўз ишига кетди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 Кўпчиликка, оммага қарашли, тегишли. *Зилзиладан болалар боғчалари, мактаб, кинотеатрлар, завод-фабрикалар, жамоат биноларидан қанчалари шикастланди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Йигит-қизлар сифатли ва самарали меҳнат қилиб, жамоат чорваси учун мўл озуқа тўпламоқдалар.* Газетадан.

Жамоат жам Ҳамма йиғилган, ҳамма ҳозир. *Овқатни Комилжон келганда сузасан, жамоат жам бўлиб ичамиз.* И. Раҳим, Ихлос.

-Ўхў, жамоат жам-ку, — деди Бувниса хола Фотима опа ва хотинларга қараб. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

ЖАМОАТЧИ 1 Жамоат ишларида жонбозлик кўрсатувчи; фаол. *Санжар Сиддиқов таржимон, публицист, журналист бўлибгина қолмай, айна вақтда ишчан жамоатчи эди.* Ҳ. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Бирор идора, ташкилотга аъзо эмас, кўнгилли. *Жамоатчи автономзоратчи.* ■ *Шу ўринда жамоатчи мухбиримиз Ҳ. Илҳомовнинг йўлаган хабари ҳам диққатга сазовор.* Газетадан.

ЖАМОАТЧИЛИК 1 Халойиқ, халқ, омма. *Биз ижодий кечаларни шундай ўтказайликки, фақат ёзувчилар қатнашмай, бунга кенг жамоатчилик қатнашсин.* Газетадан. *Тартиббузарларга қарши курашда биз кенг жамоатчиликнинг мададини ҳаммиша сезиб турадим.* Газетадан.

2 Жамоат, кўпчиликка алоқадор ишларда фаол қатнашиш, фаоллик. *Жамоатчилик бурчи.*

Жамоатчилик асосида ёки жамоатчилик йўли билан Жамоат, халқ кучи, фаолияти билан; ҳашар йўли билан, пулсиз. *Жамоатчилик асосида қурилган мактаб.*

ЖАМОЛ [а. جمال — гўзаллик, сулувлик; жозибадорлик] 1 Ҳусн, кўрк, чирой. *Бу баҳорнинг хазони йўқдир. Кун сайин тўлишар жамоли.* Уйғун. *Серқуёш Аму соҳилларида боқиб, унинг жамолига тўймайсан киши.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Чиройли юз, чеҳра. *Гуломжон унинг жамолини кўриб, сурат бўлиб қолди. Ўн бешун олти ёшларда, юзлари ширмондай чиройли қиз эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Жамол (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ЖАМУЛЖАМ [а. جمع الجمع — кўпларнинг кўпи; кўпдан-кўп] Ҳамма, барча, жами. *Харидорнинг жамулжам пули бир сўм етти тийин чиқиб, уч тийин етмай қолди.* Ф. Фулом, Шум бола.

Жамулжам бўлиб 1) ҳаммаси бўлиб; 2) тўпланиб, йиғилиб. *Аҳмад билан Қумри ҳам киришди. Ҳаммамиз жамулжам бўлиб, ҳангомалашиб ўтирдик.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЖАМҒАРМА 1 Харажатлардан, чиқимдан орттириб, тежаб-тергаб тўпланган пул; маблағ. *Меҳнат жамғармаси.* ■ *Элчиев ҳам жамғармасидан яхлитини кўтариб, бозор-учар тараддудига тушиди.* Э. Аъзамов, Жа-

воб. *Иморатларнинг ярми жамоа йўли билан қуриб берилди, ярмини деҳқонлар ўз шахсий жамғармаси ҳисобига қурди.* Газетадан.

2 Эҳтиёт қилиб сақланадиган жой; фонд. *Айрим расмлар музей жамғармасида сақланмоқда.*

3 Маълум бир фаолият (илмий изланиш, ўқиш-ўқитиш ва ш. к.) турига, кишиларнинг муайян ижтимоий гуруҳига ёрдам бериш мақсадида тузилган ташкилот; фонд. *Ижтимоий жамғармалар. Халқаро жамғарма.*

ЖАМҒАРМОҚ Пул, бойлик ва б. моддий нарсаларни йиғмоқ, тўпламоқ. *Мен таҳсил учун пул жамғариш мақсадида Лоҳурда катта бир оморда юк ташувчи бўлиб ишладим.* Ойбек, Нур қидириб. *Бу рўзғор буюмларини Йигитали ҳовли олиш мақсадида жамғариб юрган пулларига харид қилган эди.* Д. Нурий, Осмон устун.

ЖАНА фольк. шв. Дўнг, тепа. *Бир лочинман, қанотимдан қайрилдим, Ёмғир ёғмай, жана ерда тойрилдим.* «Гулихиромон».

ЖАНАЛАТМОҚ шв. Ёқалаб, баландлаб юрмоқ. *Қир келганда қиялатди, Жар келганда жаналатди, Бедов отларни уйнатди.* «Эрали ва Шерали».

ЖАНБИЛ 1 Бир йиллик хушбўй ўсимлик; ошкўк. *Уйнаб юрар кийиклар Жанбил ўсган тоғда.* Уйғун.

2 Жанбил (эркаклар исми).

ЖАНГ [ф. جنگ — уруш] 1 Ҳарбий қисмларнинг, қуролли кучларнинг қонли тўқнашуви, уруш. *Жанг қилмоқ.* ■ *Мадад учун юборилган немис танкларининг йўлини бизнинг танкларимиз тўсган, сойликда танклар жанги бўлмоқда эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Шайбонийхон ҳали ҳеч қайси жангга бунчалик жон-саҳди билан тайёрланган эмас.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Қарама-қарши ижтимоий гуруҳларнинг тўқнашуви. *Синфий жанг.* ■ *Қарама-қарши ғоялар кураши эса сўнги нафасгача давом этадиган ҳаёт-мамат жангидир.* «ЎТА».

3 *спрт.* Мусобақа. *Спортнинг бошқа турлари бўйича ҳам қаттиқ жанглар давом этаётир.* Газетадан.

4 Баҳс, мунозара; жанжал. *Очилгач келиб эртаси ҳужраси, Қилур жангу жанжал ҳар эртаси.* Муқимий.

5 *кўчма* Астойдил меҳнат. *..бу йил биз 3 млн 350 минг тонна «оқ олтин» учун жанг олиб бормоқдамиз.* «Шарқ юлдузи».

Даҳанаки жанг қ. даҳанаки. **Қўл жанги** Қўл билан олишув. [Волков:] *Генерал, солдатлар қочмоқдалар.. Анҳор ёқасида қўл жанги боряпти.* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

ЖАНГАРИ [ф. جنگور — «жангвар» ёки جنگاور — «жанговар» сўздан — жанг қилувчи, ботир; шижоатли] Уришқоқ, жанжалкаш; урушга тўймайдиган. *Жангари бола.* ■ *- Парво қилманглар. Муҳаббатнинг ўзи шунақа жангарироқ, — деди боласидан меҳр тўла кўзларини узмай Турсун ой.* Н. Сафаров, Узокни кўзлаган қиз. *Жанг кўриб, қон кўравериб, жангари бўлиб кетган отлар асабий кишиларди.* «Саодат».

ЖАНГАРИЛИК Уришқоқлик, урушга, жанжалга тўймаслик. *Унинг кўзларида жангарилик ва муросасизлик учқунлади.* «Ёшлик». *Мен қаҳрамонманми? Бу дунёга келиб, Жангарилик ҳиссин Дилга солмадим.* Э. Воҳидов, Келажакка мактув.

ЖАНГГОҲ [ф. جنگگاه — жанг майдони] Жанг майдони. *Бир кўришга зорман, тунда бедорман, Қайси жанггоҳдасан, марди майдоним?* Т. Тўла. *- Қани энди бир мўъжиза бўлиб, биз ҳам ёшариб қолсаг-у, Йўлдошвойнинг ёнгинасида жанггоҳга мардона кирсак. Гитлер қизиталоқнинг адабини берсак! — деди Кўлдош бобо.* Х. Фулом, Тошкентликлар.

ЖАНГ-ЖАДАЛ, жангу жадал Шиддатли жанглар, қизгин жанглар, курашлар. *Унинг баданидан она тупроқ интизорлиги, жанг-жадал суронлари ҳордиғини суғуриб олаётандек эди.* Шухрат, Шинелли йиллар. У [Сипарангиз]: *- Ҳа, сен билан жанг-жадал қилмоқчи эдим, аммо бу бахт менга муяссар бўлмади, — деди.* М. Осим. *Аждолларимиз қисаси. Бобурнинг ҳар муҳим ишда онасидан маслаҳат сўраши Қосимбекка унча ёқмас эди. Чунки аёллар жангу жадалдан жуда безган эдилар.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЖАНГДОВУЛ Соқчи, кўриқчи. *Бобурга ёв оз кўринди. У тез отланди-ю, қолган навкарлари билан ёв жангдовуларига ҳамла қилди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЖАНГИЛЛАМОҚ Жаранглаган овоз чикармақ. *Хужранинг деворларидан чанг ёғди, тоқнадаги мис лаган жангиллаб кетди.* А. Қаҳҳор, Башорат.

ЖАНГИР-ЖУНГУР тақл. с. Жарангдор нарсалардан, мас., кўнғироқнинг узлуксиз урилишидан чиқадиган товуш ҳақида. *Эшик ёнидаги сув тўла тунука бакнинг қулоғига*

занжир билан боғланган қўпол кружка қўлдан қўлга ўтиб, жангир-жунгур қилади. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЖАНГКАРНАЙ эск. Жангга чақирувчи карнай. *Аммо янграб жангкарнай, Босиб келди Зулқарнай.* Х. Даврон, Қақнус. *Жангкарнайлар чорларкан.. Ватан деб ўларкансан.. Бил: жангда ўлмоқ шараф.* «Қирқ ошиқ дафтари».

ЖАНГНОМА I Уруш ва жанглар ҳақидаги асар, қисса. *Мен эски жангномаларни ўқиб ўрганганим учун, газетанинг хати менга ёт туюлмади.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 кўчма Қаҳрамонлик, ғолиблик мадҳияси. *Биз қаҳрамонлар ичига тушувимиз, уларнинг жангномаларини яратмоғимиз керак.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАНГОВАР [ф. جنگاور — шижоатли, ботир] I эск. қ. **жангчи.** *Катта майдон жанговарлар билан тўла.* Ойбек, Навоий.

2 Уруш, жангга оид, уруш-жанг билан боғлиқ. *Жанговар ҳаракат. Жанговар тартиб.* ■ *Петька унинг сўзига диққат билан қулоқ солди-да, мийиғида кулди ва жанговар бир эпизодни айтиб берди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Сўнгра.. учинчи рота командирига ўн қанотдаги душман ротасининг жанговар позициясини аниқлашни буюрди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Жангларда чиниққан, уруш-жангларда ўзини кўрсатган; шижоатли. *Жанговар халқ. Жанговар полк.* ■ *Асриян қанча кўп зерикса, шунча кўп батальонини, ундаги жанговар дўстларини эслайдиган бўлди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Жанговар йигитларнинг тантлиги уларга жуда қимматга тушиб кетди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

4 кўчма Кундалик, ҳар доимги; фаол; оташин. *Адолатнинг: «Ўзимизни ишда ҳам кўрсатайлик», деган сўзлари бригада қизларининг жанговар шиори бўлиб қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

5 Жуда муҳим, тез фурсатда бажарилиши зарур. *Қисм Симферополни озод қилиш учун жанговар топшириқ олди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

Жанговар варақа эск. Зарбдор ишларни ёритадиган ёки унга даъват қиладиган варақа. *«Жанговар варақа»ни ўқиб турган ёшлар олдида Муҳиддин анча туриб қолди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ЖАНГОВАРЛИК Курашга чорлаш; қаҳрамонлик, мардоналик. *Таассуфки, ўтли сўз, жанговарлик ўрнини раҳбарлар соясига қуллуқ қилиш, яъни лаганбардорлик эғаллаб олган.* Газетадан.

ЖАНГСИЗ Урушсиз, уруш қилмасдан. *Бўлинма кечагина душман батареяси турган тепаликни айланиб ўтди ва жангсиз илгари қараб юрди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

ЖАНГЧИ I Уруш, қатнашчиси, урушда қатнашаётган киши; ҳарбий. *Жангчиларнинг қудратли овози ер-кўкни ларзага келтирди, замбарак овозидан ҳам даҳшатлироқ бўлиб, душман оқоплари устига ёғилди.* Ж. Ташенов, Жангчи Ўтеген. *Жангчилар бирпасда сафга чизилдилар.* Ойбек, Куёш қораймас.

2 Ҳарбий хизмат ўтовчи оддий аскар, солдат.

ЖАНДА [ф. *ژنده* — эски, йиртиқ; эски ва йиртилган кийим] **1** Дарвеш ва қаландарларнинг улоқ-қуроқ тўни. *..Битсин энди эски турмуш, Ул кулоҳу жандалар.* Ҳамза.

2 Эски, йиртиқ, улоқ-қуроқ, жулдур кийим. *Эртаси куни Жалил жанда кийиб, қўлига таёқ олиб, ҳеч қандай қуролсиз ҳолда, йўлга чиқди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Гўнг чиқариладиган тешикни кечалари жанда билан ёпиб, кундузлари очиб қўйдим.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

3 Болалар ўйинида: ўйинни яхши билмайдиган болага икки марта ўйнаш учун берилган ҳуқуқ.

ЖАНДАПЎШ [ф. *ژندهپوش* — жулдур, эски кийим кийган] эск. **1** Дарвеш, қаландар.

2 Улоқ-қуроқ ёки жулдур кийим кийган (киши). *Шайхларга никоҳ пули, хайр-садақа бўлса бас.. жандапўш шайтонлар бу ерда нималарга қодир эмас.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

ЖАНДАРМ (фр. *gendarme* — жандармерия хизматчиси) қ. **жандарма**. *Дилшод сиёсий айбдор эмас, уни жандарм турмасига ўтказишибди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖАНДАРМА Жандармерия ва унинг хизматчиси, ходими. *Аммо Қудрат яна жандарма қувғунига учради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖАНДАРМЕРИЯ [фр. *gendarmérie* < gens d'armes — қуролланган кишилар] Айрим мамлакатларда: сиёсий муҳофаза, тинтув ишлари олиб бориш; давлат тузумига зид иш олиб борувчиларга қарши кураш учун

хизмат қиладиган сиёсий полиция. *Жандармерия офицери.*

ЖАНЖАЛ I Бир-бири билан айтишиш, сан-манга бориш; можаро, ўзаро уришиш. *Аҳмад ўзини босди. Ўз фаолиятини жанжалдан бошлашни истамасди у. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Ёдгор жанжал бўлмаслигини билар эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 Бир-бири билан ҳақ талашиш, даъволашиш; даъво. *Жанжал комиссияси (эск.).*

ЖАНЖАЛКАШ Можарони, жанжални яхши кўрадиган, бўлар-бўлмаста низо чиқарадиган. *Жанжалкаш одам.* ■ *Тўлқин Муҳиддинов яқингача шўх, кўрсроқ, жанжалкаш йигитлардан эди.* Газетадан. *Сиз билан галати шароитда танишдик, бир жанжалкаш экан, деб ўйлаган бўлсангиз керак?* А. Мухтор, Туғилиш.

ЖАНЖАЛКАШЛИК Низо, жанжал чиқаришлик; уришқоқлик. - *Одамларнинг сўзга усталиги, жанжалкашлигига қараб эмас, иш билишига, онгига қараб кўтариш керак, — деди яна Пўлатжон Содиқович.* Мирмуҳсин, Умид.

ЖАНЖАЛЛАШМОҚ Жанжал қилмоқ, айтишмоқ, сан-манга бормоқ. *Зайнаб билан жанжаллашининг ўзи бир ҳузур ва жанжалдан бўшалгач, қайин отанинг қаршисига ўтириб, насихат эшитиш ундан ҳам яхши ҳузур.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Шофёр ҳамшира билан анча жиддий ва қизғин жанжаллашиб олди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Арзимаган гапга жанжаллашиб қолган икки ҳамсояни муросага келтириш осон бўлмади.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЖАНЖАЛЛИ Жанжаллардан, можаролардан холи бўлмаган. *Жанжалли масала.* ■ *..бир рутубатли оқишомда Заргаровни жанжалли объектлардан олиб қайтаётган эди, шу ерда тўхташга тўғри келди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Жанжалли уйда барака, қут, файз бўлмайти, деб эскилар тўғри айтишади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЖАНЖАЛСИЗ Можаросиз, низосиз, бежанжал. *Қасам ич! Мен билан кетиб, қочмай, жанжалсиз турсанми, йўқ?* [деди Мамат]. Ҳамза, Паранжи сирлари. - *Мана бу ишинг жойида, Бегим, — деди Бозоров кулиб. — Ахир шу ишни жанжалсиз қилсак бўлмасмиди?* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЖАНЖАЛ-СУРОН қ. **жанжал 1**. *Болачақали одам хотин устига хотин олса, уйда*

ҳар куни жанжал-сурон бўлиши шубҳасиз. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАНЖАЛЧИ қ. жанжалкаш.

ЖАННАТ [а. جَنَّت — беҳишт; бўстон, серадаҳт боғ] **1** дин. Бегуноҳ, тақводор кишилар у дунёда яшайдиган роҳат-фароғатли жой, беҳишт. Қошинг билан кўзинг шўҳ, илоҳи ўлмагайсан, Жаннатдаги ҳурларнинг бирови бўлмагайсан. «Оқ олма, қизил олма».

2 кўчма Ҳамма нарса муҳайё бўлган, обод, роҳатбахш, хушманзара жой. Бўлсин деймиз жаҳон бўйлаб Инсонлар ери жаннат. М. Шайхзода. Сафо маҳсумнинг нигоҳи шу жаннат боғлар, далаларда кезса ҳам, ўй-халли бошқа ёқда. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. Ёз пайтлари уларнинг [Азизанинг] боғи жаннат бўлиб кетади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Жаннат (хотин-қизлар исми).

Жойи жаннатда бўлсин У дунёда қийналмасин. Чол пулни рад қилар экан, қўллари ни фотиҳага ёзди: -Омин, жойи жаннатда бўлсин. Оллоҳу акбар! Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ЖАННАТИ Жаннатга тушадиган бегуноҳ, фариштадай пок одам. -Аммо ўзлари ҳам жаннати хотин, — деди Сафарқул. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЖАНОБ [а. جناب — томон, тараф; муҳтарам зот] (кўпинча «жаноблари», «жанобингиз» шаклида) **1** Ўтмишда ва ҳозир кишиларни, амалдор ёки давлат арбобларини улуғлаш шакли. Элчи жаноблари. Бош вазир жаноблари. ■ [Шайхулислом:] Демак, жанобларининг ҳукми жиддий? [Навоий:] Тақсир, салтанат ишларида ҳазил бўлмайди. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Бу замонда Навоий жанобларидек пок одам ҳаргиз топилмас. Ойбек, Навоий. -Қози домла муҳтарам Тешабой жанобларининг илтифотларидан мамнун бўлибдилар, — деди қори. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Киши исмларига қўшиладиган кесатиқ сўз. Деканатдан чиқсам, Боқизода жаноблари ялпайиб, чой ичиб ўтириптилар. С. Кароматов, Олтин қум.

ЖАННАТМАКОН [жаннат + макон] Обод, гўзал. Жаннатмакон, оромбахш боғлар Оғушига чорлайди мени. Б. Бойқобилов, Мени кутинг, юлдузлар. Жаннатмакон, қуёшли юртимнинг фасллари бир-биридан гўзал. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАННАТМОНАНД Жаннатга ўхшаш, жаннатдай. Йўл азоби орқада қолиб кетди, эмди жаннатмонанд пойтахтимиз Газнада роҳат-фароғат билан умргузаронлик қилинлар. М. Осим, Карвон йўлларига.

ЖАННАТСИМОН айн. жаннатмонанд. Қаҳрамон белорус халқи жаннатсимон диёр: муҳташам бинолар қад кўтарган гўзал, обод шаҳар ва бадавлат хўжаликлар бунёд этдилар. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАНОЗА [а. جنازه — кўмиш, дафн маросими; тобут] Дафн олдидан ўлган киши ҳақиқа бағишлаб ўқиладиган намоз. Жанозага Тошкентнинг деярли ҳар бир маҳалласидан кишилар иштирок қилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Файбаров жанозага аранг этиб келди. М. М. Дўст, Галатепага қайтиш.

ЖАНР [фр. genre — жинс, тур] Санъат асарларининг сюжет ва услуб жиҳатдан ўзига хос хусусиятларга эга бўлган ҳар бир тури. Лирика жанри. Ҳажв жанри. Қўшиқ жанри. ■ [Ғиёсов] Қобилиятини публицистиканинг барча жанрларида синаб кўрди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Сермаҳсул ижодкор мусиқанинг йирик жанри — операга ҳам қўл урди. Газетадан. Пейзаж рассомчилигининг мураккаб жанрларидан бири бўлиб, у катта вазифаларни ўз зиммасига олади. «Шарқ юлдузи».

ЖАНУБ [а. جنوب — жануб] Дунёнинг тўрт асосий томонларидан бири; зид. шимол. Деразалари жанубга қараган уй. ■ -Ана, — деди Матқовул, жанубда кўриниб турган тоғ томонга ишора қилиб. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бизни меҳмон қилди деб, Қадримизни билди деб, Сенга раҳмат айтмиз, Сўнг жанубга қайтамиз. Уйғун.

ЖАНУБИЙ Жанубга оид; жанубга хос бўлган; жануб томондаги. Мамлакатнинг жанубий чегаралари. ■ Кеча-бугун жуда кўп ярадор келди. Немислар жанубий фронтда яна ҳужумга ўтган эмиш. Шуҳрат, Шинелли йиллар. Жанубий Африкада Свазиленд деб юритиладиган ўлка бор. «Фан ва турмуш».

ЖАНУБИ-ШАРҚ Жануб билан шарқ ўртасидаги тараф; жануб билан шарқ ўртасидаги йўналиш. Ўзбекистоннинг жануби-шарқиди. Самолёт жануби-шарққа йўл олди.

ЖАНУБИ-ШАРҚИЙ Жануби-шарққа оид, жануби-шарққа хос бўлган; жануби-шарқ томондаги.

ЖАНУБИ-ҒАРБ Жануб билан ғарб ўртасидаги тараф; жануб билан ғарб ўртасидаги йўналиш. *Тошкентнинг жануби-ғарбида.*

ЖАНУБИ-ҒАРБИЙ Жануби-ғарбга оид, жануби-ғарбга хос бўлган.

ЖАПС фольк. Бир-бири билан зич боғланган; жипс, зич. *Жапс бўлиб.* ■ *Икковинг ҳам бир-бирингга интизор, Ошиқларнинг сўзи шундай жапс келар.* «Алпомиш».

ЖАПСАК Кесакининг деворга ўрнатилган еридаги тирқишни бекитиш ва хусн бериш учун эшик, дераза атрофига қоқиладиган энсиз жимжимадор тахта.

ЖАР I [ф. *جر* — ернинг чуқур, ўйиқ жойи] Четлари ўпирилган чуқур сойлик; чуқурлик. *Чуқур жар. Паст жар.* ■ *Азизбек сипоҳлари ила жарга тушди ва сув кечиб, ҳалиги тепага юзланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *У ўрик шохидан эмас, жар ёқасидан жуда пастга, тагсиз чоғга қулаб тushаётгандек жуда ёмон кўрқиб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Жар ёқасида Ҳалокат олдида, ҳалокат ёқасида. *Ахир, жар ёқасида турибмиз-ку, Комилжон.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЖАР II [а. *جهر* — баланд овоз билан, очиқ эълон қилиш]: **жар солмоқ** 1) жарчи қўйиб, ҳаммага хабар бермоқ, эълон қилмоқ. *Эрта билан Хўжаориф бозорида бир жарчи юқоридаги мазмунда жар солмоқда эди.* С. Айний, Қуллар. *Туда пастга силжиди. Баковул жар солди.* Т. Мурод, От кишинаган оқшом; 2) кўчма овоза қилмоқ, гап тарқатмоқ, ҳаммага билдирмоқ. *Гузарда гап кутиб ётган Мирвали бангига ўхшаш «достончилар» мулла Обиднинг қўлида кўрилган кетмон ҳақида Тиктепа қишлоғига жар солиб юбордилар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЖАРАЁН [а. *جريان* — оқим; бориш, содир бўлиш] Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодисанинг бирин-кетин бориши, ривожи, оқими. *Тарихий тараққиёт жараёни. Суд жараёни.* ■ *Дарёни янги изга солувчи, шаҳарни тамоман янги бир қиёфага киргизувчи одамлар бу иш жараёнида ўзларини ва ўз турмушларини ҳам ўзгартадилар.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Туғилаётган янгилик билан эскилик ўртасидаги кураш жараёнида илғор фикр устун чиқмоқда.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАРАНГ тақл. с. Металл, чинни, шиша буюмларнинг урилишидан чиқадиган товуш ҳақида. *Чирманда бўғиқ гумбурлайди.*

Кўнғироқларнинг жарангидан ваҳима учади. Ойбек, Танланган асарлар. *Унинг [келинчакнинг] кулгиси жонон пиёланнинг жарангидай тиниқ эди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Одамларнинг қўлоғига байту ғазалдан кўра кумуш танганинг жаранги хуш ёқадиған бўлибди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЖАРАНГДОР Баланд, йўғон, жарангли. *Жарангдор овоз.* ■ *Анна Ивановна ўзининг жарангдор товуши билан қаҳ-қаҳ уриб кулди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Сизгадир юракнинг жарангдор куйи, Оқил Шарафиддин, машҳур отамиз.* А. Орипов.

ЖАРАНГ-ЖУРУНГ айн. жангир-жунгур. *Бостирма устунига осилган рельс парчасининг таниш жаранг-журунги бутун қурилиш майдонини тўлатиб янгради.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Оқтой ҳар бош силкитганда, бўйнидаги кўнғироғи жаранг-журунги қилар, унга сари ҳамма куларди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЖАРАНГЛАМА I айн. жарангдор. *Жаранглама дутор.*

2 кўчма Дабдабали, ҳашамдор; қуруқ. *Жаранглама қуруқ сўз эмас, иш керак.*

ЖАРАНГЛАМОҚ I Металлдан чиқадиган сингари баланд овоз чиқармоқ. *Токчадаги чиннилар жаранглаб кетди.* ■ *Лекин зум ўтмай яна рубоб жаранглади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Тўхтаҳоннинг кўнғироқдай жаранглаган овози қизларнинг кулгиси ичида алоҳида эшитилиб турар эди.* Ш. Рашидов, Голиблар.

2 кўчма Янграмоқ, баралла эшитилмоқ. *Менинг она тилим, жон ўзбек тилим, Катта оилада янгра, жарангла.* Газетадан. *Бу қўшиқ гоҳо авж пардаларда, гоҳо пастроқ оҳангларда жаранглаб туради.* Газетадан.

Қулоқлари жарангламоқ Қулоқларига жаранглаган овоз эшитилаётгандек туюлмоқ (кучли ҳаяжон чоғида). *Йўлчининг юраги қаттиқ уриб, қулоқлари жаранглади, тараддуд ичида тўхтади, лекин орқасига қарамади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАРАНГЛИ I айн. жарангдор. -*Нигоранинг кулиши бундан ҳам жарангли, — деди ўзига-ўзи Шербек.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 тлш. Товуш пайчаларининг иштироки билан ҳосил бўладиган, овозли. *Жарангли ундош.*

ЖАРАНГСИЗ I Жарангламайдиган. *Жарангсиз пиёла.*

2 тли. Товуш пайчаларининг иштиросиз ҳосил бўладиган, шовқинли. *Жарангсиз ундош (товуш).*

ЖАРАҚ-ЖАРАҚ *тавс. с.* Асосан олтинкумуш пулларнинг ялтираши ва жиринглаши; яхлит-яхлит (пул ҳақида). *Ер сотганларнинг кўпини кўрдик, охири гадоё бўлади. Тўғри, ерни пулга сотадилар, нақд пулни жарақ-жарақ санаб оладилар.* Ойбек, Танланган асарлар. -Келинм ўлгурнинг ўзиям текислида ишлаб, жарақ-жарақ пул олади, — деди кампир. С. Аҳмад, Чўл бургути.

ЖАРАҚЛАМОҚ Ярақламоқ, ярқирамоқ, ялт-ялт этмоқ (асли олтинкумуш пуллар ҳақида).

ЖАРАҚЛАТМОҚ Ялтилатмоқ; жиринглайтиб овоз чиқармоқ. *Пулни жарақлатиб санаб олди.* ■ *Ўтар бобо ясовулбошининг ён бераётганига суяниб, унинг киссасига жарақлатиб яна бир тилло ташлади.* С. Сиёев, Аваз.

ЖАРГОН [*фр.* jargon — маълум бир гуруҳга оид сўз] Бирон ижтимоий ёки профессионал гуруҳга хос, фақат уларнинг ўзи тушунадиган ва адабий тилдан фарқ қиладиган сўз ва иборалар. *Чунки комедиявий фильмда ҳар битта арзимаган гапда ҳам бирон ишора, мажозий маъно, кесатиқ, шартли тил [жаргон]га хос унсур, пичинг ва шу кабилар бўлиши мумкин.* Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

ЖАР-ЖУЛҒА *шв.* Турган-битгани жар ерлар; жарликлар.

ЖАРИДА [*а.* جريدة — газета; рўйхат] Эск. Тўплам, альманах, журнал. -*Бу, отажон, мажмуа, жариди, — деди Абдишукур, — ойда икки дафта.. босилиб, аҳли илм орасида тарқалади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бўш вақт бермас жариди ҳам, Ноширликнинг иши кўп.* Э. Воҳидов.

ЖАРИЛЛАМОҚ *шв.* Шаллақилик қилмоқ. -*Бақираман! — деб жариллади жувон. — Узинг шаллақи. Хотининг ҳаёсиз!* Н. Қиличев, Ёронгул.

ЖАРИМА [*а.* جریمه — жиноят, гуноҳ] Қонун-қоида бузганлик, қонун-қоидага ҳилоф ҳатти-ҳаракат ёки етказилган моддий зарар учун ундириладиган, тўланадиган пул. *Жарима олмоқ. Жарима солмоқ.* ■ *Бефарзандлик аламин фуқародан оларкан, Ким фарзанд кўрса, унга хон жарима соларкан.* С. Абдулла, Тоҳир ва Зуҳра. *Бобоқулни судга чақиршиди, жарима тўлаб келди.* Газетадан.

Жарима тўпи Футбол ўйинида: қоида бузган жамоа дарвозаси томон тепилладиган тўп. *Ўйинчилар жарима тўпи олдига йиғилишди.*

ЖАРИМАДОР Жарима солинган, тўлайдиган киши ёки ташкилот.

ЖАРКОП [*р.* жаркое — қовурилган; қайноқ] Гўшт ва картошкадан тайёрланган қовурма овқат; қовурдоқ. *Хотиним жаркоп сузиб келди.* Т. Алимов, Одамсиз уйлар.

ЖАРЛИК 1 *қ.* жар 1. *Чуқур жарлик.* Тубсиз жарлик. ■ *Олтинсиз жарлиги қанча чуқур бўлмасин, жуода тор ва тўғон қуришга ўнғай.* Ш. Рашидов, Фолиблар. *Боғнинг этак томони чуқур жарлик.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ. *Саёҳатчилар жарликлардан ўтиб, тоғ ёнбағрига етдилар.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 *Хавф-хатар, фалокат.* *Шу тонда унинг [Муқаддамнинг] кўнглида умид ҳам, қувонч ҳам қолмаган.* Алимардон билан ўзининг ўртасида каттақон жарлик ётганини, бу жарлик кун сайин чуқурлашиб бораётганини сезиб турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ЖАРОҲАТ [*а.* جراحت — яра] 1 Шикастланган, синган, чиққан, яраланган жой; яра-чақа. *Оғир жароҳат. Енгил жароҳат.* ■ *Доктор назоратида, кунлар ўтган сари жароҳатдаги яллиғланиш қайтиб, оёғим ердан енгил кўчадиган бўлиб қолди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Фуломжон сўнги зарбанинг оғир жароҳатидан узоқ вақтларгача тузала олмай юрди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Бир чол жароҳатимга кигиз куйдириб босди ва болдиримни латта билан боғлаб қўйди.* А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртаклар.

2 *кўчма* Катта зарар, зиён-заҳмат. *Биз мисли кўрилмаган қисқа муддат ичида урушнинг оғир жароҳатларини тузатиб олдик.* Газетадан.

3 *кўчма* Алам, изтироб. *Бу воқеа Элмуроднинг дилида оғир жароҳат қолдирди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мезбон ўзи билмаган ҳолда ҳазилга йўйиб айтган икки оғиз сўзи билан Йигиталининг юрагидаги жароҳатга тегиб кетганини сезмади.* Д. Нурий, Осмон устун.

ЖАРОҲАТЛАМОҚ 1 Ярадор қилмоқ, шикаст етказмоқ. *А.Ульянов ғирт маст ҳолда безорилик қилиб, Ф.И.Кравчукни жароҳатлаган.* Газетадан.

2 *кўчма* Изтиробга солмоқ; азоб бермоқ. *Ҳамма иш жойида, лекин бир нарасигина*

кўнглининг ингичка ерини жароҳатлайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЖАРОҲАТЛИ 1 Ярадор, яраланган, шикаст еган. *Ҳозир саройнинг айни дарғазаб чоғи — ҳазрат жароҳатли ётибдилар.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Алам ўтган, доғланган, озор топган; аламдийда. *Мазкур поэтик образ тарихига назар ташласак, унда даврнинг суронли, жароҳатли, ғам-ғуссали нидоси акс этган.* «ЎТА».

ЖАРРОҲ [a. جراح — хирург] Касалликни операция йўли билан даволовчи врач. *Госпиталда уруш чоғида, Нажот берди шахло кўз жарроҳ.* З. Обидов, Яхши ният. *Ибн Ямин билан Ҳамза жарроҳга керакли нарсалар келтириб бериб туришди.* К. Яшин, Ҳамза.

ЖАРРОҲЛИК 1 Касалликни операция йўли билан даволаш. *Жарроҳлик бўлими.*

2 Жарроҳликка оид, алоқадор. *Жарроҳлик асбоб-ускуналари.*

ЖАРРОҲҲОНА Жарроҳлик хонаси; жарроҳлик шифохонаси. *Носир Хўжаев шифохонанинг жарроҳлик бўлимини жиҳозлаб, замонавий асбоб-ускуналар билан таъминлаб, 11 йил давомида республикадаги энг яхши жарроҳхоналардан бирига айлантирди.* Газетадан.

ЖАРЧИ 1 тар. Одамлар кўп тўпланадиган жойларда баланд овоз билан расмий эълонлар эшиттириб юрувчи киши. *Эртасига жарчилар шаҳар ва қишлоқларда халқни ҳашарга чорлаб, жар чақирдилар.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Шу пайт одамларни мажлисга чақираётган жарчининг товуши эшитилди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Муҳаммад Раҳими соний Баҳодир ҳазратларининг шаҳристон сайрига отланганини маълум қилиб, икки жарчи икки томонга от солиб кетди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 кўчма Хабар-дарак берувчи. *Қушлар мисоли бир жарчи, ҳамма нарсани олдиндан илғашади. Тўзиса, уйга қайтиб келмаса, демак, қандайдир кор-ҳол албатта бўлади, хонадон ҳам тўзийди.* «Ёшлик».

3 кўчма Ташвиқотчи, тарғибот қилувчи. *Ҳамид Олимжон илм-маърифат, янги ҳаёт жарчиси бўлиб, ихлос билан хизмат қилди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

4 Малай, хизматкор, югурдак. [Йўлчи] *Энди барчасидан воз кечди ва ўз ичиди шундай ўйлади: [Абдишукур] Бойларнинг жарчиси экан.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАРҚАЛДИРҒОЧ Узунқанотлилар туркумига мансуб, ерда юролмайдиган, лекин тез учадиган қуш.

ЖАРҚАНОТ Чумчуқсимонларга мансуб, қояларда, тик жарликларда яшайдиган қуш.

ЖАРҒИ шв. Арра.

ЖАСАД [a. جسد — бадан; жусса] **1** Ўлик, мурда. *Йигитали етиб келганда, марҳумнинг жасади қабрга тушириляётган эди.* Д. Нуррий, Осмон устунни. *Умрзоқ отанинг жасадини ҳам ана шу ерга кўмдилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Гавда, жусса. [Ғофир Жамилага:] *Бу золимлар юрагимни суғуриб олдилар, қуруқ жасадимни Сибир қилдилар, холос. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Холиса Тошхолга хурмат билан қизиқиб қаради. Она деса, ўзидан ёш; сингил деса, жасади ўзига иккита келади.* С. Нуров, Нарвон.

ЖАСОРАТ [a. جسارت — мардлик, қўрқмаслик; шижоат] Қаҳрамонлик, мардлик, ботирлик, довораклик. *Жасорат кўрсатмоқ.*

■ *Ойқизнинг барча ҳаракатларини диққат билан кузатган Лола унинг жасорати ва мардлигига, чидам ва садоқатига қойил бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Ўттам янги ёш колхозни оёққа қўймоққа азм ва жасорат билан киришди.* Ойбек, О.в. шабадалар. *Жўрагоннинг қаҳрамонлиги, жасорати, ёрқин хотираси, ишлари қалбларда, ҳаётда абадий қолади.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЖАСОРАТЛАНМОҚ айн. жасурланмоқ. *Паҳлавонларча жасоратланиб кетган Омон шартта кўйлак-иштонини ечиб, ўзини ҳовузга ташлади.* Ф. Гулом, Шум бола.

ЖАСОРАТЛИ Хавф-хатардан, қийинчиликлардан қўрқмайдиган, доворак. *Жасоратли йигит.* ■ *Ҳаммасига бардош берган, ҳатто ўлимга ҳам неча бор мардонор тик боқа олган жасоратли жангчининг ҳозир ўнкаси тўлиб, кўзларига ёш келган эди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

ЖАСОРАТСИЗЛИК Хавф-хатардан, қийинчиликлардан қўрқиш; журъатсизлик, қўрқоқлик. *Гулнор гўё ўзини жасоратсизликда айланган ва ўз аҳволдан умидсизланган, ўксинган каби, кўзлари ёш билан тўлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАСУР [a. جسور — ғоят мард, қўрқмас] қ. жасоратли. *Жасур жангдан қўрқмайди, ёвдан сира хурқмайди.* Мақол. ■ *Мардлик майдониди бел синаш учун Жасур ўзбек халқин*

ўғли отланди. Ф. Фулом, Халқ дадил боради. Айниқса, хотинлар — оналар жасур. Улар Николайдан тортиб элликбошиларга қадар ҳаммани қарғашади. Ойбек, Танланган асарлар. [Унсин] Қаддини кўтариб, жасур боқди Шарофатхонга. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАСУРЛАНМОҚ кам қўлл. Жасорат қилмоқ; журъат қилмоқ, ботинмоқ, дадилланимоқ. [Бектемир] Кейин бир қадар жасурланиб.. бошини бир-икки марта кўтариб қўйган эди, каскасининг ёнидан визиллаб ўқ учди. Ойбек, Қуёш қораймас.

ЖАСУРЛИК қ. жасорат. Тепалик учун бўлган жангда жасурлик кўрсатиб, душманининг жонли кучларига, техникасига талафот етказгани учун қўмондонлик.. Бегижон Қурбоновни.. медаль билан мукофотлади. Н. Сафаров, Севги. Уғлим, бугун жасурлик Кўрсатишининг вақтидир. З. Диев.

ЖАСУРОНА рвш. Жасурлик билан, қўрқмасдан; мардона. Жасуруна курашмоқ. Жасуруна кураш. ■ Чиндан ҳам бу жасуруна исён хотин-қизлар томонидан Худоёрнинг ҳайвоний истагига қариш биринчи кўтарилиш эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖАТ: жатига қолди Бошқаларнинг қилмиши учун жавобгар бўлиб қолди, касрига, балосига қолди. Қилғиликни у қилди-ю, жатига мен қолдим. ■ Унинг [Полвоннинг] жатига колхоз катта-кичиклари олдида Холмирзанинг юзи шамгин бўлиб қолди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. -Сенинг жатингга қовун билан тарвуз паттачининг қўлида қолиб кетди, — деди Шум бола Омонга. Ф. Фулом, Шум бола. Бул хабарни падар эшитканлари ҳамон хитоб қилдиларки, «Сан ҳаромзода фарзанди ноқобилнинг жатингга қоладирганга ўхшайман..». А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЖАФО [a. جفاء — қўполлик; зулм] Маънавий, руҳий ва жисмоний эзилиш, азоб-уқубат, кулфат. Айрилик жафоси. ■ [Ғофир:] Ахир, бу дуолар, ривоятлар ниқобига яширинган зулмдан, жафолардан биз шўринг қурғурлар кимга дод деймиз? Кимга? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Тўрт йил жафо чеккан ватандош, ўртоқ, Бу йилги байраминг муборақ энди. Ф. Фулом.

ЖАФОДИЙДА [a. + ф. جفاديه — жафо кўрган] қ. жафокаш. Мен ҳам жафодийда, чайир, тоғбардош, Менинг ҳам еганим уша ҳалол нон. Миртемир. Жафодийда дўст экан-

ку ул, Дўст нимадир, ўз экан-ку ул. М. Али, Боқий дунё.

ЖАФОКАШ [a. + ф. جفاكاش — жафо тортувчи] 1 Азоб-уқубатлар тортган, бошидан кулфатлар, оғирчиликлар кечирган, эзилган. Истар эди жафокаш инсон: Баҳор каби гулласа олам, Баҳор каби кулса озодлик, Барҳам топса қуллик, кишан, ғам. Уйғун.

2 кўчма Меҳнаткаш, меҳнатсевар. Ўлма, эй қўли қанд, жафокаш боғбон, Яшай бер, боғларга чулганган Ватан. Ф. Фулом. Орамизда шундай беминнат, жафокаш кишилар борки, улар катта-катта юмушларни бажариб қўйишади-ю, бу ҳақда мақтанишни ёмон кўришади. Газетадан.

ЖАФОКАШЛИК 1 Азоб-уқубат кўриш, кулфат, оғирчиликларни бошдан кечириш. Унинг [Саодатнинг] кичик, кўкироқ кўзлари оғир меҳнат, жафокашлик.. қийинчиликларга қарамай, ўз ғурурини йўқотмаган узун умрнинг тарихини жонли ифода қилар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Меҳнатсеварлик, меҳнаткашлик. Унинг [Толибжон аканинг] сиймосида мушфиқ онадаги болажонликни, жафокашликни, олижанобликни кўрасиз. Газетадан.

ЖАФОКОР [a. + ф. جفاكار — жафо қилувчи] Жафо қилувчи, эзувчи. Қолаверса, ўзимизнинг шоир бобомиз Бобораҳим Машрабнинг ҳақ, ҳақиқат, адолат, муҳаббат ҳақидаги, инсофсиз ҳукмдорлар, золимлар, риёкор шайх, зоҳидлар, жафокор ҳокимлар сирру асрорини элга фош қилувчи оташин ғазалларини.. ким билмайди?! К. Яшин, Ҳамза.

ЖАФОКОРЛИК 1 Азоб беришлик, қийнашлик. Сен шаҳаншоҳликни олгин, Менга қуллик бўлса бас, Бор жафокорлик сенга-ю, Бор вафодорлик менга. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 Қийинчилик, қийинлик, машаққат. Болаларининг бахти учун ҳар қандай жафокорликка ўзини отган меҳрибон, шафқатли она! Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАФОЛАНМОҚ Жафо тортмоқ, азоб-уқубатлар чекмоқ, бошдан кулфат, оғирчиликлар кечирмоқ.

ЖАФОЛИ Жафо, азоб-уқубат, кулфат ва оғирчиликлар билан тўлиб тошган, машаққатли. Ўқиш — жафоли, кети — вафоли. Мақол. ■ Шоир ўзбек халқининг тарихий кишилари образини, бой ва гўзал табиатини, жафоли ўтмишини, бугунги фаровон турму-

шини тасвирайди. Газетадан. Бу асарлар бўлғуси ёзувчини мафтун этади, унга ўтмишининг оғир машаққатини тортган ўзбек халқининг жафоли ҳаётидан кўп нарсалар ўргатади. «ЎТА».

ЖАҒ 1 Одам ва ҳайвонларда калланинг тишлар ўрнашган суюғи. *Устки (тепа) жағ. Пастки жағ.* ■ Отақўзининг кўзлари қисилиб, жағ пайлари туртиб чиқди. О. Ёқубов, Диёнат. У [Қаландар ака], кўзлари бир нуқтага қадалиб қотиб қолгандай, қимир этмай турар, фақат жағи титрар эди. С. Кароматов, Ўткиқод. Вакил қулочкашлаб жағимга урди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

2 Оёқ кийимининг юзи билан тагчарми бирлашган ери, олд ёнлари. *Аксарининг устбоши юпун, маҳсиларининг йиртиқларидан кир пайтавалари осилиб туради, кимларда похол тиқилган эски калиш, кимларда жағи йиртиқ кавуш, лекин улар шод.* Ойбек, Танланган асарлар. У ўзининг пахтаси оқиб ётган қизил чит тўни, жағи ажралган кавуши, пилталари чиқиб кетган дўпписи билан бошқа болалардан ажралиб турарди. Ойдин, Ҳикоялар.

3 махс. Баъзи асбобларнинг қисадиган, кесадиган қисми. *Омбир жағи. Қайчи жағи.*

4 Киши, одам; нонхўр. *Бир ишловчига уч жағ эдик, бойга ортиқчалик қилиб қолдик.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. *Лекин оилада жағ кўпайгач, шундоқ ҳам қўл учида, табибчилик билан тирикчилик қилиб келаётган Ибн Ямин қийналиб қолди.* К. Яшин, Ҳамза.

Жағи очилмоқ 1) жаҳлланиб гапира бошламоқ. *Шу важдан кампирнинг жағи яна очилди, Сидиқжоннинг ўтмишини, қизининг қилмишини яна таъна қила бошлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) ҳаракати бошланмоқ; овози эшитилмоқ. *Яна душман пулемётларининг жағи очилди, бир неча жангчи йиқилди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. **Жағи очик** 1) кўп гапирадиган, вайсайверадиган; вайсақи; 2) кўп йиғлайдиган, йиғлоқи. **Жағи очик бола.** **Жағи тинмайдиган** 1) айн. **жағи очик**; 2) доим овқат чайнайдиган, овқатдан оғзи бўшамайдиган. **Жағ тиш айн. озиқ тиш қ. озиқ.** **Жағ урмоқ** Ҳадеб гапиравермоқ.

ЖАҒДАЙ шв. Мазмун, моҳият; йўналиш, ҳолат. *Абдулазиз баққол ҳар бир гапида «бари бир ўладиган дунё», деб ҳасратга тушиб кетган, бу ширакайф қиморбозлар гапининг жағдайига қараб туриб, шаҳар у ёқда турсин,*

Оқсойни олишларига ҳам кўзи етмай қолди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЖАҒЖАҒ Крестгуллиларга мансуб, майда оқ гулли ва халтача шаклида кўзоқли бир хил ўт. *Жағжағни тоғлик аҳоли кўпинча очамбити деб ҳам аташади.* Газетадан. *Ариқлар бўйида ўтлар кўкариб, чучмомалар гуллабди, қизчалар, укам тенги болалар тўп-тўп бўлиб жағжағ, отқулоқ узишяпти, кўк беда теришяпти.* Х. Тўхтабоев, Беш болали йигитча.

ЖАҒИЛЛАМОҚ «Жа-а-ағ» деган чўзиқ товуш чиқармоқ. [Алижон] *Супада жағиллаб қайнаб турган самовар ёнига борди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш. *Салмон ака самовари Қайнаб ётар жағиллаб.* Т. Тўла.

ЖАҒАЛДИРИК фольк. айн. жазлик. *Чиргининг устидан қўйди белликни, Боз устидан ташлаб жағалдирикни.* «Алпомиш».

ЖАҒАННАМ [а. جهنّم — дўзах] **1** дин. Гуноҳкорларнинг руҳи нариги дунёда доимий азобда яшайдиган жой; дўзах. -*Жаҳаннам қабрига кетибди зolim!* — *деб гап отди Содиқ темирчи.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 кўчма Чидаб бўлмайдиган шароит, азоб, оғир муҳит. *Октябрнинг охири эди. Кун иссиқ бўлса ҳам, лекин ёз ойларининг жаҳаннамга нисбатан бу фаслнинг ҳавоси покистонликлар учун жуда мулоим, ҳатто салқиндек сезилар эди.* Ойбек, Нур қидириб. *Нега она тўнғич қизини жаҳаннамга ташламоқчи? Остин-устин бўлиб кетдими бу дунё? И. Раҳим, Чин муҳаббат.* Гулнор уч кунни жаҳаннам азобида ўтказди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кам қўл. Жарлик, жар; тубсиз ер. *Нима қиларди дейсиз, ҳамма гап сувда-да. Мана шу жаҳаннамда оқайтган сувни баланд кўтариб, чўлларни обод қилмоқчи бўлган, дейдилар.* Ойдин, Ширин келди.

Жаҳаннамга юбормоқ Ўлимга юбормоқ, ўлдирмоқ. *Бола учинчи дев билан ҳам олишиб, етти кундан кейин, охири жонини жаҳаннамга юборибди.* «Олтин бешик». -*Пашша талаятими, ҳозир ҳаммасини жаҳаннамга юборамиз, қорачам!* — *пашшаларни эзиб давом этди Жўра.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАҒД [а. جهد — ҳаракат; меҳнат; интилиш] Зўр бериш, ғайрат. *Жаҳд билан ишламоқ. Жаҳд қилмоқ.*

ЖАҒД-ЖАДАЛ, **жаҳду жадал** Зўр ғайрат, ғайрат-шижоат. У [Мирзо] *жаҳду жадал билан бу сафарининг поёнига етмази, мақ-*

садига эришмоғи лозим. А. Ҳақимов, Илон изидан. *Зафарингиз учун камина кўлдан келган қадар жаҳду жадал кўрсатгусидир.* Ойбек, Навоий.

ЖАҲЛ [a. جهل — нодонлик; ақлсизлик; жаҳолат] 1 Ножўя хатти-ҳаракатдан, гапдан ёки воқеа-ҳодисадан ранжиш, аччиқланиш, ғазабланиш туйғуси; ғазаб. *Жаҳл — душман, ақл — дўст.* Мақол. ■ *Муҳаррир жаҳл билан календарини шарт-шарт варақлади-да, битта бетини юлиб олди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Аҳмаднинг жаҳли тез, сал нарсага тутқиш кетади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 айн **жаҳолат** 1. *Мактаб анжуман борғил, унда фикр очиб гоҳи, Илму фан тиғи билан жаҳл бағрини қон қил.* Ҳамза.

Жаҳл устида Аччиғи, ғазаби келиб турган пайтда. *Жаҳл устида оғзимдан бирор ёмон сўз чиқиб кетади. У вақтда кўнглингиз оғрийдими, кўйингиз, эрталарга сўзлашармиз.* Ҳамза, Тухматчилар жазоси. У [Ёдгор] *Чароснинг онаси жаҳл устида шу ишни қилган бўлса керак, деб ўйлаганди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. **Жаҳли бурни учида** Жаҳли тез, аччиғи тез. *Баъзи актив акамлар Жаҳли бурни учида.* «Кўшиқлар». *Жаҳли бурнининг учида келиб, бош агроном М.М.Христенкони чақиртирди.* «Муштум». **Жаҳли чиқмоқ** Ғазабланмоқ, аччиқланмоқ. *Ҳозир жаҳли чиқиб утирган бу аёл кўзига жуда қадрдон кўриниб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Мингбошининг жаҳли чиқди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Адолат неча кунгача бу хил ҳазилларга кўниқолмади, ғаши келди ва ҳатто жаҳли чиқиб, баъзи солдатларга ўшқириб берди ҳам.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Жаҳлидан тушмоқ** Ғазаби пасаймоқ, аччиғи юшмамоқ. *Жувон унинг [Сидиқжоннинг] ўтиришини кўриб, бир оз жаҳлидан тушди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари.

ЖАҲЛДОР Салга жаҳли чиқаверадиган, ҳадеб жаҳл қилаверадиган; сержаҳл, аччиғи тез. *Жаҳлдор одам.*

ЖАҲЛЛАНМОҚ Аччиғи келмоқ, ғазабланмоқ. *Қози жаҳлланиб, афандини чақиртирди.* «Латифалар». *Истат жаҳлланиб, турмуш ўртоғини жеркиб ташлади.* Газетадан.

ЖАҲЛЛИ 1 айн. **жаҳлдор.** *Жаҳлли киши.*

2 Ғазабли, ғазаб билан тўла, ғазабнок. *Жаҳлли одам.* ■ *-Ҳа, бу ёққа қаранг!* — чақирди *Мастура жаҳлли овоз билан.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ЖАҲОЛАТ [a. جهالت — нодонлик, ақлсизлик; илмсизлик] 1 Илмсизлик, қолоқлик, маданиятсизлик, нодонлик. *Аёллар ўтмишида ҳаммадан кўп зулм кўрган, ҳаммадан кўп жаҳолатда қолган.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 айн. **жаҳл** 1. *Қутидор уялиш ва ўқиниш орасида: -Жаҳолат келса, ақл қочадир, қизим! — деб кўйдими.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Содиқжон бойваччанинг жаҳолати қанақалигини у [Юсуф қизиқ] яхши биларди.* К. Яшин, Ҳамза.

ЖАҲОЛАТПАРАСТ [a. + ф. جهالتپرست — жаҳолат тарафдори] Эскиликка ёпишиб олган, эскилик, қолоқлик тарафдори, илм-маърифат, маданият душмани. *Зайниддин дарчадан кўчага мўралаган эди, ҳар томондан муллалар бошчилигидаги бир тўда жаҳолатпарастларнинг «Во шариято!» деган ҳайқириқларини эшитди.* С. Кароматов, Бир томчи қон. *Жаҳолатпарастлар XVIII асрда Париж атрофида қурилган биринчи ҳаво шарини мажҳлаб ташлаётганлар.* Газетадан.

ЖАҲОН [ф. جهان — дунё, олам] 1 Ер юзи ва ундаги бутун борлик; дунё, олам. *Бутун жаҳон.* ■ *Канал, қирқ йилдирки, жаҳонни ҳайратга солиб келади.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Одам одамга дўст-ўртоқ бўлиб қолди.* *Жаҳон тарихида янги давр бошланди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Бу жаҳонда бундай дилбар бўларми, Жамолини кўрган омон қоларми?* «Муродхон».

2 *поэт.* Дунёдаги ҳамма халқлар, бутун инсоният. *Сен ҳайқирдинг, жаҳон ҳайқирди: Йигит-қизлар интиқом учун. Оталар ва оналар ўзни Чоғладилар шараф, шон учун.* Файратий.

3 **Жаҳон** (хотин-қизлар исми).

Бир жаҳон 1) жуда кўп, сон-саноксиз, беҳисоб. *Унинг жаҳли чиққан, бир зумда бир жаҳон гапни гапириб ташлади.* Ойдин, Уяли шекилли, ерга қаради; 2) жаҳонга арзирли, жаҳонда ягона гўзал, чиройли. *Ҳуш келибсиз, ажаб меҳмон экансиз, Хушруйликда сиз бир жаҳон экансиз.* С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. *-Йигит бўлганда ҳам, бир жаҳон эди, — деди Қамчи.* Ҳ. Фулом, Машғал. **Жаҳон чемпионати** Жаҳон бўйича ўтказиладиган мусобақа. *Чарм тўп усталари жаҳон чемпионатининг тантанали очилишига бағишланган маросим ўзига хос байрамга айланди.* Газетадан. **Жаҳонга донғи кетган** Дунёга машхур, танилган. [Темур] *Самарқанд обидала-*

ридек санъат асарларининг бунёд бўлишига ҳомийлик қилган, жаҳонга донғи кетган олимларни тўплаб, уларга шароит яратиб берган. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Икки жаҳон овораси қ. овора 1. Ойнаи жаҳон қ. ойна.**

ЖАҲОНБАХШ [ф. جهان بخش — жаҳонни ҳадя қилувчи] *поэт.* Сахий, қўли очик.

ЖАҲОНГАШТА [ф. جهانگشته — кўп саёҳат қилган, жаҳон кўрган] Дунёни кезган, кўп ерларни кўрган, кўп саёҳат қилган. *Жаҳонгашта сайёҳ.* ■ *Авазбой жаҳонгашта одам бўлиб, Россияда бўлиб турадиган ярмаркаларга ҳам қатнашиб турар экан.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Узоқ ўлкаларда жаҳонгашта бўлиб, она дийдорига муштоқ бўлиб юрган фарзанд учун онанинг саломатлигидан аълороқ нарса борми дунёда?! Т. Рустамов, Мангу жасорат.*

ЖАҲОНГАШТАЛИК Дунёни кезишлик, кўп саёҳат қилишлик. *Тўғонбекнинг хаёли эса ҳар вақт жаҳонгашталик оламида парвоз этади.* Ойбек, Навоий. *Жаҳонгашталик, сафарнинг хосиятлари ҳақида гаплашиб, тоғ оралиқлари, ҳатто довондан ошганимизни ҳам билмай қолибмиз.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи *Шу билан Викторнинг жаҳонгашталиги бошланган. Олдин Москвада яшаган, сўнг ўзи Тошкентга келган. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

ЖАҲОНГИР [ф. جهانگیر — жаҳонни олувчи, эгалловчи] 1 Дунёни забт этган; жаҳонни забт этган ҳукмдор. *Тўғри, ҳозирги портрет жаҳонгирнинг бош суягига қараб чизилган.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кўзлари киртайиб, ранги кетиб қолган Инолчиқ кенг кўкрагини кериб, жаҳонгирга тикилганича қотиб қолди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Кўп жаҳонгир кўрган бу дунё, Ҳаммасига гувоҳ — ер ости.* А. Орипов, Юртм шамоли.

2 эск. Империалист.

3 Жаҳонгир (эркаклар исми).

ЖАҲОНГИРЛИК эск. Империализм; империалистик. *Жаҳонгирлик уруши айни авжига чиққан чоқ.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Жаҳонгирлик уруши мамлакатдаги барча зиддиятларни кучайтириб юборди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖАҲОНДИЙДА [ф. جهانديده — жаҳон кўрган] Кўпни кўрган, катта турмуш тажрибасига эга бўлган. -*Уруш — оғир имтиҳон, ҳар бир жанг — сабоқ, — деган экан жаҳондийда*

саркардалардан бири. Газетадан. *Қиш қуруқ келди. Жаҳондийда дехқонлар, сув бу йил ҳам камчилоқ бўлади, дейишяпти.* Газетадан.

ЖАҲОНДОР [ф. جهاندار — кучли подшоҳ] Жаҳон ҳокими, бутун дунёга ҳукмронлик қилувчи.

ЖАҲОН-ЖАҲОН Жуда кўп, сон-саноксиз, беҳисоб. *Парталарда утирар ўғил-қизлар ёнма-ён, Кичкина юракларда орзулар жаҳон-жаҳон.* Ю. Ҳамдам.

ЖАҲОНИЙ қ. оламшумул. *Бу кучли иродани, бу жаҳоний қудратни Ҳар кимки менсимаса, ўзи-ўзига золим.* Ф. Фулом. *Она-Ватанимизнинг куч-қудрати ва жаҳоний обрў-эътибори тинмай ортаверсин.* Газетадан.

ЖАҲОННАМО [жаҳон + ф. نما — кўрсатувчи] фольк. Жаҳоннинг истаган ерини кўрсатувчи кўзгу; ойнаи жаҳон. *Телевизор деган жаҳоннамо чиқибди, маза қилиб кўриб турибмиз [деди Йўлдош бобо].* Ё. Шукуров, Дўстлар.

ЖАҲОНШУМУЛ [жаҳон + а. شمول — қамраб олиш, умумийлик] қ. оламшумул. *Колхоздаги беш юз ўттиз хўжалик, беш минг жон жаҳоншумул ишларни қилиб қўйганлар.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАҲР [а. جهر — баланд овоз чиқариш] 1 дин. Овоз чиқариб қилинадиган зикр. *Ярим кечагача сайил қилиб, жаҳр, зикр-самони кўриб томоша қилмоқ баҳонаси билан.. масжидга кирдик.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 қ. жар II.

ЖАҲРИЯ 1 Ошқор, овоз чиқариб зикр қилувчилар. *Занги бобо мазори ёнидаги масжидда шайхлардан чиққан жаҳрия эшонлар ўз муридлари билан зикр тушишмоқда эди — буни ҳам кўрайлик, деб кирдик.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Тарикат йўналишларидан бири. *Бу унинг жаҳрия тариқатига мансуб эканлигига ишора эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЖГУТ [укр. жгут — эшилган пилик] Қон тўхтатувчи эластик резина найча ёки бинт. *Қон тўхтатиш учун ишлатиладиган жгут резина найдан иборат бўлиб, бир томонда ilmoғи, иккинчи томонда занжири бордир.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ЖЕВА фольк. Курол-аслаҳа.

ЖЕВАК 1 этн. Хотин-қизларнинг бўйнига тақадагидан зийнат буюми. *Келиннинг олтин-кумуш, мис жеваклари қоziқларга илиб*

қўйилган. М. Муҳаммаджонов, Турмуш ури-нишлари.

2 Дераза, эшик ва мебелларга зийнат бериш учун ишлатилган металл қубба. *Деразалари ҳовлига қараган бинонинг ялтироқ мис жеваклар қоқилган қалин дарвозаси олдида усти жилд билан ёпилган бир неча тўп турарди.* М. Жўрабоев, М. Б.мартабаси.

ЖЕВАХОНА фольк. **1** Курол-аслаҳахона. *Аскар жевахонадан бирқиллатиб тўпни отаётди.* «Ҳасанхон».

2 Сайисхона; эгар-жабдуқлар турадиган уй; отхона.

ЖЕВАЧИ фольк. Курол-аслаҳахона бошлиғи. *Бўйлари муносиб қадду бўйинга, Қоровул жевачиларинг билмасин.* «Гулихиромон».

ЖЕЗ Мис, рух ва қалай қотишмаси. *Ташталанган жез. Жез тўқа.* ■ *Ҳожимат ничоғини жез пойнакли қинига сола туриб жавоб берди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Унинг [Раҳим Саидовнинг] эсига эрталаб хотини улоқтирган жез узук тушди.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ЖЕЗЛ [р. жезл – куч-қудрат, ҳокимият рамзи сифатидаги таёқча] **1 т.й.** Поездлар ҳаракатини тартибга солиш учун қўлланадиган металл таёқча (бу таёқча машинист қўлига берилгач, кейинги станциягача йўл очилади).

2 Кўча ҳаракатини тартибга солувчи милиционернинг ола-була таёқчаси.

ЖЕЗНА шв. Почча.

ЖЕК: **жек кўрмоқ** Ёмон кўрмоқ. *Ўзингиз жек кўрганингиз учун, мени ҳам ўзингиздек фаҳмлаб, кирмайсиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЖЕКИРМОҚ Дўқ уриб гапирмоқ, ўдагайламоқ, дўқ қилмоқ, ўшқирмоқ. *Менга жекираверма!* ■ *Коля гангиб қолди. Укаларига нима деб жавоб қилишини билмасди. Эшикни қаттиқ тортувди, навбатчи жекириб берди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. [Ҳазрат] *Қўлларини паҳса қилиб жекирди.* К. Яшин, Ҳамза.

ЖЕЛ Эски вақтларда: маҳбусларнинг бўйнига ва оёқ-қўлларига солинган кишанларга боғлаб қўйиладиган занжир. *Аммо бу мириабхонанинг тор қамоқхонасини тўлдириб оёқларига кунда, қўлларига қўлкунда, бўйинларига жел урилган бир неча банди ётмоқда эди.* С. Айний, Қуллар.

ЖЕЛА шв. Тузоқ.

ЖЕЛАК шв. **1** Нимча, енгсиз юпқа кийим. *Максим полон енгсиз, ёқасиз желек кийиб чиқди.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

2 Хотин қизлар бошга ташлаб юрадиган рўмол. *Ҳурихон ишга желек ёпиниб келган.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. *Бошида желеги бор, қўлида малаги бор, оина сойнинг таниш тўлқинларига кўп қарамайди.* Миртемир, Тингла, ҳаёт.

ЖЕЛАТИН [фр. gelatine – дирилдоқ, елимшак < лот. gelatus – музлаган] Ёш мол суяги ва терисидан тайёрланадиган бир нав елимшак модда. *Аччиқ ва ҳидли дорилар алоҳида желатин ғилофида ичилади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ЖЕЛАТКА с.т. Жилетка.

ЖЕМ [ингл. jam – мураббо] Куюқ шинни; мева қиёми. *Олма жем.*

ЖЕМПЕР [ингл. jumper – ёқасиз кофта] Жун, ип ёки ипақдан тўқилган, тугмасиз ва ёқасиз кофта. *Дераза олдида мовий жемпер устидан елкасига оқ халат илиб олган аёл турарди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Хотинимга, етти йил бўлди, битта жемпер олиб беролмайман.* С. Аҳмад, Юлдуз.

ЖЕНЬШЕНЬ [< хит. «одам-илдиз»] Узоқ Шарқ ва Хитойда ўсадиган доривор ўсимлик. *Бундай вақтларда атторлар дорига ишлатиладиган женьшень ва ёш кийикнинг ичида қони қотмаган муғузини харид қилар эдилар.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Женьшень дарахт илдизига ўхшаган ўсимлик бўлиб, Узоқ Шарқнинг ўрмонзор зоналарида ёввойи ҳолда ўсади.* Газетадан.

ЖЕРКМОҚ қ. **жекирмоқ.** *Аёл бизга нозлиб суйкалса, уни жеркиб ташласак, қандай малол келади?* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Олим полвоннинг гапига Қудратнинг энсаси қотди шекилли, уни жеркиб берди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЖЕТОН [фр. jeton – металл, пластик нишон < jetere – ташламоқ, иргитмоқ] Пул ўрнига ишлатиладиган ёки бирор нарса олиш учун ҳуқуқ берадиган тўтарак металл ёки пластмасса. *Метро жетони.*

ЖИБЛАЖИБОН **1** Чумчуқсимонлар туркумига мансуб, узун думли кичкина қуш. [Баззоз йигит:] *Ўзим бор эдим, тақсир, осмондан лаганга лоп этиб тушди, ўша он тепамиздаги дарахт шохидан жиблажибон пир этиб учди-кетди.* Ойбек, Улуғ йўл.

2 кўчма Серҳаракат (одам ҳақида). Баъзан Умрзоқ ота: -Узинг қилтиллаб турсанг ҳам, тиним билмас жиблажибонга ўхшайсан, кампир, — дерди. Д. Нурий, Осмон устунни.

ЖИВИЛЛАМОҚ қ. живирламоқ.

ЖИВИР-ЖИВИР тақл. с. Кўзни қамаштирадиган даражада товланувчи, жуда майда ва кўп нарсаларни билдиради. Саратон живир-живирдан кўз толиқади. Лекин ғўзалар тиззага уриб, қийғос кўсақлаб ётибди. «Ўзбекистон кўриқлари». Қамчи янги қизил тўн кийган. Ҳошиясига алақандай живир-живир гул нақшланган. Ҳ. Фулом, Машъал. Денгиз сатҳи живир-живир олтин юлдузлар билан тўлиб кетди, улар ҳам булар орқасидан чопишади. Ҳ. Зиёхонова, Биринчи мактуб.

Живир-живир товланмоқ Ранг-баранг тусда кўринмоқ, жилва қилмоқ. Унинг [бойнинг].. шоҳи яктаги кўёшда живир-живир товланиб, учқунланиб ялтирар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Булоқ суви айниқса ойдинда шиша каби ялтирар, живир-живир товланарди. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. **Живир-живир қилмоқ** айн. живир-живир товланмоқ ва живирламоқ.

ЖИВИРЛАМОҚ 1 Ранг-баранг тусда товланмоқ, жилва қилмоқ. Қия очиқ дарчадан тушган ойдин.. гиламларнинг гуллари устида живирлаб, хаёлий, майин манзаралар, ўйинлар ясар. Ойбек, Навоий.

2 Чаплашиб кўринмоқ, бир-бирига чаплашиб, кўзни толиқтирмоқ (жуда майда, нозик хат, нақш, гул ва ш.к. ҳақида).

ЖИГАР [ф. جگر — ички аъзолардан бири; бағир] 1 анат. Одам ва ҳайвонларнинг ўт (сафро) ишлаб чиқарадиган, организмда моддалар алмашинувини таъминлайдиган ички аъзоси. Жигарим оғрияпти. Жигар касалликлари. ■ Шу қишда унинг [онанинг] жигари хасталаниб, оёқлари шишиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Алкоголь нафақат жигарга, балки ошқозон-ичак йўллари, юрак томирларига, бош мияга, умуман, бутун ички аъзоларга ҳалокатли таъсир кўрсатади. Газетадан.

2 Ҳайвонларнинг овқат сифатида ишлатиладиган шу аъзоси. Қовурма жигар. Жигар кабоб.

3 кўчма Энг яқин киши, туғишгандай яқин биродар; фарзанд. Сен етим эмассан, Тинчлан, жигарим. Ф. Фулом. Мадамин буни кутмаган бўлса керак, шовқин солди: -Хиз-

маткорим эмас! Худойқул менинг ўз жигарим, аммадан қолган сағир. П. Турсун, Ўқитувчи. Авазнинг бир дардига юз дард қўшилди. У жигарларини хаёлчан мунғайиб кузатиб қўйди. С. Сиёев, Аваз.

Жигари сув бўлмоқ Қийналмоқ, азоб чекмоқ. Пахта деб жигарим сув бўлди-ю, маккажўхорига нима бор. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Жигаридан урмоқ** Мафтун қилмоқ, юрагидан урмоқ. Инобатхон институтнинг биринчи курсидаёқ менинг жигаримдан уриб қолган эди. Ғайратий, Довдираш. **Жигари хун бўлди** қ. хун 1.

ЖИГАРБАНД [ф. جگر بند — фарзанд; яқин киши] Энг яқин, бир туғишган қариндош (фарзанд, ака-ука, опа-сингил). Жигарбандлари йўлида кўзлари нигорон бўлган оналар, отасиз ўқиб ўсган ўғил-қизлар, фарзанд доғида юрак-бағри қон оталар ҳозир ҳам озми? Н. Сафаров, Оловли излар. Эҳтимол, Қурбон онаизорини, жигарбандларини, севгилисини соғиниб, ҳижрон ўтида юраги ёнаётгандир. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Элгелди, ўлимнинг совуқ нафасини сезгандай, ёлғиз жигарбанди олдида ўзини оқлашга тиришар эди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

ЖИГАР-БАҒИР: жигар-бағридан урди Мафтун қилди, шайдо қилди. **Жигар-бағри эзилди** қ. юрак-бағри эзилди қ. эзилмоқ 2. ..Бувиниса энди фарзандининг жасади устида жигар-бағри эзилиб, кўзларидан сел-сел ёш тўкди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИГАРГЎША [ф. جگر گوشه — фарзанд] қ. жигар 3. [Ҳусайн:] Мўмин, жигаргўшам, саломат келдингми? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Жигаргўшалар овқатлангани ўтирдилар. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

ЖИГАРПОРА [ф. جگرپاره — жигари пора бўлган, жигарининг бир парчаси эзилган] айн. жигарбанд. Одилбика уни бағрига босиб: -Укажоним, жигарпорам, меҳрибоним, сени кўрар кун ҳам бор экан-а, — деб йиғларди. Ж. Шарипов, Хоразм. Нақадар бахтлидир она бечора: Наҳотки, шу ўғил, шу жигарпора. Ҳ. Олимжон. Ширмонхоннинг юраги алланечук бўлиб кетди. Назарида Маҳмуд унинг ўғлидек, жигарпорасидек бўлиб туюлди. С. Зуннунова, Олов.

ЖИГАРРАНГ Қизғиш, қизил; жигар рангига ўхшаш. Санобархон оёғига пайтава ўраб, маҳсисини кийди. Жигарранг шол рўмо-

ли устидан телпагини бостириб, тайёрман, деган мазнода Адолатга қаради. С. Зуннунова, Гулхан.

ЖИГАРСҶУХТА [ф. *جگرسوخته* – жигари куйган, ёнган] **1** Оғир мусибат чекиб эзилган, кўнгли ярим бўлиб қолган; хастадил.

2 кўчма Мафтун бўлган, юрак-бағридан урган, ошиқи беқарор.

ЖИГАРХУН [ф. *جگرخون* – жигари қон] Эзилган, қийналган, хуноб бўлган. Фарзандин қабрида она жигархун, Унинг фарёдидан дунё ғамхона. А. Орипов, Ҳайрат.

Жигархун бўлмоқ айн. жигари сув бўлмоқ, қ. жигар. [Исомиддинов] *Энг сўнг шундай деди: -Ота, ахир биз ери кўп муштумзўрларнинг оёғи остида эзилдик, жигархун бўлдик, энди орқамизга офтоб тегсинми, йўқми? Ҳ. Шамс, Душман. Одамда виждон ҳам бўлмасми ҳатто, Сўзлаймиз, жигархун бўлиб сўзлаймиз. Р. Парфи, Кўзлар.*

ЖИГАРЧИЛИК Яқин қариндошлик, яқин қариндошлик муносабатлари. *Оломоннинг ичида уша одамнинг укаси ҳам бор экан. Ука – жигар, тош отай деса, жигарчилик. Отмай деса, хон турибди; ниҳоят, тўнидан увада юлиб отибди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ганишер акасига жигарчилик ёрдамини қилибди, анчагина пул ҳам берибди. Ш. Фуломов, Чўл шери наъра тортганда.*

ЖИГИ-ЖИГИ 1 с.т. Жикжик.

2 унд. с. Эчкиларни чақиришда қўлланади.

ЖИГИЛДАК шв. Ёввойи жийда.

ЖИГИЛЛАМОҚ айн. **жикилламоқ.**

ЖИДД [а. *جدّ* – ҳаракат; меҳнат]: **жидду жаҳд қилмоқ** Зўр ғайрат қилмоқ, жон-жаҳд билан ишламоқ.

ЖИДДИЙ [а. *جدى* – муҳим, аҳамиятли; асосли] **1** Пухта ўйлаб, чуқур мулоҳазаларга суяниб иш кўрадиган; мулоҳазали. *Жиддий ўйгит. Жиддий олим. ■ Анвар ёш бўлса ҳам, жиддий, кичкина мияси муҳокамага қобил.. эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

2 Муҳим аҳамиятга эга бўлган, муҳим. *Оқсоқол қарамади ҳам, индамади ҳам. Гўё жиддий бир нарсани ўйлаётгандек, кўзларини сузиб, чой хўплади. П. Турсун, Ўқитувчи. -Романлар бизда йўқ, – дона-дона гапирди Мустафо Содиқ, – жиддий ва ижтимоий аҳамияти зўр бўлган қиссалар ҳам йўқ. Ойбек, Нур қидириб. Ишёқмасларга қарши ку-*

раш ички ишлар органлари олдидан турган жиддий вазибалардандир. Газетадан.

3 Ўй-фикрга чўмган, ўйчан, салобатли, сипо, вазмин (киши қиёфаси, ташқи кўриниши ҳақида). *Вагонда ҳамма жиддий, камсухан. Т. Рустамов, Мангу жасорат. -Ҳозир ҳосил учун курашнинг авжи вақти, – деди Уктам жиддий тус билан. Ойбек, О.в. шабадалар. Саидийнинг жилмайиб толмаган башараси бирдан жиддий тус олди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

4 Чин, рост, беҳазил; тайинли. *Жиддий ваъда. ■ Лекин Муборакнинг гапларини жиддийга йўймади. С. Зуннунова, Кўк чироқлар. Бундай аччиқ пичинга жавоб қайтарши йўлини тополмаган Ҳасан бориб унинг рўпарасида ўтириб: -Кел бўлмаса, жиддий сўзлашайлик, – деди. С. Айний, Қуллар. Шербек кулди: Сиз ўргатинг. Йўқ, Нигора, мен жиддий гапирман. С. Анорбоев, Оқсой.*

5 Ёмон оқибатларга олиб бориши мумкин бўлган; ёмон, хавфли. *Жиддий касаллик. ■ Хуррамовнинг елка яраси жиддий эди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. Пилла қуртининг кушандаси кўп, хушёр турилмаса, қурт-қумурсқалар, қушлар, товўқлар жиддий зарар етказиб қўйиши мумкин. Газетадан.*

6 Ўйланганидан мураккаб, кескин, оғир. *Сен, оғайни, тушунмайсан, булар орасидаги гап анча жиддий. С. Кароматов, Олтин қум.*

7 Астойдил, жон-жаҳд билан, роставкамига. *Ҳат-савод чиқаришга жиддий берилдим. Н. Сафаров, Оловли излар. Вакилларингиз санъат байрамига жиддий тайёргарлик билан келдилар. Газетадан. Ҳамидуллаевнинг ўзи ҳам шоликорлик билан энди жиддий шуғулланаяпти. «Ўзбекистон кўриқлари».*

8 Етарли асосга эга бўлган, асосли; муҳим. *Ҳақиқатан ҳам унинг шеър ёзишига жиддий сабаб бор эди. П. Қодиров, Уч илди. Раҳим Болтаев нима учун жиддий талаблар қўйилишини изоҳлаб берди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

9 Алоҳида, масъулият билан. *Ёш таллантларни танлаш ва уларни тарбиялаш ишига жиддий эътибор бермоғимиз керак. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ЖИДДИЙЛАШМОҚ 1 Жиддий тус олмақ; кескинлашмоқ. *Кураш жиддийлашди.*

2 Оғирлашмоқ, ёмонлашмоқ. *Касалнинг аҳволи жиддийлашди.*

3 Жиддий кўриниш олмоқ, ўйчан ҳолатга кирмоқ, ўзини жиддий қилиб кўрсатмоқ. *Фазлиддин йирик тишларини кўрсатиб, хо-холади. Кейин жиддийлашди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Саодатхоннинг юзи жиддийлашди.* С. Зуннунова, Янги директор. *-Гапларингиз афсонага ўхшайди, — сал жиддийлашди йигит.* О. Мўминов, Хиббондаги уч учрашув.

4 Мураккаблашмоқ, чигаллашмоқ. *Аҳвол жиддийлашди.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *Ироқдаги вазият жиддийлашмоқда.* Газетадан.

ЖИДДИЙЛИК 1 Мураккаблик, чигаллик; муҳимлик. *Масаланинг жиддийлиги.*

2 Жиддий кўриниш, жиддий тус; ўйчанлик; сиполик. *Усмонов сўзларидан сўнг жангчилар юзида жиддийлик пайдо бўлди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *-Онанинг қадрига етиш керак. Она қайда! — деди Ўктам қариларча жиддийлик билан.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ЖИДДИЯТ [a. جَدِيَّت — муҳимлик] қ. **жиддийлик 2.** Энди ҳар иккаловининг ҳам юзига жиддият югурди. Ҳ. Шамс, Душман. *Талъатнинг кўзларига жиддият чўкди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖИЗ 1 Жон ачитадиған, ловулатадиған бехос оғриқ ҳақида. *Бу гандан Нусратиланинг тани жиз этиб кетди, Турдимат чўтални еб ташлагудай қараб, кўнглидагини билдириб қўйди.* А. Муҳтор, Опа-сингиллар. *Кўзубой пича ўзини босиб олди: -Эрталаб бўлса, ухлаб ётувдим, қулоғим жиз этди. Ари чақдими, деб мундоқ қарасам — Раҳим. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

Юраги жиз этмоқ 1) севиб қолмоқ. *Тўлқинжон Ҳурини биринчи кўрган кунийёк юраги жиз этган эди.* Ф. Мусажон, Ҳури; 2) ачинмоқ, хафа бўлмоқ. *Эрталаб Райимберди тоға келди. У Икромнинг бир оёғи йўқлигини кўриб, юраги жиз этиб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ЖИЗ II айн. жаз II.

ЖИЗ-БИЗ 1 қ. жаз-буз. *Нималардир даҳлизда жиз-биз этиб қовуриларди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 кўчма Овқат тури; қовурма гўшт. [Бурҳон:] *Жиз-бизга ниҳоятда уста кўринасиз.* Уйғун, Ҳуррият. *Бир куни нима бўлди-ю, жиз-биз маъмур бўлиб кетди.* У. Икромов, Унутилмас хотиралар.

ЖИЗ-ЖИЗ I **Жиз I** с. тақр. *Асалари ҳамма ёғимни жиз-жиз чақиб ташлади.*

ЖИЗ-ЖИЗ II айн. жаз-буз.

ЖИЗЗА Ўз ёғида қовурилган тўғрамча думба, чарви. *Кароматхон одатдаги очиқлиги билан ўз уйидек, қани олинлар, деб қулди-да, бир-икки дона жиззани оғзига солди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Жизза нон Жиззали нон. *Онаси ҳам шод бениҳоя, Нонуштага ёпди жизза нон.* Ё. Мирзо.

ЖИЗЗАКИ Салга аччиги, жаҳли чиқаверадиган, гап кўтара олмайдиған, жиртаки. *Жиззаки одам.* ■ *Чарос аллақандай ўйчан, жиззаки бўлиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Олимжон ҳангу манг бўлиб қолди: раиснинг бу қадар жиззаки ва гиначилигини энди кўриб тургани эди.* Ҳ. Назир, Қанотлар.

ЖИЗЗАКИЛИК Салга жаҳли чиқишлик, гап кўтара олмаслик. [Бадалов] *Жиззакилик қилиб, ўтирган ерида нотиққа бир-икки марта луқма ташлади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Гапирсак, қулоқ солмайди, жиззакилик қилади.* С. Аҳмад, Қадрлон далалар. *-Кечирасан-у, аёлингнинг ўзи жиззакироқ экан. Сал сабр қилса, айтганларини муҳайё қилардим, — деди раис Камолга.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ЖИЗЗАХЎРЛИК Кўп жизза ейиш, жиззага тўйиш. *Куз кириши билан муллавачалар.. бир пуд-ярим пуд ёғ эритиб, хумчаларга қуйиб, бир-бирларини жиззахўрликка чарлар эдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

ЖИЗЗИҚ фольк. айн. **жизза.** *Қуйруқ тўғраганлар ейди жиззиқди, бу узукни билдим, кўнгли бузуқдир.* «Ҳасанхон».

Жиззиғи чиқмоқ Кучсиз, беҳол бўлиб қолмоқ. *Кампир болаларининг ўтига куйиб-ёниб, ўртаниб-тутаниб, жиззиғи чиқиб қолган кампир эди.* «Равшан».

ЖИЗИЛЛАМОҚ I I Жон ачитиб оғримоқ, ловулламоқ. *Ярам жизиллаб оғрияпти.* ■ *Бобур ярадор оёғининг жизиллаб куйиб оғригани ва Аҳмад Танбалнинг қўлидаги қилич алланечук таниш эканини бир вақтда ҳис қилди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма **Жиззакилик** қилмоқ. *-Ўзинг хато қилгандирсан! — дея жизиллай бошлади Дўндиқ.* Ойдин, Дўндиқдан ҳам ёш экан.

Юраги жизилламоқ 1) соғинмоқ, хумор тутмоқ. *-Яхши кўрасанми ўзи? — Ҳа. Бир кун кўрмасам, юрагим жизиллаб туради [деди*

Муса]. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) ҳаяжонланмоқ, энтикиб кетмоқ. *Назира ўша врач йигит, Комилжон билан турмуш қуришибди. Бунни эшитиб, Йигиталининг юраги алланечук жижиллаб кетди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

ЖИЗИЛЛАМОҚ II айн. **жазилламоқ.** *Кабобпаз баррадай нон бетига жижиллаган алақанча сихларни қалаб, пиёз ва гармдори билан қўйиб кетди.* Ойбек, О.в.шабадалар. *Хиёл билан бўлиб, балиқни айлантиришни ҳам унутиб қўйибман, бундай қарасам, сели чиқиб жижиллаятти.* Н. Фозилов, Дийдор.

ЖИЗЯ, жузя [а. *جزيه* – жон солиғи; ер солиғи] тар. Ўрта Осиё хонлиқларида мусулмон бўлмаган фуқароларнинг, асосан ерли яхудиеларнинг мулкидан маълум улуш миқдорига олинган солиқ. *Ўз акамга ўзим закот бергунча, Бошқа юртда жизя бериб юрайин.* «Алпомиш».

ЖИЗГАНАК, жизгинак I Сал куйган, куя бошлаган; қовжираган. *Гуллар майдонида анқийди ҳануз Жасур Брунонинг жизганак дуди.* А. Орипов, Йиллар армони. *Аламзада сароблар елмоядек елади, Гармселда жизганак саксовуллар инганар.* А. Шер, Роз.

2 Жуда қизиб кетган, қизиган. *Очлик ҳар сония минг жонга офат, Жизгинак кўчалар – шарқий қирғоқдир.* Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

3 кўчма Куйган, эзилган. *Бари мунглуғ, дардманд: Бадахшонлик Зебо ҳам Қорақалпоқ Гулойим Армонларда жизгинак.* Миртемир.

Жизганак бўлмоқ I куймоқ, куйиб қовжирамоқ. У [Ойша опа] ўтда жизгинак бўлган илонга бир қараб қўйиб, кўкрагига туфлади. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар. Кўк-ламда униб чиққан гийёҳлар алақачон жизгинак бўлиб, қовжираб ётибди. О. Ёқубов, Излайман. *Уер-бу ерларда қаддини кўтарган янтоқларнинг шохлари офтобда жизганак бўлиб қолган.* А. Аҳмедов, Кимёгарлар; 2) куйиб пишмоқ, безовта бўлмоқ. *Кутубхона китобин Қоравой йиртиб қўйди, -Нега йиртдинг? – деб Вали жизгинак бўлиб куйди.* Қ. Мухаммадий. *Кўп ўйлайверманг, Мухаббатхон, касал бўлиб қоласиз. Бирор хабар келдими, мунча жизгинак бўлаверасиз? [деди Каромат].* В. Ғофуров, Вафодор.

ЖИЗГИН қ. **жизганак.** *Жизгин ҳиди.* ■ *Қиз йиғинда паранжи отди, Жизгин бўлди оловда чачвон.* Зулфия, Хаёллар, туйғулар.

ЖИЙДА Барги узунчоқ, гули хушбўй мевали дарахт ва унинг меваси. *Йўлчи жийданинг остига пичанни қалинроқ ёйиб, устига чопонини қия ташлаб ётди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Боғларга кирсангиз, ғуж-ғуж ўрик, шафтоли, жийда, дўлана, тоғолча. Ҳатто олмуртгача бор.* С. Снѐев, Саратонда қор ёғди. *Оғзиларига биттадан қандак жийда солгач, суҳбат яна қизиб кетди.* Ҳ. Шамс, Душман.

Жийда қоқмоқ 1) жийдани калтак билан уриб туширмақ; 2) кўчма обдан совқотмоқ, совуқдан дағ-дағ титрамоқ. *Кечаси билан жийда қоқиб чиқдим.*

ЖИЙДАГУЛ I Жийданинг гули.

2 Жийданинг гули тасвирланган. *Фуломжон «Кўча боғи»ни тугатиб, олдидан турган жийдагул ниёладаги кўк чойдан бир-икки хўплайди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖИЙДАЗОР Фақат жийда дарахти билан банд ер; жийдали боғ. *Кўринадир кенг қозоқ далаларида ҳам қалин жийдазорлар, ҳам саҳро оҳулари.* Миртемир. *Сой бўйидаги жийдазор ва қамишзорларга шўнғир, дам қўш ёнғоққа чиқиб, этак-этак ёнғоқ қоқар ва болалар билан ўйнар, дам маҳалланинг ёш-ялангини йиғиб, тузоқда балиқ овларди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ЖИЙДА-МАЙИЗ Жийда, майиз, туршаклардан иборат қуруқ мевалар. *Латофат ишда кезларида қўшни болаларини чақириб, алақайси тўйдан олиб келган жийда-майизни бериб, яна ўқитди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ЖИЙДАЯПРОҚ Қовуннинг бир тури. *Эрта баҳорда шўри ювилган тунпроқ ҳайдалиб, карта тўрт бўлакка ажратилди. Бир бўлагига сариқ гулоби.. учинчи бўлагига ёзги гурвак, тўрновот, жийдаяпроқ, замча уруғи кўмилди.* Газетадан.

ЖИЙИРМОҚ Тириштирмақ, буриштирмақ. *-Инқилоб қилиб нима орттирдинг? – юзларини жийириб бой. – Биринг икки бўлдими? «Гулистон».*

Бурнини жийирмоқ Энсаси қотмоқ, гаши келмоқ. *Кечагина «Дўмбиробод» сўзини эшитганда, бурнини жийирган кишилар бугун унинг ҳусн-латофатига шайдо бўлди.* М. Назаров, Сирли хат. *Амакисининг гапига Мухаббатнинг энсаси қотар, баъзан сездирмай, бурнини жийириб қўяр эди.* В. Ғофуров, Вафодор.

ЖИЙМОҚ 1 Кир босмоқ, кирлаб чириб кетмоқ(кийим-кечак ҳақида).

2 Сасиб, бижғиб кетмоқ. *Муштумзўрнинг жийган ўлакса тани Аллақайси илдиз, чирик бутоққа Илинар, сассигин сочиб ҳар ёққа.* Ғ. Фулом.

ЖИЙРОН Қизғиш малла (от туси) ва шу тусдаги от. *Жийрон от.* ■ *Аравакаш жиловни тортиди, жийрон зўр куч билан кўзгалди.* Э. Раҳим, Янги қадам. *Ярим соатдан кейин Ойимхон жийрон тойда етиб келди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИЙРОНҚАШҚА Қизғиш қашқали от. *Маррага 200 метрча қолганда, қорабайир жийронқашқадан ўтди.* Ё. Шукуров, Биринчи парвоз. *Доим менинг минганим жийронқашқа, Томоғимдан ўтмайди чойдан бошқа.* «Оқ олма, қизил олма».

ЖИЙРОНҚУШ Узун оёқли қушлар туркумининг қарқаралар оиласига мансуб, оёқлари, бўйни ва тумшуғи узун қуш.

ЖИКЖИК Чумчуқсимонлар туркумининг сариқ мойқутлар уругига мансуб қушча.

ЖИКИЛДОҚ Ҳадеб маҳмадоналик қилаверадиган, маҳмадона, билармон. *Жикилдоқ одам.*

ЖИКИЛЛАМОҚ Ҳадеб маҳмадоналик қилавермоқ, бидирламоқ, билармон бўлиб гапирмоқ. *-Ия, тақсир, менинг қайси гапим ҳақ эмас?! – жикиллади домла.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Кампир кўзига ёш олди: -Ахир рўзғордан орттириб, у-бу қилиб қўяй десам, жикиллаб қўймадингиз.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

ЖИКИЛЛАШМОҚ Айтишмоқ, баҳслашмоқ.

ЖИККАК Жуссаси кичик, ихчам. *Самоварчи чувак юзли, эти суюгига ёпишган, жиккак ва шу билан баравар ғирт кўса одам эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Жуда соз, – деди сочиға қиров туша бошлаган жиккак, қирра бурун Абдулла ибн Ҳасан хурсандчилигини яширишга уриниб.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

ЖИКТОҚ Балиқчилар туркумига мансуб қуш (чигирткаларни кўплаб қириб, қишлоқ хўжалигига фойда етказди).

ЖИЛАВУҚ фольк. Йиғлоқи. *Эналари парвариш қилиб юрди. Булар чақалоқ вақтидан жилавуқ бўлди.* «Баҳром ва Гуландом».

ЖИЛАМОҚ фольк. Йиғламоқ. *Кўкда булут бунни кўрди – жилади, Баланд тоғлар ўптирилиб қолади.* «Ойсулув».

ЖИЛВА [а. جلوه – йилтираш, шуъла] **1** Товланиш, тусланиш. *Осмон тўла юлдуз, жимир-жимир жилваси кўнгилга ғулув солади.* «Ёшлик». *Қуёш заррин кокилларини ёзиб, жилва қилмоқда.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Қуёш шуъласида жилва уриб, чўгдек товланиб турган олтинранг ва шафақранг япроқлар!* Ғ. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Ишва, ноз-карашма. *Йигитлар давра олишиб, раққосалар оёғи остига пойандоз тўшаб, уларнинг бир жилва нигоҳи учун жон фидо қилгудек ҳолатда эдилар.* Н. Сафаров, Оловли излар. *-Хўп, майли, мен кетай, – деди Ҳаёт, жилва билан қайрилиб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Жилва қилмоқ 1) ноз-карашма қилмоқ. *Ёр эшигида туриб, Бир жилва қилай деди, Ҳар хил қилиқлар қилиб, Кўнглини олай деди.* «Оқ олма, қизил олма». *Кунлардан бир кунни.. уй эгаси бундоқ қараса, йўлакда сарвқомат бир жувон жилва қилиб турибди.* Газетадан; **2)** акс этмоқ, кўринмоқ. *Шукуровнинг кўзларида шўх учқунлар жилва қилди.* О. Ёқубов, Диёнат. *Унинг [Ҳўжабековнинг] чўзинчоқ юзларида, чуқур тушган кўзларида киноя жилва қиларди.* С. Анорбоев, Оксой.

ЖИЛВАГАР 1 айн. **жилвали 2.** *Товусдек жилвагар ва сервиқор бу миноралар [Бухоро ва Хива миноралари] неча асрлардан буён кишилар ақлини мафтун этиб келади.* Газетадан.

2 кўчма Ўйноқи, нозли, ишвали. *Жилвагар кўзлар Омонни тамоман ўзига мафтун этди.* С. Кароматов, Олтин қум.

ЖИЛВАДОР қ. **жилвали 2.** *Сув оқади эгатлар бўйлаб Оқ ипакдай кўркам, жилвадор.* Файратий.

ЖИЛВАКОР қ. **жилвагар 1, 2.** *Сўлим соҳил, жилвакор дарё тўлиб оқарди.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Осмон маликаси – жилвакор ой дашт устидан настлаб ўтади, бошоқлар бетини ўпиб кетади.* Газетадан.

ЖИЛВАЛИ 1 Ноз-карашмали, ишвали, ишвагар. *Жилвали қараш. Жилвали кўзлар.*

2 Ранг-баранг товланувчи, тусланувчи. *Шоҳи япроқлари марварид таққан, Жилвали меваси бизларга ёққан.* Миртемир.

ЖИЛВИР, жилвир қоғоз Қайроқ қум қопланган қоғоз ёки мата (буюмларнинг сиртини силлиқлаш, сайқаллаш, жилолаш учун ишлатилади).

ЖИЛВИРЛАМОҚ Жилвир қоғоз билан силлиқламоқ, сайқалламоқ, жиололамоқ.

ЖИЛД I [a. جلد — пўст; тери] I Бирор нарса устидан кийдириладиган, қоплаб кўйиладиган ғилоф. *Ёстиқ жилди. Тўшак жилди.* ■ [Гулнора Собирова] *Кўлидаги кўрпа жилдини машинадан чиқариб, ўзи нафис қилиб солган гулларни завқланиб кўздан кечирди.* Газетадан.

2 Илгариги вақтларда мактаб болалари портфель ўрнида ишлатган халта. *Эсингизда борми, бўйнимизга жилд осиб, «Урфон» мактабига қатнаган кунларимиз? А. Қаҳҳор, Сароб. Деҳқонбой ака ҳали-ҳали кўз олдидан кетказа олмайди: Елкасида жилд. Бир бурда нон, мева-чева солинган..* Газетадан. *Кўк жилдимда алифбе ва бир бурда нон, Биринчи бор қадам қўйдим мактаб томон. Э. Воҳидов, Нидо.*

Сомсанинг жилди Сомсанинг қиймани ўраб турган, кўпинча қат-қат хамир қисми. *Мантисининг қиймасига ичак-човоқ ишлатар, сомсанининг жилдига жир, демакки ёғ ишлатар. «Муштум». Ундан кейин ошпаз йигит мудирликка келди. Аммо пармуда сомсага уста эди. Мен жилд очиб бериб турардим, у тугиб ташлайверарди. С. Аҳмад, Ҳикоялар.*

ЖИЛД II [a. جلد — муқова] Кўп қисмли бадий ёки илмий асарнинг ҳар бир нашр қилинган қисми; том. *Қиши билан бир неча жилд китоб ёзиш мумкин. А. Қаҳҳор, Сароб. Минг жилд китоб ўқиб, бир жоҳилга гап топиб беролмасам, мана бу каллани нимага кўтариб юрибман? С. Сиёев, Ёруғлик.*

ЖИЛДИРАМОҚ Оз миқдорда оқмоқ, милтираб тушмоқ *Самовар жўмрагидан сув жилдираб оқмоқда.* ■ *Ариқчалардан жилдираб оққан сув узун тарнов орқали ҳовузга тушади. Ш. Рашидов, Фолиблар.*

ЖИЛДИРМОҚ I Ҳаракатга келтирмоқ, юргизмоқ. *Хўжайиннинг феълига тушуниб қолган кучер извошни беозоргина, секин жилдирди. Ҳ. Фулом, Машъал.*

2 Узоклаштирмоқ, йироқлаштирмоқ. *Ташқаридан хабар олинг. Миришларни маҳкама атрофидан жилдирманг. Н. Сафаров. Уйғониш.*

ЖИЛДЛАМОҚ кам қўлл. Жилд билан қопламоқ, жилдга солмоқ. *Ёстиқларни жилдламоқ.*

ЖИЛДЛИ Жилд билан қопланган, жилд кийдирилган, жилдга солинган. *Жувон эп-*

чиллик билан тахмонда қатор-қатор тахланиб ётган кўрпалар устидан иккита духоба жилдли пар ёстиқ олиб, меҳмоннинг орқасига қўйди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЖИЛДЛИК I Ғилоф (жилд) қилиш учун мос, ғилофбоп. *Жилдлик газлама.*

2 Ғилоф (жилд) учун мўлжалланган газламанинг миқдори. *Икки жилдлик сурп.*

ЖИЛЕТ(КА) [фр. gilet < Gille — қизиқчи, масхарабоз номидан] Енгсиз калта камзул, нимча. *Эғнидаги тўқ қизил кўйлаги, унинг устидан кийиб олган қора жилеткаси.. ўзига хўп ярашган. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

ЖИЛЛА Унча, у қадар, бир оз. *Собир ортиқча куюнчақлик ва ғамхўрлик кўрсаткиси келса, Анорхонга жилла ёқмас эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Жилла фурсат ўтмай, қўлида патнис кўтариб, официантка қиз пайдо бўлди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

Жилла қурса (ёки бўлмаса, бўлмаганда) Жуда бўлмаганда, ҳеч бўлмаганда, лоақал. *Жилла бўлмаса, менинг келишимни кутсанг бўлмасмиди! М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. Ахир, жилла бўлмаса, ўзим учун бир пиёла беринг, мана, ҳар қанча пул десангиз, берай [деди карвонбоши]. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

ЖИЛМАЙМОҚ I Кулумсирамоқ, табасум қилмоқ. *Қиз Умидга қараб жилмайди. Мирмуҳсин, Умид. Ўтеген Шомуроднинг уддабуронлигига қойил қолиб жилмайди. Ж. Ташенов, Жангчи Ўтеген.*

2 кўчма Кўринмоқ, юз кўрсатмоқ (Ой, Кўёш ҳақида). *Булултар орасидан ой жилмайди.* ■ *Шу чоқда дераза олдига келиб, Жилмайиб боқадир қуёш — олтин қиз. Файратий.*

ЖИЛМОҚ I Жойидан кўзғалмоқ, силжимоқ, сурилмоқ. *Отақўзи жойидан жилмади, чойи совиб қолган пиёлани қўлида айлантирганича ўйга толди. О. Ёқубов, Диёнат. Неча соатдан бери ўрнидан жилмай тик турган Аваз беихтиёр бир қадам олға босди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ярим соатча ўтгандан кейин, машина жилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.*

2 Бошқа ерга кўчмоқ, кетмоқ. *Дарахт бир ерда кўкаради.. Отанг раҳматлик умр бўйи шу ердан бир қадам жилган эмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

3 кўчма Юришмоқ, олға босмоқ. *Шу курс билан ишим оз-оз олдин жилди. Ф. Фулом.*

ЖИЛО [а. جلی – силлиқлаш, сайқал] 1 Силлиқ ёки сайқалланган сиртнинг товланиши, ялтираши. – *Сув жилосини кўрсам, кўзим қувонади, тўлқинида кўнглим ўсади, – дерди Усмонхўжаев. «Ўзбекистон кўриқлари».* Аҳмаджон йўлакай сувнинг олтин жилосидан кўз узмай, жим борарди. Й. Шамшаров, Гурумсаройликлар. *Кўёшнинг бутун рангини кўрмоқчи бўлган одам Марғилон атласининг товланишига, қорақўл барраларининг жилосига тикилсин.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

2 кўча Кўрк, ҳусн. *Қаён боқса, ўзгача жило, Қаён боқса, гўзаллик пинҳон.* Э. Воҳидов, Муҳаббат. Азалдан «Самарқанд ер юзининг жилосидир, кўркидир» деган нақл бор халқ орасида. Газетадан.

Жило бермоқ 1) жилоламоқ, сайқаллаб, пардоз бериб ялтиратмоқ. *Мўйқалам соҳибларининг диди-маҳорати билан маҳсулотга жило берилади.* «Гулистон»; 2) ҳусн, кўрк бермоқ. *Бу нур – эрк, озодлик, тинчлик, бахт, виқор, Бунга жило берар қирқ йиллик умр.* Х. Расул; 3) ялтирамоқ, ярқирамоқ, жилва қилмоқ, товланмоқ. *Ранго-ранг мармарлардан ишланган бу мақбара ҳозир ҳам ёрқин жило бериб турибди.* 3. Акрамов, Ҳиндистон давқалари.

ЖИЛОВ 1 Юганнинг чарм тизгини. *Жилловини бўшатмоқ. ■ Катта тош йўлда елиб келаётган отлиқ «тисс» деб, отнинг жилловини торти.* М. Муҳамедов, Қахрамон изидан. *Ноиб отдан тушиб, жилловни эгар қошига ташлади.* С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма Бошқариш, идора қилиш тизгини; ҳокимият. *У пайтлар хон ёш эди, салтанат жиллови энди қўлига ўтган эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Изм, эрк, ихтиёр. – *Ўзимиз инглиздан зўрға қутулдик, лекин у ҳамон жилловимизни бергиси келмайди, – деди Исмоилхон.* Ойбек, Нур қидириб. *Имтиҳон яқинлашаётганини унутма, жилловинг менинг қўлимда [деди ўқитувчи Одилжонга].* «Муштум». *Подшо жилловида юради шотир, Ёвга от кўяр доим пирдай бун ботир.* «Юсуф ва Аҳмад».

Жилов урмоқ Тиймоқ, тартибга солиб қўймоқ, бўйсундирмоқ. *Дарёга жилов урди Уктам инсонлар.. Улуғ бир тўғон кўрди.* Миртемир. **Жилловини бўш қўймоқ** Ўз ҳолига, ихтиёрига қўйиб юбормоқ. *Жилловини бўш қўйганингиздан кейин шундай бўлади, раис.* Ш.

Рашидов, Бўрондан кучли. **Жилловини тартиб қўймоқ** Тартибга чақириб қўймоқ; танбеҳ бермоқ. *Давлат машинасидан текин пул топиш, бойлик орттириш учун фойдаланган бўлган бу шахсларнинг.. жилловини тартиб қўядиган ташкилот йўқмикан?* Газетадан. **Жилловини қўлга олмоқ** Бошқаришни, идора қилишни ўз қўлига олмоқ. **Жилловини қўлдан бериб қўймоқ** Бошқаришни, идора қилишни қўлдан чиқармоқ.

ЖИЛОВБАРДОР тар. Ўрта Осиё хонликларида: мансабдорларнинг отларига қаровчи ва уларга йўлга чиқишда отни ростлаб бериб, йўлдан қайтганда кутиб олувчи хизматкор.

ЖИЛОВДОР 1 қ. жиловбардор. *Султон Ҳусайн бўйинини чўзиб, жиловдорлар билан чақчақлашиб ўтирган Паҳлавон Муҳаммадни кўрди* М. Осим, Сеҳрли сўз. *Жиловдор қул ҳалак бўлиб келади.* «Алпомиш».

2 эск. ҳарб. Отларга қараш учун ажратилган аскар.

3 кўчма. Бошлиқ, раҳбар. *Орадан кўп ўтмай, у [Порсоев] Сурхондарёда область халқ маориф бўлимига жиловдор бўлди.* «Муштум». У [Раҳим Толипович] ҳозир ҳам жиловдор. *Қайси куни бир мажлисда маърузага чиқди.* Газетадан.

ЖИЛОВЛАМОҚ 1 От-улов бошига нўхта ёки юган солмоқ. *Ҳамроҳи отга етиб келиб, саманни жиловлаб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Тиймоқ, тартибга солиб қўймоқ; бўйсундирмоқ. *Унинг ўғли Абулҳорис Мансур ҳам бевоши вазирлар, исёнчи ҳокимларни жиловлай олмади.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Амударёни жиловласак, Ўзбекистон бутун-бутун янги пахта водийлари яратади.* Ойбек, О.в.шабадалар.

3 кўчма Эгалламоқ, ўрганмоқ. *Йигитлар машғулотларга мунтазам қатнашарди, техникани тезроқ жиловлаб олишга ҳаракат қилишарди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ЖИЛОВСИЗ 1 Тизгинсиз. *От жиловсиз юрибди.*

2 кўчма Бебош, қулоқсиз. *Бўйи етган ёш қизлар баайни жиловсиз от, баъзан боши оққан томонга бурилиб кетиши мумкин.* Мирмуҳсин, Умид. *Яхшиям шу телба, буюк, жиловсиз ишқ бор жаҳонда.* С. Нуров, Нарвон.

ЖИЛОВХОНА тар. 1 Шоҳ, хон саройларига ёки масжид ховлисига қираверишда-

ги махсус хона ёки бостирма. *Жиловхонадаги намоз кутиб ўтирган қавмлар ичида Самад буқоқ, Шукур сўфилар ҳам кўринар эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Йўлчи масжиднинг жиловхонасидаги супачага ўзини ташлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Жиловдорлар истиқомат қиладиган хона.

ЖИЛОЛАМОҚ Сайқалламоқ, пардозлаб ялтиратмоқ. *Мебелларни жилоламоқ. ■ Қатим тортидим жилолаб, Меҳримни қўшиб боғлаб. Т. Тўла.*

ЖИЛОЛАНМОҚ 1 Жилоламоқ фл. мажҳ. н. *Жиоланган либос.*

2 Ялтирамоқ, ярқирамоқ, жилва қилмоқ, товланмоқ. *Йўл-йўлакай шилдираб, Сен ёқимли куйлайсан, Жилоланиб, жилдираб, Не хусусда суйлайсан? 3. Диёр. Бу янги диёрлар, пахтазор далалар, жилоланиб лиммо-лим оқайтган каналлар ўз-ўзидан бунёд бўлиб қолгани йўқ. Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз.*

ЖИЛПАНГЛАМОҚ 1 Тўлқинсимон, илон изи каби ҳаракат қилмоқ, тўлганмоқ. *Оқ ит жилпанглаб, олдинги оёқларига чўккалади. «Шарқ юлдузи».*

2 кўчма Қийшангламоқ, ярашмайдиган қилиқлар қилмоқ. *Домла ер остидан паранжи тагида жилпанглаб турган шўҳ аёлга бир боқди-да, никоҳ хутбасини бошлаб юборди. Ғайратий, Довдираш. Ҳақиқатан у баъзи штаб бошлиқлари сингари ўзидан юқори командирлар олдида жилпанглай бермас, кўзга ташланмасди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.*

ЖИЛПИТМОҚ фольк. Сакратмоқ. *Ариқ келса ирғитди, Жилга келса жилпитди, Ҳар куни икки маҳал Отдан тушиб ўтлатди. «Ойсулув».*

ЖИЛҒА Тоғ ва тоғ ёнбағирларидан оқиб тушадиган кичик сой; йилға. *Мен жилғаман, Дарё бўлиб тўлгим келади. Она юртим, Сенга ўғлон бўлгим келади. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. Қирғоғида гўзал юлдузлар Ўйнаётган жилғага бордим. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Қашқатовнинг кунгай томонида чап қўлга қараб кетган жилға бор. С. Анорбоев, Оқсой.*

ЖИМ рвш. **1** Овоз, товуш чиқармай, индамай, овозсиз, товушсиз, сукут сақлаб, сукунатда. *Мум тишлагандек жим ўтирмақ. ■ -Саидғози, сен гапирганда, Шербек жим ўтирган эди, — кимдир луқма ташлади. С. Анорбоев, Оқсой. Ота-бола анчагина жим*

борди. Ўртага оғир сукунат тушди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Қимирламай, қимир этмай, ҳаракатсиз, тек. *Унинг кўзини юмиб, жим ётганини кўрган Бобоқул ота ўрnidан қўзғалди: -Сен тинчгина ухлайвер, чироқ. Мен.. бир айланиб келай. С. Анорбоев, Оқсой. Омон бўлинг-е, раис ака.. тийинигача тўғрилаб дафтардан ўтказдик-ку? Бироқ ўзингиз, жим ётган илоннинг бошини қўзғаб, яхши қилмадингиз. С. Анорбоев, Оқсой.*

Жим бўлмоқ 1) тўхтамоқ (гап, сўздан); сукутга кетмоқ, сукутга ботмоқ. *Ойи, сиз сезасизми, бойникида орқамдан кулишади, гапиршади.. ман яқинлашсам, жим бўлишади. Ойбек, Танланган асарлар; 2) тинчимоқ, босилмоқ (овоз, товуш, шовқин ва ш. к. ҳақида). Фақат болғаларнинг тарақ-туруғи жим бўлганда, Йўлчи жиддий суҳбатга ўтди. Ойбек, Танланган асарлар. Аҳмаджон бир сидра ўқ ёғдиргандаёқ немис пулемёти жим бўлиб қолган эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

3 унд. с. вzf. Овозингни ўчир, товушингни чиқарма, тинчлан. *-Жим!— муштини кўтарди Ёрмат.. Ойбек, Танланган асарлар. -Жим, жим!— деди Қумри ярим товуш билан. — Гулшан бизникига ухлагани келган экан. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

Жим бўлиб кетмоқ Хат-хабар қилмай, дарак бермай, кўринмай кетмоқ. *Ака, нимага жим бўлиб кетдингиз? ..Мен сизни жуда соғиндим. Ойбек, Танланган асарлар. Жим турмоқ (ёки ўтирмақ) Гапирмай, этироз билдирмай, қаршилик кўрсатмай туравермоқ. -Тўғри, — деди Ўрмон полвон, — агар жим турсак, улар ҳар бир иш қиладир. С. Айний, Қуллар. Бир бечорага туҳмат қилишса-ю, била туриб, кўра туриб жим ўтирсам, гуноҳ бўлмайдими? М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ЖИМГИНА рвш. Индамай, гаплашмасдан. *Иккаламиз шаршара шабадасида жимгина ўтириб чекишдик. С. Аҳмад, Юлдуз.*

ЖИМЖИЛОҚ Қўл ёки оёқнинг бешинчи, энг кичик бармоғи. [*Маъмуржон*] *Жимжилоғи билан қулоғини чўқилай-чўқилай, у ёқ-бу ёққа юра бошлади. Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. Чап қўлининг жимжилоғи сирқираб оғрир эди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

ЖИМЖИЛОҚДАЙ, -дек. Жуда кичкина, кичик. *Муаллим қўлига бўр олиб, доскага жимжилоқдайгина тикка таёқча чизди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бир муҳбир ўртоғим жим-*

жилоқдек келадиган ён дафтарчасига қараб, филдай-филдай гапларни гапириб берди. «Муштум».

ЖИМЖИМА Серҳашам ўйма нақш, гул, кунгура. *Панжараларнинг жимжимаси.* ■ Шкафинг нақшлари жимжима ўйноқ, Жилвали кўркига мумкинми тўймоқ? Қ. Муҳаммадий.

2 Жилвали, товланиб турган. *Сайр эттирдинг жимжима кўлда, Сайр эттирдинг хиёбон, боғда.* Ҳ. Салоҳ, Қолдирмасман мен сени доғда.

Жимжима қилмоқ Мавжланмоқ, товланмоқ. *Тушки офтобнинг тик тушган нурлари остида дарё суви жимжима қиларди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

ЖИМЖИМАДОР Серҳашам ўйма нақшли, кунгурали. *Жимжимадор, нақшин панжара.* ■ Тошбобо қайтиб келиб, жойига ўтиргананда, кўлида жимжимадор узун ҳасса бор эди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Асадулло ва Аҳмад кўш тавақали, қадимий усталар ижодига мансуб жимжимадор, ўймакор эшик ёнида тўхташди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЖИМЖИМАДОРЛИК 1 Серҳашамлик, гоят ҳашаматдорлик. *Эшикнинг жимжимадорлиги.*

2 Балан্দпарвозлик, дабдабазлик. *Лермонтов поэзияси ҳар қандай балан্দпарвозлик, сафсатабозлик, жимжимадорлик ва турғунликдан ҳоли.* Газетадан.

ЖИМЖИТ Тинч, осуда. *Кичик укам ухлайди, Жимжит ўрнида.* З. Диёр. *Йўлчи жимжит кўчада танҳо айланиб юриб, бойниқига қайтди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қишлоқ жимжит, ҳамма маст уйқуда.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Жимжит бўлиб кетмоқ айн. жим бўлиб кетмоқ қ. жим. *Хайр, Зухраҳон, жимжит бўлиб кетманг.. Тез-тез хат ёзиб туринг.* Н. Сафаров, Олияхон Султонова.

ЖИМЖИТЛИК Товуш, шовқиннинг йўқлиги; тинчлик, жимлик, сукунат. *Ораза бир нафас жимжитлик тушди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Олимжон ўртага тушган жимжитлики бузиб, раисга қаради.* Ш. Рашидов, Голиблар. *Катта зални пашша учса эшитиладиган даражада жимжитлик қоплаб олган.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЖИМИЛЛАМОҚ қ. жимирламоқ. *Дарғам сойнинг сувлари Чўлга оқар жимиллаб.* «Шарқ

юлдузи». *Жингалак сочли йигит ўз сўзини шу ерга келтирганда, Хадича холанинг бадани чумоли юргандай жимиллаб кетди.* Т. Алимов, Совға.

ЖИМИМОҚ Жим бўлмоқ, сукутга кетмоқ; тўхтамоқ. *Кулгилар билан гуркураб турган гузар бирдан жимиди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Маҳмуд қовоғини уйиб, жимиб қолди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Ойқиз билан Олимжон қўшиқ айтиб оқаятган ариқ ёқалаб, аллақачон жимиб қолган қишлоқ кўчасига бурилдилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Шу чок узоқдан чинни пиёла жарангидай кулги эшитилди-ю, тезда жимиди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЖИМИР: эти (ёки бадани) жимир этмоқ Кучли ҳаяжонламоқ, баданига титроқ югурмоқ. *«Генка ойисини топибди», деган хабар бир зумда бутун батальонга тарқалди.* Бу хабарни эшитганда, менинг ҳаяжонланганимни айтмайсизми. *Этим жимир этиб кетди.* А. Убайдуллаев, Қонли издан.

ЖИМИР-ЖИМИР 1 Жилвали, ўйноқи, мавжли; ялтираб. *Гўё ҳисобсиз юлдузларни ўз оғушига олгандек, жимир-жимир оқади Қашқа.* С. Нуров, Дурдона. *Гавҳар, кўлнинг жимир-жимир тўлқинларига тикилиб, бир лаҳза жим қолди.* П. Қодиров, Уч илди. *Эгатлардан жимир-жимир тафт кўтарилади.* С. Нуров, Нарвон.

2 Милтиллаган, жилва қилган ҳолда. *Тим қоронғилик ичида узоқдан юлдузлар жимир-жимир кўз қисар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Жимир-жимир қилмоқ айн. жимирламоқ. *Сув юзи жимир-жимир қилар.. сувда ой акси ўйнарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЖИМИРЛАМОҚ 1 Майда тўлқинлар билан қопланмоқ, мавж урмоқ. *Ҳиротни айланиб ўтадиган Ҳарируд дарёси жимирлаб оқиб ётарди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ёвариқ суви жимирлаб, ниманидир шивирлаб оқмоқда.* И. Раҳим, Ихлос.

2 Милтиллаб кўринмоқ, жилва қилмоқ. *Аҳмад бригадир гугурт чўп билан тишини ковлаб, осмонга, юлдузлар жимирлаб турган кўкка тикилди.* С. Нуров, Нарвон. *Олов сели жимирлайди.* К. Яшин, Ҳамза.

Кўзим (ёки кўзларим) жимирлаб кетди Кўз ўнгим қоронғилашди, кўзим тинди.

ЖИМИРЛАШМОҚ: кўзи жимирлашмоқ 1) кўз ўнги қоронғилашмоқ. *Боқди ҳар ён шо-*

шиб-пишиб, тўймас қараган сари. Бирданига жимирлашиб, тиниб кетди кўзлари. Т. Тўла; 2) кўз қамашмоқ. *Офтобда қорға қарасам, кўзим жимирлашади. Эти (ёки бадани) жимирлашмоқ* Баданига титроқ югургандай бўлмоқ; сесканмоқ. *Қизнинг ҳар бир гапи унинг [Элмуроднинг] баданига муздек сув томчилари томаётгандек таъсир қилди, авзойи бадани жимирлашиб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИМИТ Жуда кичкина, кичкинтой, жажжи, митти. *Жимит китобча.* ■ *Куш жимит кўзларини мўлтиратганича туриб қолди.* «Шарқ юлдузи».

ЖИМИҚМОҚ: жимиқиб кетмоқ кам қўлл. Жим бўлиб кетмоқ, дарак бермай, кўринмай кетмоқ. *Жимиқиб кетма, тез-тез келиб тур.*

ЖИМЛИК қ. жимжитлик. *Фовур босилди. Бир лаҳза жимликдан сўнг кулги кўтарилди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Тун жимлигини самолёт моторининг узоқдан келаётган бўғиқ товуши бузмоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Жимлик чўкмоқ (ёки тушмоқ) Сукунат, жимлик пайдо бўлмоқ, юзага келмоқ. *Сўнг орага ноқулай жимлик чўкди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Болохонага жимлик чўкди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Орага бир нафас жимлик тушди.* С. Зуннунова, Янги директор.

ЖИММА-ЖИММА фольк. Кўп-кўп, жуда кўп. *Қулоқ сол, тўражон, айтган сўзима, Жимма-жимма ёшим тўлган кўзима. Холбекани мен кўрсатсам, тўражон, Кирасига не берасан ўзима?* «Кунтуғмиш».

ЖИН I [а. جَنّ – афсонавий махлуқ; арвоҳ; ёвуз руҳ] I Шарқ мифологиясида ва диний тасаввурларга кўра: пастқам жойларда киши кўзига одам тимсолида кўриниб, гўё уни бирор дард-иллатга чалинтириб (мас. оғзини қийшайтириб) кетадиган афсонавий махлуқ. *-Энди бу ерда илгаригидай бойўғли сайрамайди. Ҳеч кимнинг кўзига жин ҳам кўринмайди, – деди Юсвали тоға.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Букри домла Майнани жинми, парими деб ўйлади шекилли, турган жойидан силжмай, аллақандай дуони пичирлади.* Ш. Ташматов, Эрк қуши.

2 кўчма Кишининг табиати, таъб. *Шунақанги гапларни жиним суймайди.* ■ *Бепарво, бўшанглик мардга эмас эп, Бундай одамларни ёқтирмас жиним.* Ж. Жабборов. *Сатторқул аканг уйни тузаттириб бермоқчи. Майли, ўшанда дераза ҳам қурсин, оқлатсин*

ҳам, тоқча жинига ёқмаса, сувашиб ташлай қолсин. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Жин кўча Пастқам тор кўча. *Хиванинг жин кўчалари хувиллаб ётибди.* С. Сиёев, Аваз. **Жин тегмоқ** Кайфияти бузилмоқ. *Нариги хонадан опасининг уф тортгани эшитилди: – Нима жин тегди унга? – Опа, қўрқяпман, – деди Чарос овози титраб.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Жин урмайди** Ҳеч нарса қилмайди, таъсир қилмайди. *– Хотинингизга жин ҳам урмайди, аввал хашак жамғариш топширигини бажаринг! – деди совхоз директори Саидмурод ака.* Н. Қобил, Беморлар. **Жин урсин қарғ.** Балога учрасин; худо урсин. *Сенларнинг гапларинг қизиқ бўлди-ку, жин урсин сени!* С. Кароматов, Олтин қум. **Жин чироқ қ. жинчироқ. Жини тутмоқ** Таъбига, кўнглига ёқмаган иш ёки гапдан жаҳли чиқмоқ; жиғибийрон бўлмоқ. *Бирпасада дадамнинг жини тутди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Жини кўзимоқ** (ёки кўзгамоқ) айн. **жини тутмоқ.** [Заргаров Насибага зеҳн солиб:] *Ҳм.. Формада олиб бора кўрма, формани кўриб, ЗАГС мудирининг жини кўзғамасин тағин.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. **Жинига тегмоқ ёки жинини кўзғатмоқ** Табиатига тўғри келмайдиган иш, ҳаракат ёки гап билан жаҳлини чиқармоқ; асабини кўзғатмоқ. *Жинимга тегмаган сен бормидинг? Жинидан баттар ёмон кўрмоқ* Қаттиқ ёмон кўрмоқ. *Домла бозор қилишни, магазинга боришни жинидан баттар ёмон кўрар эди.* А. Қаҳҳор, Тўйда аза. **Сени (ёки сенга) нима жин урди?** Сенга нима бўлди? Эсингни едингми? Ақлдан оздингми? [Қози Мулладўстга:] *Сенга нима жин урди? – [Мулладўст:] Сизни урган жин! Жим туринг, бу кун ҳам озлик қилмасин!* Ҳамза, Майсаранинг иши.

ЖИН II : жин чақа айн. **жиринг чақа қ. жиринг.** *Жин чақа ҳамманинг кармонига тупуриб, бойларнинг ҳамёнига ўзини уради.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИН III [ингл. gin < engine – машина]: **жин машина** Пахта тозалайдиган, чигитдан толаларни ажратиб оладиган машина. *Завод ичкарисиди «жин»лар пахта тозалаб чиқармоқда.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЖИНГ: (ғ)инг йўқ, жинг йўқ Ҳеч нарса демай, эътирозсиз, гап-сўзсиз; сабр-қаноат билан. *Қорни тўқ, эғни бутун бўлса бас. Инг йўқ, жинг йўқ, ишлайверади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИНГАК: жингак бўлмоқ 1) буришиб-тиришиб қолмоқ, қуришиб қолмоқ, бужмаймоқ. *Офтобда тери жингак бўлиб қолибди;* 2) муз-кесак бўлиб қимирламай қолмоқ, увушмоқ. *Совуқда қўлларим жингак бўлиб қолди. Жингаги чиқмоқ айн. жингак бўлмоқ.*

ЖИНГАЛА(К) 1 *сфт.* Табiiй ёки сунъий равишда ҳалқа ёки ярим ҳалқа шаклида буралган, қўнғироқ (соч, жун ҳақида). *Жингала(к) соч. Сочлари жингала(к) бола.* ■ У [шофер] жингалак сочини панжалари билан тараб-тараб, бир оз хаёлга толди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Эъзозхон Тўлқиннинг жингалак сочини силади.* Ҳ. Гулом, Машғал.

2 *от* Шундай буралган қўнғироқ сочининг бир бурами. *Сочларининг жингалаклариди шуғлалар мавжланиб ёнар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *от* Баъзи ўсимликларнинг, мас., тоқнинг чирмашадиган новдчаси.

ЖИНГИЛЛАМОҚ қ. **жирингламоқ.** *Танга жингиллаб тошга тушди.*

ЖИНГИР-ЖИНГИР қ. **жангир-жунгир.**

ЖИНГИРЛАМОҚ қ. **жирингламоқ.** *Олдида самовар пишқириб қайнар, Қўлида чинниси жингирлаб ўйнар. «Оқ олма, қизил олма».*

ЖИНГИРТОБ I Жазирама офтобда ёки ўтда обдан қизиган, қақраган, қайишган, қовжирлаган. *Нусратбек ўқ ариқ ёқасидаги гулхайриларга тикилиб қаради. Япроқлари жингиртоб, тугмасимон гуллари илма-тешик.* С. Нуров, Нарвон.

ЖИНГИРТОБ II Бирдан кўтариладиган, ўта нишаб, тик. *Ўктам ранг-баранг майда тошлар билан тўла сойликдан жингиртоб тепага кўтарилди.* Ойбек, О.в. шабадалар.

ЖИНГИРТОБ III Бир-бирига киришиб, ажратиш қийин, чигал ҳолга келган, жингала ҳолатли. *Кўчалар ғишт, тупроқ, темиртерсак, кўмирланган ёғоч, жингиртоб симлар билан тўла эди.* Ойбек, Куёш қораймас.

Жингиртоб қилмоқ Қийнамоқ, оздирмоқ. *Айрилиқ азоби Ҳаққул отани жингиртоб қилиб, шу кеча ухлмасдан фиғон чекиб чиқди.* Ҳ. Назир, Сув гадоси — оқпадар..

ЖИНГУЛ Итбуруннинг майда гулли тури. *Товуқ тутқич бермай, анҳор бўйидаги жингул остига кириб кетди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЖИНДАЙ. -дек *рвш.* Бир оз, озгина, қиттак. *Жиндай ухлаб ол. Жиндай сабр қил.* ■ *Козимнинг гап оҳангида жиндай такал-*

луфсизлик сезилиб турарди. Э. Усмонов, Ёлқин. *Олимжон Бойчиборга яна жиндек беда ташлаб, аста Ойқиз ёнига келди.* Ш. Рашидов, Фолиблар.

ЖИНЖАК Дуккакли ўсимликларнинг бир тури.

ЖИНЖАЛОҚ *шв.* Жимжилоқ.

ЖИНКА *шв.* Пакана.

ЖИННИ [а. جنّى — жин, руҳ] 1 Ақлдан озган, руҳий касалликка йўлиққан; телба, савдойи. *Ўша кўшнининг қизи шу ёнғоқ тағида кўп ўтириб, жинни бўлиб қолди.* С. Зунунова, Гулхан. *Қурвонбиби жинни бўлиб, паранжисиз ва йиртиқ кийимлар билан эшоникига келган вақтида, уни занжирга боғлайдиган одам ҳам топилмади.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 *кўчма* Хаёлига келган аҳмоқона ишлар, ярашмаган қилиқлар қиладиган киши; аҳмоқ, нодон. *Маслаҳатингиз учун раҳмат, раис. Мен бўлсам, жинни бўлиб, сизга мақтанибман.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Жинни бўлибсан, Тоҳир! Ҳамма урушдан қочса, сен бу аждаҳонинг комига ўз ихтиёринг билан бормоқчисан!* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Ўзини яқин олиб, эркалатиб гапирганда ёки ҳазил тариқасида «девона», «тен-так» каби маъноларда ишлатилади. *Девона севикли қовоғини сўрида кўриб қувона кетди: -Вой, жиннилар.. қовоғимни бер, жиннилар!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Жинни шамол Гоҳ у томондан, гоҳ бу томондан эсадиган шамол, уюрма шамол. **Жинни қилмоқ** Эс-хушидан айирмоқ. [Зубайда] *Нозу адо билан дутор чертиб қўшиқ айтганда, эшитганни жинни қилармиш.* К. Яшин, Ҳамза. **Жинни қўйнинг калласини едингми?** Эсингни едингми? Жинни бўлдингми? **Жиннисини чиқармоқ** 1) калака қилмоқ. *Қорбўрон қилиб, унинг жиннисини чиқаришди;* 2) расвосини чиқармоқ, дабдала қилмоқ. *Болалар кўғирчоқнинг жиннисини чиқарибди.* **Латта жинниси** Турли хил латта-путта, газмолларга ўч, ишқивоз. -*Латта жинниси!* — *деб бақирди Бўтабой бутун аламини хотинидан олмоқчи бўлиб, — латтанинг учини кўрсатса, ўзингни томдан ташлайсан.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЖИННИВАЧЧА [жинни + ф. بچه — бола] *сук.* Жиннидан туғилган, жиннидан таркаган.

ЖИННИВОЙ *с.т.* Ўзини яқин олиб гапирганда, эркалаш ва ҳазил тариқасида «тентаквой» маъносида қўлланади. *Попук жиннивой бўлса, ори келди шекилли, сомсани отиб юборди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЖИННИЛИК 1 Телбалик, савдойилик. *Унда жиннилик асари бор.*

2 кўча Ножўя, аҳмоқона иш; тентаклик, аҳмоқлик. *-Латиғий ўзи хўп келишган йигит-у, лекин ишўхлик қиламан деб, жиннилик қилгани ёмон, бемаза гапни кўп айтади, — дебди [Фотима].* П. Турсун, Ўқитувчи.

Жиннилиги тутмоқ (ёки кўзимок) Газабланмоқ, аччиқланмоқ. *Ниҳоят, Ойимча бибининг сабри тугаб, жиннилиги тутди, кўзларидан нафратли учкунлар сачратди..* К. Яшин, Ҳамза. *-Нима дейсан, эски жиннилимиз кўзиб турибди, менга тараф бўладиганлар борми? — деб нимагадир ишора қилди Мадамин.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИННИ-МИННИ, жинни-пинни қ. **жинни 2.** Ҳалиги муштумзўр йигит уни [Содиқни] бир туртди-да: *-Юр-юр, итвачча, жинни-минни бўлдингми? — деб судрай бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Жинни-пинни бўлдингми, рўпарамда турибсан-ку?! [дедим].* «Муштум».

ЖИННИНАМО [жинни + ф. نما — кўришиш, намоён бўлиш] Телбанамо, телба табиат. *Жиннинамо чол.*

ЖИННИСАНҒИ Ножўя, аҳмоқона ишлар, келишмаган қилиқлар қилиб юрадиган. *Жиннисанғи одам.* ■ *Худди жиннисанғилардай ўзи билан ўзи гўнғир-гўнғир гаплашди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЖИННИХОНА Ақлдан озганлар, телбалар шифохонаси. *Қотил жиннихонадан қочган ашаддий телба бўлиши керак.* «Фан ва турмуш». *Биров уни [раисни] ушлаб олиб, жиннихонага жўнатмайди, ҳеч ким масхараб кулмайди, эси наст демайди.* «Ёшлик».

ЖИНОЙ [а. جنائي — гуноҳ, жиноятга алоқадор] ҳуқ. *Жиноятга оид, жиноят билан боғланган, жиноят деб қараладиган, жиноятдан иборат бўлган. Жиноий иш. Жиноий ҳаракат. Жиноий жавобгарлик.* ■ *Фотима устидан жиноий иш қўзғатилди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Заҳар қўлга киргач, жиноий фикр ўсди, бутун юрагини, бутун борлигини чирмаб олди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Жиноий қидирув.. ва тергов аппарати қайта ташкил этилиб, мустаҳкамланди.* Газетадан.

ЖИНОЙ-ПРОЦЕССУАЛ ҳуқ. *Жиноий ишларни судда кўришга оид. Жиноий-процессуал кодекс.*

ЖИНОЯТ [а. جنایت — айб, гуноҳ; жиноий иш] **1** ҳуқ. *Давлат қонунлари билан белгиланган тартибга хилоф ва шу қонунларга асосан жавобгарликка тортишни талаб қиладиган, жамоат учун хавfli хатти-ҳаракат.* *Оғир жиноят. Амалдан фойдаланиб қилинган жиноят. Жиноят устида ушламоқ.* ■ *Тергов тугаши учун эса жиноятга иқрор бўлиш керак.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Бир марта жиноят қилган одам ўша жиноятини ёпиши учун яна ўн марта жиноят қилишдан ҳам қайтмас экан.* Н. Фозилов, Дийдор.

2 кўча Ёмон оқибатларга олиб борадиган зарарли хатти-ҳаракат, иш; гуноҳ. *Бас, сиз билан биз, Тожибой ака, бу ишга раҳбарлик қилиш ўрнига қўл силтар эканмиз, жиноят қилган бўламиз ва бунинг учун халқ олдида жавобгар бўламиз.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бундай ишни кечиктириш жиноят.* Ш. Рашидов, Фолиблар.

ЖИНОЯТКОР [а. + ф. جنایتکار — жиноят қилувчи, қилган] Айб, гуноҳ қилган киши. [Майсара:] *Бўлди ўйин ҳам. Вақт кетди, қани обчиқинг бу жинояткорларни! Ҳордиқ чиқсин.* Ҳамза, Майсаранинг иши. *-Агар Ҳасан жинояткор бўлса, мен жинояткор бўла қолай, сизлар колхозни истаганларингча бузинглар, — деди Фотима.* С. Айний, Қуллар.

ЖИНОЯТКОРЛИК Жиноят билан шуғулланиш, жиноятчилик; айб, гуноҳ. *Улар жинояткорлик қилиб юрган вақтларида, одам ўлдиришида тажриба орттирганларнинг бу ишда қўллари титрамас ва юраклари хуркмасди.* С. Айний, Бухоро жаллодлари.

ЖИНОЯТКОРОНА рвш. *Жиноий йўл билан, жинояткорларча. Бундай жинояткорона бепарволик қилишимга нима сабаб бўлди? Ўзимнинг гўлигим, бефаҳмим сабаб бўлди [деди Абдусамадқори].* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ўза ва бошқа чопиқ қилинадиган экинларни кўллатиб сугориш қатъиян таққилнади.* Чунки бундай қилиш сувни жинояткорона талон-торож қилишга сабаб бўлади. Газетадан.

ЖИНОЯТЧИ қ. **жинояткор.** *Хавfli жиноятчи. Ҳарбий жиноятчи.* ■ *Раиондан келган терговчи уч кун овора бўлиб, жиноятчиларнинг изини тополмади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Элмурод аччиқ истех-*

зо билан кулди: -Гапани қаранг-а. Жиноятчига жазо талаб қилиш уят бўлар эмиш. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИНОЯТЧИЛИК Жамият учун хавфли хатти-ҳаракат. Республика судлов органлари халқнинг хоҳиш-иродасини бажара бориб, жиноятчиликка қарши курашни кучайтирдилар. Газетадан.

ЖИНС [а. جنس — тур; хил, нав; қабила, миллат] 1 биол. Жонли организмларнинг биологик ва жисмоний хусусиятларига кўра икки (эркак ва урғочи) туридан бири. Эркак жинси. Хотин жинси. ■ Узаро қарама-қарши икки жинс дунёда тирикликни давом эттиради. Т. Қаипбергенов, Қорақалпоқнома. Бўлажак фарзанд жинсининг ўғил ёки қиз бўлиши отадаги уруғ ҳужайраси таркибиде бўладиган икки хил хромосомага боғлиқ. Газетадан.

2 Тур, нав, хил. Лириканинг ўзига хос адабий жинс сифатидаги табиати унинг жанр қиёфасида ҳам акс этади. «ЎТА». Барон фон Ринг, албатта, эшак эмас, балки орий жинсидан бўлган бир зот. А. Қаҳҳор, Барон фон Ринг.

3 Ижтимоий гуруҳ, табақа. Жинсига тортмоқ. ■ -Ота, бу синглим, — табассум билан деди Йўлчи. — Бойниқиде яшагини маъқул кўрмадим. -Яхши қилибсан: Кабутар бо кабутар, жинс бо жинс.. Тўғри, улар қариндошинг. Лекин улар сени ўз жинсига қўшмайди. Улар пул жинсидан. Ойбек, Танланган асарлар.

4 геол. Ер қобиғининг маълум қатламини ҳосил қилган минерал. Қоя остидеги тоғ жинслари минг йиллар давомиде эсан шамол таъсирида силлиқланиб, ғор шаклида ўйилган эди. С. Кароматов, Олтин кум. Нуротадан Томдибулоққача чўзилган тоғлардаги тоғ жинсларини ўрганиб, у жойларнинг геологик харитасини тузди. С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини.

ЖИНСДОШ 1 Бир биологик жинсга мансуб бўлган, жинси бир. Онам зотан хотин, ёрим ҳам хотин, Синглим ҳам, қизим ҳам уларга жинсдош. Ф. Гулом.

2 Бир ижтимоий гуруҳга, табақага мансуб бўлган; зоти бир. Сен ҳали ҳам ўз чўрилигини эсиндан чиқармаган, ҳали ҳам менинг молимни ўз жинсдошларинг бўлган батракқуларни семиртириш йўлида исроф қилар экансан. С. Айний, Куллар.

ЖИНСИ [ингл. jeans — бир турли шим < jean — қалин ип газлама] Қалин ип газламадан тикилган иш кийими тури (асосан шим ҳақида). -Бош бошқармага телефон қилинсин, — деди жинси шим кийиб олган робот. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. Магазинга келган импорт — сўнги модадаги жинси шимдан шу магазин мудирининг ўғли Тойлоқжон қуруқ қолди. Газетадан.

ЖИНСИЙ Биологик жинсга, жинс масалаларига оид. Жинсий белгилар. Жинсий айирмалар. Жинсий тарбия.

ЖИНЧИРОҚ Пахта пилиги билан ёнувчи шишасиз чироқ; қорачироқ. Уйидаги нарсаларни гира-шира айириша имкон берувчи «жинчироқ» ҳам энди кўринмайди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИНҚАРЧА шв. 1 Читтак.

2 кўчма Тирранча, тирмизак. Шунча ёшга кириб, шунча йил эл бошида туриб обрў орттирган Умарни жинқарчалар отдан ағдариб ташлагани яхшими? И. Раҳим, Ихлос. Бай-бай-бай.. ўзи жинқарча бўлсам, шунақа заҳар қизки, худди Зулайхо опангизга ўхшайди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖИНҒИЛ шв. 1 Юлғун. Моҳандарё водийсида юлғун, жинғил, янтоқ, қизилмия, ажриқ ўсади. П. Гуломов, Зарафшон этакларида.

2 Юлғундан қилинган. Чол эшик олдида суёғлиқ турган жинғил таёғини олди-да, Тўрткўзни эргаштириб, қоронғиликка кириб кетди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЖИНҒИРЛАМОҚ Кўнғироқ товуши чиқармоқ. Соат жинғирлади. Телефон жинғирлади.

ЖИНҒИРОҚ қ. кўнғироқ. Шу кеч паллада кўча эшикнинг жинғироғи жиринглаб қолди. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

ЖИПС рвш. 1 Орасида жой, тирқиш бўлмаган, тирқишсиз, зич. Жипс ёпилмай турган эшикларнинг икки қаноти орасидан совуқ қорнинг заҳарли изғирини кириб, уйларнинг тоқчаларини айланмоққа, унинг совуқ «ҳув-ҳув»лари шип ораларидан эшитилмоққа бошлади. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 Бир жон, бир тан бўлиб бирлашган, бирдам. Тинчлик учун курашувчиларнинг жипс сафи ўсмоқда. Жамоа билан жипс боғланмоқ.

3 кўчма Яқин, яқинлашиб; ёнма-ён. Жўра бобонинг туриғи улоққа жипсроқ чопди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. Бўз от жийрон-

қашқа билан жипс келган заҳоти Бобур бўй чўзиб, нариги отнинг эгаридан икки қўллаб ушлади-ю, бор кучи билан эгардан эгарга сакради. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЖИПСЛАМОҚ Орасида жой, тирқиш қолдирмай тақамоқ, зичламоқ. *Пол тахталарини жипсламоқ.* ■ Иккаласи икки ходани бир-бирига жипслаб, сим билан маҳкам боғлади, сувга ташлаб, устига миниб олишди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЖИПСЛАШМОҚ 1 Жипсламоқ фл. ўзл. н. *Чолнинг юзиде табасум пайдо бўлди, қовоқ усти, кўз ости ажнлари жипслашди.* Ойдин, Олтин узукка олмос куз.

2 кўчма Бирлашмоқ, аҳил бўлмоқ. *Икки йил ичида бўлим коллективи уюшиб, жипслашди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ЖИПСЛИК 1 Зичлик, бир-бирига яқинлик. *Тахталарнинг жипслиги.*

2 кўчма Ўзаро яқинлик, аҳиллик, бирдамлик. *Бу йилги шароит бошқачароқ, ниҳоятда жипслигимизни, мустаҳкам дўстлигимизни, ҳамжиҳатлигимизни тақозо этади.* Газетадан.

ЖИР 1 [р. жир – мой; ёғли, мойли нарса, овқат] с. т. *Мой, ёғ.* ■ -*Етмиш икки хунаринг бор, лекин хумчангда беш пайса жиринг йўқ!* – деб Мирвали банги бир кун Бердибойни койишган эди. А. Қодирий, Обид кетмон.

Жир битмоқ 1) семирмоқ, эт, ёғ битмоқ. *Кўйга ҳеч жир битмаётир.* ■ *Сидиқжон қайнарасидан бу хилдаги таъналарни кўп эшитган, лекин сира гап қайтармаган эди, бу сафар заҳарханда қилиб: -Ўзи тўймаганининг салқити қорин оғритади, онажон, сиздан ортди-ю бизга жир битдим!* – деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) кўчма боймоқ, давлати ортмоқ. *Энди жир битдида!* *Битта кўйлак иккита бўлди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Жири бор** Қўр-қути бор, давлатманд. *Жири бор оилаларнинг болаларига мактаб ҳам, мадраса ҳам ярашади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИР 2 шв. *Кўшиқ. Утовлардан чўпонларнинг ўланлари, оқинларнинг жирлари янграб, узоқ-узоқларга акс садо беради.* Газетадан. *Ўзим каби қовуни бол ўша пир, Ўша ёшлик алангам, Ўша кўшиқ, ўша жиров, ўша жир, Ўша жаҳон шўх янгам.* Миртемир.

ЖИР 3 шв. Жанжал.

ЖИРАФА [фр. giraffe <а. زرافة] Тропик мамлакатларда яшайдиган узун бўйинли

ўтхўр ҳайвон. Африка бутазорларида ҳайвон овловчилар бир куни битта жирафа тутиб, қафасга солишди. «Фан ва турмуш».

ЖИРИЛЛАМОҚ Аламига чидай олмай гапирмоқ; гап, танқид ва ш. к. ни кўтара олмай қизишмоқ. *Камчиликларингизни кўрсатса, нега жириллайсиз?* ■ *Бирданига қирқ етти боғ ютқизган Ниёзмат ҳожи жириллаб, яна тўқсон тўрт боғ тикди.* А. Қаҳҳор, Сароб. -*Тўрт йил остонангизда ишладим, энди ҳақ десам, нега жириллайсиз?* – деди Жониш Сотволди бойга. Ҳ. Шамс, Душман.

ЖИРИНГ тақл.с. Металл, чинни, шиша буюмларнинг урилишидан чиқадиган нозик товуш ҳақида. *Телефон жиринг этди.* ■ *Пулга ўч у [Самандаров], ёнингизда танга жиринг этса, «лаббай, гапирдингизми?» деб турадиган одам.* А. Мухтор, Туғилиш.

Мулла жиринг ёки жиринг чақа Пул, танга-чақа. -*Хукуматчилик, – деб ҳамсуҳбатларига тасалли берди Махсум, – менга ўхшаш, сенга ўхшаш мойжувози борлар солиқ тўламай қўйса, давлатнинг ҳамёнига мулла жиринг қаяқдан тушади?* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИРИНГЛАМОҚ Металл овози каби бўғиқроқ товуш чиқармоқ. *Телефон жиринглади.* *Маҳмуд Ҳайдарович трубкани олди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Телефон жиринглаб, Муродованинг хаёлини бузди.* И. Раҳим, Ихлос.

ЖИРИШ шв. Чала эланган, серкепак ун ва шундан тайёрланган нон. *Махсум жириш нондан бир чимдим оғзига ташлаб, ташқарига чиқди.* В. Ғофуров, Вафодор.

ЖИРКАНМОҚ Ҳазар қилмоқ, ирганмоқ. *Ҳайдаров суҳбатдошига бирдан жирканиб қараб қўйди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Пошшахон шахарлик бойвучча аёл бўлиб, ўз қариндошларидан жирканар, берироқ юришни ёқтирарди.* Д. Нурий, Осмон устун.

ЖИРКАНУВЧАН Ҳар нарсадан жирканаверадиган, ҳар нарсани кўнгли тортавермайдиган, кўнгли нозик; ҳазарчи. *Жирканувчан одам.*

ЖИРКАНЧ 1 Одам ҳазар қиладиган, жирканадиган; кишини жиркантирадиган; ифлос. *Жирканч манзара.* ■ *Ёқимсиз, жирканч кулги Аҳмаднинг хаёлини бўлди.* Ф. Муса-жонов, Ҳиммат.

2 кўчма Разил, қабиҳ. Соф нарсага қўл бериш учун жирканч нарсага ҳам қўл уришга тўғри келар экан. П. Қодиров, Уч илдиз.

ЖИРЛАМОҚ *шв.* Кўшиқ айтмоқ, куйламоқ.

[Бировнинг] жирини жирламоқ Бошқаларнинг фикр-ғояларини тарғиб қилмоқ.

ЖИРОВ *шв.* Достон, терма айтиб куйловчи бахши (ўзбек, қорақалпоқ, қозоқ халқларида). Қозоқлар орасида бахшилар, жи ровлар.. элни оралаб тентираб юриб, тирикчилик ўтказадилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Жамбул шоирлар жи рови, оқсоқол, Тилларга бол бердинг, элларга ҳам мақол. М. Шайхзода.

ЖИРОНҒОР *эск. ҳарб.* Қўшиннинг сўл қаноти, сўл фланг. Амир Бадриддин ўз жи ронғори билан душманнинг жиронғори устига дадил ётирилди. Ойбек, Навоий.

ЖИРРАКИ *қ.* жиззаки. У ўлгур жирраки экан, эрим раҳматликни бошига калладай тош билан уриб ўлдирибди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ЖИРРАКИЛИК *қ.* жиззакилик. Дилшод ўзини хокисорликка солмади, шунингдек, жирракилик ҳам қилмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖИРТАК: жиртак отмоқ (ёки чалмоқ) 1) гап-сўз қилмоқ; майна қилмоқ. Мен ҳам юра берсам, тирикчилигимни қила берсам, биров жиртак чаладимми? А. Мухтор, Туғилиш; 2) ичиқоралик қилмоқ. Лекин Камол қози жиртак отиб, оёқ тираб туриб олди. К. Яшин, Ҳамза.

ЖИРТАКИ *қ.* жиззаки. Зокиржон ҳаддан ташқари жиртаки, асабий бўлиб қолганди. Ф. Мусажонов, Баҳор нафаси.

ЖИРТАКИЛИК *қ.* жиззакилик. Аҳмад ўз ҳиссиётларини жилоблаб туролмади, жиртакилик қилди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. [Жалол] Мамаюсуфнинг жиртакилигини кўра билла туриб, бир тепди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЖИРТИЛЛАМОҚ *с.т.* Жирилламоқ.

ЖИСМ [*а.* جسم — тана, организм; модда] **I** *физ.* Маълум жойни эгаллаб, ишғол қилиб турган материя, модда. Қаттиқ жисмлар. ■ Алломалар ҳандасаю риёзиёт ва ёки шифо илмида эмас, оддий бир жисмдан ҳам ҳикмат топардилар. Мирмуҳсин, Меъмор. Товуш турли жисмларнинг тебраниши жараёнида вужудга келади. «Фан ва турмуш».

2 *мат.* Фазонинг ҳамма томондан берк сирт билан ўралган бир қисми. Геометрик жисмлар.

3 Тан, тана; вужуд. [Навоий:] Эшит, Мансур! [Мансур:] Бутун жисмим қулоқдир. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Жасорат тимсоли Икардир абад, Жисми гар ўтларда кетгандир ёниб. А. Орипов.

Исми бор-у, жисми йўқ *қ.* исм. Исми жисмига мос (ёки монанд, муносиб, ярашган) Исмига, номига, унвонига мос. Бригада авзоларидан яна бири исми жисмига монанд Барно Ҳожиевадир. Ф. Нуруллаев, Бўз йигит.

ЖИСМАН *рвш.* Жисмоний жиҳатдан, жисмоний. У [Камолитдин] ҳикоя асноси ортиқ ҳаяжонлангани учун руҳан ва жисман чарчаган эди. Т. Жалолов, Олтин қафас. Гафур Гулом орамизда жисман йўқ. Газетадан.

ЖИСМОНАН *қ.* жисман. Жазо отрядининг сўнгги вазифаси — муддаоиси руҳан енгилмаган барча исёнкорларни жисмонан маҳв этиб, шу майдонда қириб ташлаш эди. Н. Сафаров, Оловли излар. Мамлакатимизда бахтиёр авлод болаларининг ҳар томонлама ривожланиши учун, хусусан ҳам жисмонан, ҳам маънавий камолотга етишиши учун барча шарт-шароитлар муҳайё. «Фан ва турмуш».

ЖИСМОНИЙ Жонли организмларнинг жисмига оид; мускул ҳаракатлари билан боғланган; жисмонан. Жисмоний тарбия. ■ Кўринишдан Тўлқинжон Сирождан жисмоний кучлироқ эди. Ф. Мусажон, Ҳури.

Жисмоний меҳнат *қ.* меҳнат **1.** [Аваз] Жисмоний меҳнатдан йироқроқ юрганигами, бугун зўриқиб қолган эди. С. Сиёев, Аваз. **Жисмоний тарбия** Организмни ҳар томонлама чиниқтиришга қаратилган, соғлиқни мустаҳкамлашни назарда тутган тарбия, жисмоний машқлар. Жисмоний тарбия ўз даврига нисбатан анча юқори босқичда турган Юнонистонда яланг оёқ юриш кенг расм бўлган. «Фан ва турмуш».

ЖИЧЧА *шв.* Жиндек, озгина. Ўртоқ Рўзиев, жиччагина илтимосимиз бор эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. [Зеби:] Қандай сиғар шунча шодлик Бирдан жичча дилимга? Т. Тўла.

ЖИШ I *бол. айн.* гўшт.

ЖИШ II Кушларнинг ҳали пат чиқармаган боласи.

ЖИЯК 1 Дўппи, тўн ва ш. к. нинг чети га тутиладиган махсус энсиз тасма. *Кўлда тўқилган жияк.* ■ Унинг узундан-узун оппоқ соқоли, ёқаси очиқ оппоқ яктаги, дўпписининг оппоқ жияклари, офтобда қорайган кенг кўкраги — ҳаммаси чангага ботган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. У [Болта аравакаш] дўпписининг жиягини қайтариб, шоҳи белбоғ билан боғлаб олган. К. Яшин, Ҳамза.

2 Бирор нарсанинг гир атрофи, чети. *Мурод унинг жияклари қизарган кўзларига термилди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Жияклариди бойчечаклар ўсиб ётган нам сўқмоқдан оқ отли йўловчи жадал кетяпти.* Ш. Холмирзаев, Оқ отли.

ЖИЯКФУРУШ Жияк сотувчи. -*Карим полвоннинг ўғлиданам беш ойдан бери [хат] келмаётганмиш, — гапга аралашди Иқбол сатанг, — ануви паст кўчадаги Султонхон бор эди-ю, биласиз, жиякфуруш, ўшанинг ўғли ярадор бўлган экан, отпускага келибди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЖИЯН 1 Ака-укаларнинг, опа-сингилларнинг фарзанди (тоғага, амакига, холага, аммага нисбатан). *Фотима Элмуродга синфдош бир аёлнинг жияни бўлиб, аммасининг олдига бот-бот келиб турарди.* Шўҳрат, Шинелли йиллар. *Зокиржон жияни куйиб берган чойни кичик-кичик хўплаб ичди.* Н. Аминов, Тилло табассумлар.

2 Ўзидан кичик яқин кишиларга муурожаат шакли. -*Чаққон жўнайлик, жиянлар, — деди Олимов.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЖИҚ Бутунлай, батамом; жуда кўп. *Этигим жиқ хўл бўлди.* ■ *Адолат бошини кўтарди.* Унинг жиқ ёшга тўлган кўзлариди ҳам кўрқув, ҳам ёлвориб бор эди. С. Зуннунова, Гулхан.

ЖИҚ-ЖИҚ 1 айн. жиқ. *Сабобулнинг жиқ-жиқ ёш тўла кўзлари алам ичиди Шералига меҳр билан боқди-ю, ерга қадалди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 Кучли, шиддатли. *Қоронғида хужранинг у бошидан бу бошига судралиб, жиқ-жиқ солишаётган Жаниш жуда кучдан кетди.* Ҳ. Шамс, Душман.

ЖИҚИЛЛАШМОҚ 1 Каттиқ айтишмоқ; тортишмоқ, жанжаллашмоқ. [Юсуп Комилга:] *Гап тамом. Сен билан кўп жиқиллашиб ўтиришга фурсат йўқ.* О. Ёқубов, Айтсам, тилим куяди, айтмасам — дилим.

ЖИҚҚА қ. жиқ. *Жиққа хўл ўтин.* ■ *Чаросининг кўйлаги дарров жиққа сув бўлди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Йигиталининг бутун вужудини жиққа тер босган, ҳолсизликдан гандираклаб, қалин буталар орасидан кетаётганини биларди, холос.* Д. Нурий, Осмон устун. *Оппоқ қизнинг кўкиши кўзлари жиққа ёшга тўлди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Бечоранинг [Назокатнинг] кўзлари жиққа-жиққа ёш, эҳтимол, турмушида бирор бахтсизлик учрагандир.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЖИҚҚАМУШ(Т): жиққамуш(т) бўлмоқ Каттиқ муштлашмоқ, уришмоқ. *Ерли-сувли, пулдор одам вафот қилса, унинг ворисларини бир-бири билан жиққамушт қилади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИҒ 1: жиғига тегмоқ Тегишиб ёки бирор ёқмайдиган иш, гап билан жаҳлини чиқармоқ, гашини келтирмоқ. *Баъзан Анорхоннинг жиғига тегиш учун йигитни улар ўзаро «Собир почча» дейишар эди.* Ойбек. О.в.шабадалар. *Бошқа овоз раиснинг жиғига қаттиқроқ тегди.* Ш. Рашидов, Фолиблар. **Жиғини эзмоқ** Уриб абжағини чиқармоқ. [Марасул:] *Ҳа, ўша сени.. (урмоқчи бўлади).* *Жиғингни эзаман!* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ЖИҒ 2 тақл. с. Қайнай деб турган самовар, қумғон ва ш. к. дан чиқадиган товуш ҳақида. *Самовар жиғ этди-қайнади.*

Юраги жиғ этди Юраги жиғиллади, юраги шув этди, юраги орқасига тортиб кетди. *Сидиқжоннинг юраги жиғ этиб кетди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЖИҒА 1 этн. Бош кийимига тақиладиган, уқпар ва қимматбаҳо тошлар билан безатилган зийнат буюми. *Тилла жиға ярашади бошига, Олиб келдик чарлаб зўрнинг қошига.* «Эрали ва Шерали». *Куйёв узун ва кен зарбоф тўн кийиб, катта салласига кўркам олтин жиға қўндириб, ҳавони титратган карнайлар, сурнайлар садоси билан ўзиникига кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма айн. тож. *Узоқдаги Чотқол куйёдан Олтин жиға тақмиш бошига.* С. Акбарий.

ЖИҒАВУЛ шв. қ. жиғовул.

ЖИҒАДОР 1 Жиға таққан, жиғали. *Бошида жиғадор бўрк, кимхоб чопонини елкага ташлаган амирзода Иброҳим Султон кириб келди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 тар. Ўрта Осиё хонликларида: жиғаларни сақловчи киши. *Оқсоқол, ақобир, амалдор, тугдор, жиғадор йиғилиб, бўлак кишини хон кўтарди.* «Муродхон».

ЖИҒИБИЙРОН: жиғибийрон бўлмоқ Куйиб-пишмоқ, ўртанмоқ; тутақиб кетмоқ. *-Худо кўрсатмасин, қамаб кўйсалар яхшими? - жиғибийрон бўлиб деди она.* Ойбек, Нур қидириб. *Фотима она эри берган пулнинг чўғини кўриб, жиғибийрон бўлди.* Р. Файзий, Сен етим эмассан. **Жиғибийрони чиқмоқ айн.** жиғибийрон бўлмоқ. *Жиғибийрони чиқиб кетган Аҳмад ноқулай аҳволга тушиб қолди.* Ф. Мусахонов, Ҳиммат.

ЖИҒИЛДОН 1 Кушларнинг қизилўн-гачидаги овқат тўпланадиган ва юмшатадиган буқоқсимон кенг жой. *Хўрозчанинг жиғилдонини муштдай шишиб чиқди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Томоқ, курсоқ (нафс ҳақида). *Жиғилдон хуруж қилган ерда виждонга йўл йўқ.* Уйғун, Ҳаёт кўшиғи. *Ундан ҳазар қилинг: жиғилдонига Улар ўз онасин алишган инсон.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

Жиғилдон бандаси (ёки овораси) Томоқ, нафс овораси; очкўз, ебтўймас. *Фармонқул кўп бамаъни эди-ю, икки-учта жиғилдон оворалари уни йўлдан уришди-да.* С. Маҳкамов, Шогирд. **Жиғилдон қайнаши** Баъзи ошқозон-ичак касалликлари натижасида меъданинг қайнаб ачишуви. *Ҳамир овқат есам, жиғилдоним қайнайди.* **Жиғилдонга урмоқ ёки жиғилдондан ўтказмоқ** Емоқ, еб юбормоқ, томоқдан ўтказмоқ; бировнинг ҳақини йўқ қилиб, ҳазм қилиб юбормоқ. *-Қиз бўйга етгандан кейин Мамасаид «тайёр ошга баковул» бўлди.* Қалинини енг учуда олиб, жиғилдонга урди-да, қизни узатди, - деди Давлатёр. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИҒИЛЛАМОҚ 1 «Жиғ» этган товуш чақирмоқ. *Самовар жиғиллади.* *Аваз ўтхонага ёғоч қошиқдай иккита саксовул ташлаб, ичкари кирди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 кўчма Куйиб-пишиб гапирмоқ, жон куйдирмоқ. *[Фуломжон] Ўзининг ҳали-ҳали уйланмаганини.. бошингни иккита қилиб кўйсак, деб жиғиллаб ўтаётган ота-онасини бахтиёр қилиши мумкинлигини ўйлаб ачинди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Юраги жиғиллади Юраги шув этди, юраги орқасига тортиб кетди. *Қодир.. ўрнидан туриб, соатига қаради.* *Соат тўрт.* Юраги

жиғиллаб кетди. *Бир жойга бориб, сира бундай кеч келган эмас эди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

ЖИҒИЛЛАШМОҚ Қизишмоқ, айтишиб олмоқ. *Бугун радиодан берилган пьеса ҳақида гап кетиб, Саодат билан Собиржон бир оз жиғиллашиб олишди.* Т. Мақсудов, Муҳаббат кўшиғи.

ЖИҒОВУЛ фольк. Ов қушининг бўйин боғи. *Қарчиғай бўйнига тақдим жиғовул, Хизматимда саф худайчи, шиғовул.* «Хушкелди».

ЖИҒОЛТОЙ Ийртқич қушларнинг лочинсимонлар оиласига мансуб бир тури.

ЖИҲАТ [a. جهت - томон, тараф; йўналиш] 1 Тараф, томон. *Майдон икки таноб кенгликда бўлиб, жануби қутидор ва қўшинининг иморатлари.. ва бошқа уч жиҳати ҳам шунга ўхшаш бинолардан иборат эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Саҳннинг тун ва кун ботар жиҳатлари кичкина хужралар билан ўралган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Бирор иш, масала ва ш.к. нинг таркибий қисми, ўзига хос хусусияти, томони. *[Фотима] Ўзига кимларнинг кўнгли кўйганини билар ва муомалада бу жиҳатни ҳисобга олар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Этиборхон Охунова табиат мафтунни, уни жондан севади.* *Унинг нозик, ранг-баранг жиҳатларини чуқур ҳис этади.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

ЖИҲАТДАН кўм. Тарафдан, томондан, тарафлама. *Шу даврада уни ҳам, ўзини ҳам ҳар жиҳатдан текшириб кўрди.* Ш. Рашидов, Фолиблар. *Турсунхон кўп жиҳатдан ўз эшига, бизнинг суюкли шоирамиз Зулфия хонимга яқин.* Миртемир, Дўстлар даврасида.

ЖИҲОД [a. جهاد - ҳаракат қилиш; кураш, олишув] дин. Мусулмонларнинг Ислом динининг тарқалиши йўлидаги говларни бартараф этиш, уни ҳар тарафлама муҳофаза қилиш йўлида ғайридинларга қарши муқаддас уруши; газавот. У *[Дилшод] варақани оддий ҳаяжон билан эмас, курашга, кўзғалишга, жиҳодга чақирувчи хитоб билан, майдон мардининг ҳайқириғи билан тугаллади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖИҲОЗ [a. جهاز - барча зарур нарсалар; асбоб-анжом] 1 Ишлаб чиқариш қуроллари, асбоб-ускуна. *Лаборатория жиҳозлари.* *Корхона жиҳозлари.*

2 Асбоб-анжом, уй-рўзғор асбоблари, буюмлари. *Пошиа хола бехосдан хаёлига ке-*

либ қолган бу фикрдан ўзини чалғитиш учун уй файзига, унинг жиҳозларига тасаннолар ўқиб кетди. Д. Нурий. Осмон устуни. Уй жиҳозга гоятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЖИҲОЗЛАМОҚ 1 Асбоб-ускуна, ишлаб чиқариш куруллари билан таъминламоқ, ускуналамоқ. *Бош конвейер хилма-хил махсус пневматик ва электр асбоблари билан жиҳозланган. «Фан ва турмуш». Жонкуярлар янги цехни асосан ўзлари ясаган технология ускуналари билан жиҳозлади.* Газетадан.

2 кўчма Безамоқ, ясантирмоқ. *Шинам хоналар замонавий мебеллар билан жиҳозланган.* Газетадан.

«Ж»ЛОВЧИЛАР тлш. Ўзбек тилининг «й» ўрнида «ж» ишлатувчи лаҳжасига мансуб ўзбеклар.

ЖО [ф. جاي — макон, манзил]: жо бўлмоқ Жойлашмоқ, мустаҳкам ўрнашмоқ; сиғмоқ. *Ҳамма кийимлар бир чамадонга жо бўлди.* ■ [Самар Лайлога:] Сизнинг қўшигингиз қалбимга жо бўлиб қолди. М. Қориев, Ойдин кечалар. *Ойқиз қалбига жо бўлган фикрларнинг ҳаммасини бирма-бир айтди.* Ш. Рашидов, Голиблар. **Жо қилмоқ** Жойлашмоқ, жойлаштирмоқ; мустаҳкам ўрнаштирмоқ. *Эъвозхон шу сўзларни дилига жо қилиб олди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Тунлар сени кипригимда тутайми, Кўзинамнинг қорасига қилай жо?* Э. Воҳидов, Самарқанд кечаси.

ЖОБАЖО [ф. جابجا — жой-жойига]: жобажо бўлмоқ Жой-жойига, тартибга тушмоқ, жой-жойига келмоқ, саранжом-саришта бўлмоқ. *Ҳамма нарса жобажо бўлди.* **Жобажо қилмоқ** (ёки этмоқ) Жой-жойига, тартибга келтирмоқ, саранжом-саришта қилмоқ. *Ҳалолу дилкаш эрур боғбону деҳқони, Ҳар ишни қойил этар жобажо, омон бўлсин. Ҳабибий. Бир давронки, орзулари жобажо, Лаҳзасига йиллар этар жон фидо.* Миртемир.

ЖОБИР [а. جابر — жабр-зулм ўтказувчи] эск. Жабр қилувчи. *Тарих кўп йил таҳқир битар Чингиз каби жобирга.* Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

ЖОВДИРАМОҚ қ. жавдирамоқ. *Хонага ранги оқарган трамвай ҳайдовчи қиз уялин-қираб кирди-да, жовдираб, капитанга қаради.* Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ЖОВЛИК 1 шв. рвш. Ёппасига, ялписига, ҳаммаси бараварига. *Оломон қиллини ялан-*

ғоч қилди. Саккиз юзи бирдан жовлик от қўйди. «Очилдов».

2 Батамом, тамомила, бутунлай. *Жамбил сенга, жовлик ўзинга қолди.* «Равшан».

ЖОВИДОН [ф. جاويدان — абадий, доимий] эск. Абадий, мангу. *Ўз умрини қилганди у шеъри билан жовидон.* Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

ЖОВОН қ. жавон. *Саройда, девор ёнида, тош ойнали жовон ичида қимматбаҳо биллур ва чинни идиш-товоқлар турибди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЖОДИ Беда, пичан, хашак қирқадиған дастаки асбоб. *Бола.. сунура, ахлат ташир, кечкурун қароллар даладан келганларида, отларга жодиди беда қирқишар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бизда пичан жодиди кесилади, ун сув тегирмонида тортилади.* Ш. Рашидов, Голиблар.

ЖОДУ [ф. جادو — афсун, сеҳр; афсунгар, сеҳрловчи] 1 Сеҳргар, афсунгар. *Бандга тушган бу кўнгилдир, Менда айтинг, не гуноҳ, Дил қушига дом қўйган Ул икки жодуда айб.* Э. Воҳидов, Ёшлик девони.

2 Мўъжизалар вужудга келтирувчи ҳаракат; дуо. *Ўғлингизнинг бу иши бежиз эмас. Марғилонлик сеҳр қилдими, жоду қилдими, ҳайтовур, сиз шу йўсинда юра берсангиз, эрта-индин ўғилдан ажраласиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Жоду кўзлар Мафтун қилувчи, сеҳрловчи кўзлар. *Кийгани гулгун, қирмизи, Ақлим олар жоду кўзи.* «Муродхон». *Бир жоду кўз кўрдим, чалғитар ҳаммани.* Х. Салоҳ.

ЖОДУГАР [ф. جادوگر — сеҳргар, афсунгар] 1 Сеҳр қилувчи; сеҳргар, афсунгар. *Нима бало, жодугармисиз, ота? Бизнинг ичимиздаги гапларни қаёқдан биласиз-а?* [деди Муса] П. Турсун, Ўқитувчи. *Зоти олийни ул бухоролик жодугарнинг фусунларидан қутқариб олмоқ керак.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

2 кўчма Ўтакетган айёр, маккор, ҳийлагар. *Матқовул жодугар турмушга ташлаган биринчи қадамидаёқ қулоғидан қарзга ботди-ю, шу-шу ўнгланолади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бир ҳовуч пул учун ақлдан озиб, Бутун дунёни ҳам ёқонса тайёр. Бу, ўша, абжағи чиққан ҳахоншир, Бу, ўша, ўлимтик, жодугар, айёр.* Уйғун, Ҳаёт қақиради.

ЖОДУГАРЛИК Сеҳр қилишлик, афсунгарлик. *Афсунгарлик ҳодисалари ҳужм сурган*

даврлар давомида эса жодугарлик ва жодугарликка ишонч юзага келган. «ЎТА».

ЖОЗИБ [a. جاذب — ўзига тортувчи, мафтун қилувчи] эск. Ўзига жалб этувчи, ўзига тортувчи. Қай дил чамани бой, жозиб нафаси. Зулфия. Бунча жозиб, мунча соҳир, Якто бўлдинг, Кўҳинор? Э. Воҳидов, Шарқий қиргоқ.

ЖОЗИБА [a. جاذبه — ёқимлилик, дилбарлик, малоҳат] 1 эск. Тортиш (тортишиш) кучи, тортувчи куч; тортиш кучи. Инсонликнинг маъноси ўзарди Оламнинг жозибга қонуни янглиг. А. Мухтор.

Ер жозибаси эск. Ернинг тортиш кучи.

2 кучма Ўзига тортувчи жиҳат, дилбарлик, малоҳат. Унинг учишида, уйинида кишини мафтун этувчи жозибга, ажойиб санъат бор эди. Шухрат, Шинелли йиллар. Унда [Ҳ. Олимжонда] сеҳрли бир жозибга ва салобат бор эди. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

ЖОЗИБАДОР [a. + ф. جاذبه دار — жозибга эга, мафтун этувчи] Ўзига тортувчи, мафтун қилувчи, жозибали; ажойиб. Жозибадор мусиқа. ■ Холжонбиканинг.. ҳусни Ёқутбиканикича бўлмаса ҳам, истараси иссиқ, юзидаги холи тим қора, кўзи жозибадор эди. Ж. Шарипов, Хоразм. У [Алимардон] кўп қизларни кўрган, аммо бунақа жозибадор қизни учратмаганди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖОЗИБАДОРЛИК Ўзига мафтун этишлик, ўзига жалб этишлик. Уйғур ва Етим Бобожоновлар иштирок этган спектакллар, яратган образлар ўз жозибадорлиги билан, хилма-хил ва такрорланмаслиги билан ажралиб туради. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖОЗИБАЛИ айн. жозибадор. Жозибали шеърлар. Жозибали куйлар. ■ Комила келишган, кўзлари жозибали, ақлли, латофатли, шўх эди. Ойбек, Нур қидириб.

ЖОИЗ [a. جائز — рухсат берилган, мумкин] Рухсат этилган, ихозат берилган, йўл қўйилиши мумкин бўлган. Демак, бундай ҳолларда архаик сўзларни ишлатиш жоиздир. «ЎТА». Илмни Чин-Мочинга бориб ўргансанг ҳам жоиздир, деганлар расули худо. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

Агар таъбир жоиз бўлса Агар мумкин бўлса. Агар таъбир жоиз бўлса, Абдулҳақ Абдуллаевни замонамиз Беҳзоди дейиш мумкин. «Шарқ юлдузи».

ЖОЙ 1 [ф. جای — макон, манзил] 1 Бирор кимса ёки нарса ишғол қилиб турган ер, юза, фазо; ўрин, макон. Золимнинг жойи — жаҳаннам. Мақол. ■ Бозор куни бўлганига қарамай, бозор жойи бутунлай бўш эди. С. Айний, Куллар. Милтиғини жойига қўйдую.. китоб мутолаа қилиб ўтирган Элмурод олдига келди. Шухрат, Шинелли йиллар. Отабек раҳмат айтиб, жойидан қўзғалмади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Маълум бир воқеа-ҳодиса рўй берган ер; иш-ҳаракат, жараён ўрни. Хизмат жойи. Автобус тўхтайдиган жой. ■ Сидиқжон болалиги ўтган.. тор кўчаларни, қишлоқ, анҳор бўйларини, сигир боққан жойларини бориб кўрди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Маълум бир нарса ёки иш-ҳаракат учун энг қулай, мос ер, ўрин. Мутахассисларни танлаш ва жой-жойига қўйиш. Оғриқ жойини топса, олти ой қишлайди. Мақол. ■ Бу ер ҳазилнинг жойи эмас. А. Қаҳҳор, Оғайнилар.

4 Ер юзининг, фазонинг белгили, бирор хусусияти билан ажралиб турадиган ери, нуқтаси. Пастқам жой. Баҳаво жой. Паст-баланд жойлар. Тор жойда томоша. Мақол. ■ Эрта куз жаласи тоғлик жойларга жуда ҳафсала билан қуяр эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Сўқмоқ катта йўлга туташиган жойдан бепоеън дала бошланар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Бу жойдан бойнинг бутун пахта даласи кўзга ташланиб турар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

5 Географик ёки маъмурий ҳудуд; тараф, томон, ўлка; юрт. Бизнинг жойларда анор кўп. ■ Йўқ, у [Элмурод] бу жойларни тусида ҳам, ўнгида ҳам кўрган эмас. П. Турсун, Ўқитувчи. Бу жойини халқ қадим замонлардан бери Култена деб атар эди. Ш. Рашидов, Фолиблар.

6 Бирор нарсанинг айрим қисми, ери, бўлаги. Гўштининг ёғли жойи. Косанинг дарз кетган жойи. Ипнинг тугилган жойи. ■ Бирор жойинг оғриқдими, Кумуш? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 Бадиий асар, мусиқа ва ш. к. нинг бирор керакли, қизиқарли ери, ўрни. Абдишукур.. бойваччанинг қўлидан китобни.. олиб, керакли жойини топди. Ойбек, Танланган асарлар. Баъзан севган қизларидан келган хатнинг қалбга бориб теккан жойларини бир-бирларига ўқиб берардилар. Шухрат, Шинелли йиллар.

8 Гап, иш, хатти-ҳаракат ёки белгиларнинг шахсий баҳо бериш учун асос, дас-так бўладиган ери, ўрни. *Бу ишининг ҳеч қайин жойи йўқ. Менинг кўрқадиган жойим йўқ.* ■ *Мен сизга айтсам, қиёматли ўртоқмизу, мendan хафа бўлган жойи бор.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

9 Яшаш, ҳаёт кечириш, ётиш-туриш учун хизмат қиладиган ер; уй-жой, ҳовли-жой, бошпана. *Жой олма, қўшни ол.* Мақол. ■ *Йўлчи бизникага ишлагани келган, ишласин. Пули йўқ, жойи йўқ.. хотинни нима қиладди.* Ойбек, Танланган асарлар.

10 Ўтириш ёки ётиш учун қилинган, солинган, тўшалган ўрин; ўриндик. *Вагонда бешта бўш жой қолди. Бугунги сеансларга жой йўқ.* ■ *Ҳожимирсирож автобусда жой талашиб, болали бир хотин билан айтишиб қолди.* А. Қаҳҳор, Йиллар. *Холида кичик қизи Раънони уйга ётқизиб, эрига жой солгани айвонга чиқди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

11 Мерос сифатида қолган, бирор кимсага тегишли ер-мулк, ҳовли-жой. «*Ракат*» мавзеида отадан қолган уч таноб жой бор эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Мана шу жойлар бурун Абдуваққос деган бир эшонга қарашли экан.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

12 Иш, хизмат, вазифа, ўрин. *У яхши жойда ишлайди.* ■ *Жонфигон.. хотинига неча-неча тавба-тазаррулар қилиб, энди бирон жойга кириб ишлаган.. сўз берибди.* А. Қаҳҳор, Жонфигон.

13 Оила, хонадон. *Бир кун туз ичган жойга қирқ кун салом бер.* Мақол. ■ *Иқболингга кўп яхши жойдан қаллиқ чиқди, боллам. Ҳаммалари бирам сипо, бирам салобатли одамлар экан.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Гапни (ёки сўзни) бир жойга қўймоқ қ. гап 1. Гап (ёки сўз, фикр) бир жойдан чиқди қ. гап 1. **Жой қилмоқ** Ётиш, ўтириш учун ўрин ҳозирламоқ. *У [Асрорқул] атрофга сув сепаиб, супага жой қилди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо. **Жойини топди с.т.** 1) жойига тушди; 2) ишлатиб, ҳазм қилиб юбориди, эгаллик бўлиб кетди. **Жойига келтирмоқ** (ёки қўймоқ) Ўринлатмоқ, ўрнига қўймоқ, тегишлича адо этмоқ, бажо келтирмоқ. *Хурматини жойига келтирмоқ.* ■ [Мухлис:] *Дуруст, ҳамма ишни жойига қўйдим. Қадрли меҳмонларимизнинг кўнгилларига нутур етмаса, бас.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди. **Кутмаган** (ёки кутилмаган) жойда Кутилмаган пайтда, кут-

маган ҳолда. *Бошланишда анчайин ҳазилга ўхшаб кўринган бу гинахонлик кутилмаган жойда жиддий бир тус олиб кетди.* А. Қодиррий, Ўтган кунлар. **Кўнгли жойига тушмоқ қ. кўнгил.** **Кўнглидан** (ёки юрагидан, қалбидан) **жой олмоқ** Кўнглида қолмоқ, юрагидан, қалбидан ўрин олмоқ; кўнглида чуқур из, асар қолдирмоқ. *Мен хотиним билан анча йилдан бери туриб, ундан кўп яхшиликлар кўрганман, бу яхшиликларнинг ҳар қайсиси кўнглимдан алоҳида-алоҳида жой олган.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Ўтиргани** (ёки ўзини қўйгани) **жой тополмай қолмоқ** Ҳаяжондан, кутилмаганликдан типирчилаб, нима қиларини билмай қолмоқ, саросимага тушмоқ. *Фуломжон ҳокимни кутгани бормади. Унинг келишини эшитгандан бери нафрати кўзғаб, ўзини қўйгани жой тополмай қолди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Ўтқизгани жой тополмай қолмоқ** Жуда катта ҳурмат билан кутиб олмоқ. *Офтоб ойимни бўлса Ўзбек ойим ўтқизгани жой тополмас, «қуда» сўзи ўрнига «синглим» деб хитоб қилар, оини ҳам унинг раъйини сўрамасдан буюрмас эди.* А. Қодиррий, Ўтган кунлар. **Ҳушини жойига келтирмоқ** Кеккайиб, ўзига ишониб, ҳаддидан ошиб кетган кишини тартибга қақриб қўймоқ.

ЖОЙ II *рви. шв.* Бафуржа, бамайлихотир; кеч, кейин; аниқ. *Бугун ишга жойроқ бораман. Дам олиш кунини эрталаб жойроқ туришади.* ■ *Бўлган ишни жойроқ гапириш керак, токи ҳақиқат юзага чиқсин.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЖОЙИДА *рви. ва кесим взф.* Чакки эмас, ёмон эмас, тузук, дуруст, соз. *Иш жойида. Аҳволингиз жойидами?* ■ *Эс-ҳуши жойида, қадди-қомати келишган, тан-жони соғ, куч десангиз, битта манман деган йигитнинг ишини баҳузур қиладиган хотин эди-да.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Дастурхон жойида: қанд-қурс, мева-чеванинг саноғи йўқ.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОЙЛАМОҚ 1 Батартиб териб, тахлаб қўймоқ; сиғдирмоқ, қўймоқ. *Яшиқларга олма жойламоқ. Вагонларга юк жойламоқ. Китобларни токчаларга жойламоқ.* ■ [Гулнор] *Саноқсиз асбоблар, идишларни пала-партиш йиғиштириб, сандиқларга жойлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сомлоқ, солиб бекитиб қўймоқ. *Милтиққа ўқ жойламоқ.* ■ *Кўлдош бобо пулни пўстиннинг ич чўнтагига эҳтиётлаб жойлаб қўйди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

3 Бирор иш ёки ўқишга киргизиб қўймоқ. *Ўқишга жойламоқ.* ■ *Никанор ота уни ўғлига қўшиб, устахонага ишга жойлаб қўйди.* С. Аҳмад, Хукм. *Уша замонда ўлиб кетган ховлаваччасининг ўгай ўғли доктор бўлган экан, уни уришиб-уришиб, касалхонага жойлаб қўйди.* А. Қаҳҳор, Тўй.

ЖОЙЛАШМОҚ I Ўтирмақ; ўрнашмоқ, жой эгалламоқ; сиғмоқ. *Хотинлар қий-чув билан етти аравага жойлашди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Станциянинг идораси, почта ва телеграф иккита кўк вагонга жойлашган.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Эсон-омон жойлашиб олгач, овқатланиш ва бегона шаҳарни бир айланиш ниятида ташқарига чиқдим.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 Ер юзаси, текислик ёки фазода маълум вазият, жой олмоқ, жойланмоқ. *Мактаб чорраҳада жойлашган эди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Магазин мактабга қатнайдиغان йўлимиз чеккасига жойлашган.* «Муштум». *Катта йўл ёқасида комплекснинг мамурий биноси жойлашган.* Газетадан.

3 Ўтирмақ, чўкмоқ. У [Шерзод] тарелкасини олиб, чол ўтирган столнинг бир чеккасига жойлашди-да, энди ўртадаги нонга қўл узатган эди, тўсатдан чолнинг қошиги стол тагига тарақлаб тушди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

4 Кирмоқ, ўрнашмоқ. *Ўқишга жойлашмоқ.* *Ишга жойлашмоқ.* ■ *Мактабда домланинг тарафдорлари.. ҳам бор эди.* Буларнинг кўплари мактабга домла воситаси билан жойлашган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖОЙЛАШМОҚ II *Жойламоқ* фл. бирг. н. *Олмаларни яшиқларга жойлашди.*

ЖОЙЛАШТИРМОҚ айн. *жойламоқ 2.* *Гулнор ўз уйига кириб, қутилардан бирини очиб, кийимлари орасига ҳалиги дўптини жойлаштирди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОЙЛИ I Жойи, ери бўлган; оилали. *Жон қизим! Сенга нима бўлди, сендан ёш, ёшгина қизлар уйли, жойли бўлишиб кетди.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

Туб жойли Шу жойда туғилиб ўсган, асли шу ерли.

ЖОЙЛИ II Халқона-хурофий эътиқодга кўра: муқаддас ёки пастқам, овлоқ жойларда ноҳўя, ножоиз иш қилганлиги сабабли келиб чиққан, вужудга келган (касаллик, бетоблик ҳақида). -*Касалингиз жойли экан, — деди фолбин.*

ЖОЙНАМОЗ [ф. *جائناماز* — намаз гиламчаси; намаз жойи] Намаз ўқиш учун солинадиган махсус гиламча, палос, мато ва ш. к. *Тожибой қозикдан жойнамозни олиб, бомдод намозини ўқишга ўтирди.* С. Зуннунова, Гулхан.

ЖОЙРАВО [ф. *جايروا* — ўрнига мақбул келувчи; жоиз] шв. Кўчалик кийим. *Ҳасан овчи ягона жойравоси — оқ гулли авра-астар қизил чит чопонини ечиб, хотинига узатаркан, опаси Санам отинга кўзи тушиб, у билан саломлашди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЖОЙСИЗ I Бошпанасиз, уйсиз. *Қишлоқ — ўсиб унган юртим.* *Албатта, жойсиз қолмасмиз, соғ бўлсак, тирикчиликни ҳам йўлга солармиз, аммо, Гулнор, сиз яхши ўйланг, ихтиёр сизда [деди Йўлчи].* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОЙСИЗ II рвш. кам қўлл. Ўринсиз, ноўрин. *Қўқонга боргач, биринчи ишим ўғлингизни қутқазиб бўлсин, жойсиз қайғурмангиз, ҳожи! А. Қодирий, Ўтган кунлар.* *Қутидор ўзининг жойсиз саволдан ўкиниб, ерга қаради.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЖОЙСИЗЛИК Бошпанасизлик, турар жойи йўқлик. *Анварнинг махдум ҳовлисидан туришини жойсизликдан ва ёшлиқдан шунда ўсиб ўргангандан, деб юрган Султонали мирзо бу кун эрталаб ўз уйига келган махдумнинг сўзидан кейин бир оз ҳақиқатга тушунгандек бўлди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖОЙХОБ [ф. *جايخواب* — ухлаш жойи; ўрин-кўрпа] Тўшак; ўрин. [Офицер] *Сўнг ғазаб билан сўкиниб, зинадан пастга тушибди, қўй тўдасига дориган буридек, жойхобда ётганларнинг устларидаги ёпинчиқларни улоқтира бошлади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖОЛА [ф. *جاله* — шудринг; ёмғир; кўз ёши] Кўз ёши. *Оқизма кўзингдан қонли жолангни, Умри узун бўлсин кўзи қорангни(нг).* «Равшан». *Видо табассумли олам, ёшлигим, Кўзларимда қотган жолам, ёшлигим.* Р. Парфи.

ЖОМ [ф. *جام* — пиёла, қадах; коса] **1** Мис тоғора, тос. *Қудуқ бўйида челақ тўла сув ва занжирга боғланган мис жом турарди.* С. Айний, Дохунда. *Иссиқ уйда жомда бош ювишди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 Шароб ичиладиган идиш; қадах. *Муҳаббат жомидан нўш айлаган ақли зако бўлмиш.. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.* *Фақат яхшиликдан чиқмасин бошинг, Дея аёллар ҳам қўлга олар жом.* Г. Жўраева.

3 Металл ноғора; гонг.

Жом урмоқ (ёки чалмоқ) Жиригламоқ, занг урмоқ. *Девор соат жаранглаб, беш марта жом урди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Қишлоқ. *Кечки саждага чорлаб жом чалинар.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

ЖОМА [ф. *جامه* — либос] 1 Кийим, либос. *Ипак галстукка энди ижозат, Йигитга муносиб ийигт жомаси.* Ф. Фулом. *Оқ жома кийиб, оқ салла ўраган чол чолдевордан чиқиб, остонага ўтирди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 кам қўлл. айн. жом 2.

ЖОМАДОН [ф. *جامه‌دان* — кийим солинадиган қўти, сандиқча] айн. чемодан. *Жомадоним бурчагида борар эди буклоглиқ, Тоza пишиқ, Лекин ўзи сал ямоқли, сал доғлиқ.* Миртемир.

ЖОМАДЎЗ [ф. *جامه‌دوز* — кийим тикувчи] эск. Тикувчи, чевар. *Холаси чевар-жомадўз эди.* Ойбек, Навоий.

ЖОМАКОР [ф. *جامه‌كار* — иш кийими] Иш кийими, коржома. *Қобилжон жомакорини кийишни ҳам унутиб, станозини апиттапил арта бошлади.* М. Хайруллаев, Табаррук тўлқин. *Умурзоқ ота, юпқа жомакори устидан белини маҳкам боғлаган ҳолда, совуқни писанд қилмай ишларди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЖОМАШОВ [ф. *جامه‌شوی* — (кир) ювадиган идиш] Кир ювадиган тоғора. У [Латофат] кирни бувилардан қолган расм билан жомашовда, чўнқайиб ўтириб ювмайди. Шухрат, Шинелли йиллар.

Нотавон кўнгилга қўтир жомашов қ. нотавон.

ЖОМБИЗ шв. Оёқнинг тизза остидаги букик жойи; тақим.

ЖОМЕ [а. *جامع* — бир жойга йиғувчи, тўпловчи] Кўпчилик бўлиб намоз ўқиладиган махсус жой. *Жомега бирга бордилар, жомеат билан ҳайит намозини ўқидилар.* К. Яшин, Ҳамза. *Жоме пештоқи остидаги мрамар супа устида икки киши гаплашиб ўтирарди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

Масжиди жоме Шаҳар ёки маълум худуднинг жума намози ўқиладиган энг катта марказий масжиди. *Йўлчи «Поякилик» орқали ун бозорига, «Масжиди жоме» томонига ўтди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОМИУЛ-УЛУМ [а. *جامع‌العلوم* — илмларни тўпловчи] эск. Илмнинг кони, илмлар эгаси (жуда ҳам илмли, ўқимишли ки-

шилар ҳақида). *Саводсиз бекни «жомиулулум» деб юксалтирарди.* Ойбек, Навоий.

ЖОН [ф. *جان* — руҳ; ҳаёт; куч-қувват] 1 Диний-ибтидоий тасаввурларга кўра, инсон ва ҳайвон танасида бўладиган, уйку чоғида (вақтинча) ёки ўлган вақтда танадан чиқиб кетадиган алоҳида кўзга кўринмас илоҳий куч, қувват; руҳ. *Жон бор жойда қаза бор.* Мақол. ■ *Одамнинг лойдан ясаллишини, унга жон бағишланишини.. шундай қизиқ қилиб ўқиб бердики..* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Жон бермоқ 1) вафот этмоқ, ўлмоқ. *Вафот қилди жонкашим, дардкашим.* Ҳозир қўлимда жон берди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) кўчма таслим бўлмоқ, курашни, қаршиликни тўхтатмоқ. *Йўқ, Хўжабековга ўхшаганлар осонликча жон бермайди.* Ётиб қолгунча отиб қолади. С. Анорбоев, Оқсой; 3) кўчма астойдил хизмат қилмоқ, фидойилик қилмоқ. *Мусулмонлар! Яхши деб йўлида жон берганинг Азизбек бу кун сизларга яхши-лигингизни ўттиз икки танга солиқ билан қайтармоқчи бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Жон кирмоқ** 1) тирилмоқ. *Балиққа жон кирди;* 2) кўчма жонланмоқ, руҳланмоқ, қизимоқ. *Қутидор қайтиб йўлакка кириши билан.. Офтоб оймим ила Кумушига қайтиб жон кирган каби бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Табиатга жон кирди, толлар барг чиқарди. Ж. Шарипов, Хоразм. **Жон олмоқ** 1) ўлдирмоқ. *Мен ўзимнинг ашадий душманим билан танҳо курашиб, ё жон бермоққа ва ё жон олмоққа қарор берган эдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) кўчма қийнамоқ, азобламоқ, сиқмоқ; безор қилмоқ. *Ямоқчини бўлса Исмаатхोजи ҳар кун масжидга қақриб, одамлар ўртасида ҳақорат қила бериб жонини олди.* Ойдин, Ямоқчи кўчди. **Жони бор** 1) тирик, жонли. *Жони борнинг умиди бор.* ■ *Танимда жоним бор экан, пахта беришга тиришаман.* Ш. Рашидов, Ғолиблар; 2) кўчма асоси бор, асосли. *Гапингизнинг жони бор.* **Жони узилмоқ** Вафот этмоқ, ўлмоқ. **Жони чиқмоқ** 1) айн. жони узилмоқ. *Жонинг чиққур!* (қарғ.). *Тер чиққандан жон чиқмас.* Мақол. ■ *Ибн Синога касалнинг жони чиқмаган бўлса, бас экан, тузатар экан.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) кўчма қўрқмоқ, эси чиқиб кетмоқ. *Туф-э, қуриб кетсин, жоним чиқиб кетди-я.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 3) кўчма жаҳли чиқмоқ, аччиғи қистамоқ, ғазаби келмоқ, дарғазаб бўлмоқ. *Оларда кирар жоним, берарда*

чиқар жоним. Мақол. ■ Полван келганда, темирчи шундай қилган эди, унинг жони чиқиб, тишини ғижирлатди. А. Қаҳҳор, Сароб. **Жони ҳалқумига (ёки бўғзига, ҳикилдоғига) келмоқ** 1) ўлар ҳолатга келмоқ, ўлгудай қийналиб кетмоқ. Душманлар жони ҳалқумига келганда мана бундай қутурадилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар; 2) кўчма айн. **жони чиқмоқ** 2. Боя нималарни сўзладингиз, сир очилдим, деб жоним бўғзимга келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 3) кўчма безор бўлмоқ, тоқати тоқ бўлмоқ. Ҳамма ерда ҳам одамларнинг жони бўғзига келиб қолди, қизим! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Сезувчи, ҳис этувчи тан, бадан. Бутун жоним қақшаб оғрияпти. Тиш оғригим босилиб, жоним ором олди. Бетимнинг қалини – жонимнинг ҳузури. Мақол. ■ Тим қоронғи, изғиринли кеча. Ёмғир худди жонга игна санчгандай, эзиб, муттасил саваларди. Ойбек, Қуёш қораймас. Фуломжон айвонда отаси билан турар, столларнинг қарсиллатиб синдирилаётганини эшитиб, худди ўз қовурғалари синдирилаётгандек, жони оғрир эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Жон(и) ачимоқ Ачиниб, дилдан хайрихоҳлик билдирмоқ; ачинмоқ. Унга жоним ачиди. **Жондан ўтмоқ** 1) баданни, аъзони оғритмоқ, қақшатмоқ, зирқиратмоқ. Оғриқ жондан ўтди; 2) қаттиқ таъсир қилмоқ, алам қилмоқ. Айниқса, бугунги сўзлар жон-жонимдан ўтиб кетди. Ш. Рашидов, Голиблар. Эшоннинг даккиси жонимдан ўтандан кейин қочдим. П. Турсун, Ўқитувчи. **Жонини койитмоқ** Қийналиб, машаққат чекиб, бирор иш қилмоқ, қаттиқ уринмоқ. Қўшчинорликлар ёки қўғазорликлар у ёқда турсин, сувнинг бошида бўладиган бақақуруллоқликлар ҳам ўзи ёки уловининг жонини койитгиси келмас эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Ҳаёт; ҳаёт-мамот; тириклик. Кемага тушганнинг жони бир. Мақол. Эчига жон қайғу, қасосба ёғ қайғу. Мақол. Жондан кечмасанг, иш битмас. Мақол. ■ Чечак Жамбул, сен Ватанни севасан, Керак бўлса, жонингни ҳам берасан. Фозил шоир. Отам мени жонидан ортиқ кўрар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Жон сақламоқ Ўзини маънавий ёки жисмоний ҳалокатдан ёки оғир, мушкул аҳволдан сақлаб қолмоқ. Офтобдан дарахтларнинг

тагида жон сақламоқ. ■ У ҳамон ковакда жон сақлаб келмоқда. Бефаросат, лақма одамни кўрса, ковакдан секин чиқади, аллакимдан эшитган янгиликларни айтади, яна кириб кетади. А. Қаҳҳор, Ҳи-ҳи. **Жон ҳовучламоқ** Ўз ҳаётидан хавотир бўлмоқ, қўрқापиса, хавотирда яшамоқ. Мирзо Ёдгорнинг боши кесилди. Унинг тарафдорлари жонларини ҳовучлаб, ин-инига кирди. Ойбек, Навоий. **Жон(и)га ора кирмоқ** 1) ҳалокатдан ёки бирор кўнгилсиз воқеадан, танг ҳолатдан сақлаб қолмоқ. Булар жонларини фидо қилиб, мингларча кишиларнинг жонига ора кирдилар. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз; 2) қийин, мушкул аҳволдан қутқазмоқ, оғир пайтда ёрдамга келмоқ, ёрдам қилмоқ. Шундай дўппи тор келган пайтда Азим бойвачча Холхўжанинг жонига ора кирди. С. Аҳмад, Хукм. **Жондан безор қилмоқ (ёки тўйдирмоқ)** 1) ўлимига рози қилмоқ; 2) жуда ҳам зериктирмоқ, кўнглига урмоқ, безор қилмоқ. [Оқила:] Ўзингиз қачон борасиз? Болалар дада деб жонимдан безор қилишяпти. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. **Жондан безор бўлмоқ (ёки тўймоқ)** 1) ўлимига рози бўлмоқ, яшашни истамаслик. Қуллар очликдан ўлсин, қароллар чарчаб, жонидан безор бўлсин, ҳар нима бўлса бўлсин, сенга фойда бўлсин. С. Айний, Қуллар. Овозингни чиқарма, жувонмарг. Эшон поччанг эшитмасинлар. Нима, жонингдан тўйдингми? П. Турсун, Ўқитувчи; 2) ортиқ тоқат қила олмаслик; безор бўлмоқ. Бас, пичоқ бориб суякка етди. Бошимни эгиб, индамай юрганам етар, жонимдан тўйиб кетдим. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Жонини тикмоқ** Ҳаётини бағишламоқ. Мен жонимни яхшилик йўлига тикканман, Зокиржон. П. Қодириков, Уч илдиз.

4 Киши, одам. Жон бошига. Биз тўққиз жон эдик. ■ Қорабулоқ қишлоғида бирорта уйғоқ жон қолмаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Ҳеч бир жон йўқки, они бўлмаса жононаси. Ҳамза. Ҳамма ишни тўхтатиб, қимирлаган жонни теримга солар эканмиз. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

5 Бир қатор аниқловчилар билан қўлланиб, «бош», «жусса» маъноларини ифодалайди. Қиз жонинг билан қаергача боролардинг? И. Раҳим, Чин муҳаббат. - Ёш жонинг бор, қизим, - деди [Офтоб ойим], - бировга ёмонлик соғинма. А. Қодирий, Ўтган кунлар. - Вой шўрим, - деди Мастура. - Жиндаккина

жонингизга-я? Шу жуссангизга учта дард сиғадими? А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

6 Куч, қувват, мадор. *Жони борича ҳаракат қилмоқ. Тезроқ қимирласанг-чи, жонинг борми? ■ Ҳожӣ.. секингина қўлини узатиб, қулоғини ушлади ва уч буклаб туриб қаттиқ қисди, жони борича қисди.* А. Қаҳҳор, Йиллар. *Жони борича икки қўлидаги этик билан эшикни «қамчи»лади.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Жони йўқ 1) ўлик, жонсиз. *Сойга қарасак, учта балиқ ётибди: иккитаси ўлик, биттасининг жони йўқ.* «Эртақлар»; 2) кўчма кучи йўқ, кучсиз, мадорсиз. *Бир қўлимнинг жони йўқроқ. Сенинг муштинни ея бериб, жонимда жон қолган эмас.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари; 3) бўш, чидамсиз. *Жони йўқ ип. Жони йўқ мато. Жон олиб, жон бермоқ* Бирор ишда астойдил ғайрат кўрсатмоқ; жонбозлик, фидоқорлик қилмоқ. *Бўтабўй кечани кеча, кундузни кундуз демай, колхоз учун жон олиб, жон берди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

7 Яхши кўрадиган, севимли, ёқимли киши ёки нарса ҳақида. *Олма — унинг жони. Жон дўстинг жонидан кечса ҳам, мол дўстинг молидан кечмас.* Мақол. ■ *Аммо лекин Мухторхон домла нафсамбирига одамнинг жони эди.* А. Қаҳҳор, Тўйда аза.

8 Энг яқин, севиқли кишиларга мурожаатда сўзловчининг уларга яқин муносабатини ифодалайди, бегоналарга нисбатан эса ҳурмат ёки ҳушомадни билдиради. *Жоним, дедим қулоғига, оҳиста, жон, деди.* «Кўшиқлар». *Гулнорнинг кўзлари очилиб кетди.. Йўлчига тикилди. — Нима қилди, жоним, — сўради Йўлчи, лекин бетобмисиз дейишга тили бормади.* Ойбек, Танланган асарлар. [*Жамила Ғофирга:*] *Агар ўтирган жойингизга хас-хашақлар тўкилса, сочларим билан супурай.. жонгинам.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

9 «Опаси», «акаси», «отаси» ва ш. к. сўзлар билан, баъзан ёлғиз «жонидан» шаклида сўзловчининг тингловчига яқин муносабатини, эркалаш ёки ҳушомад маъноларини ифодалайди. *— Опаси жонидан, дуторингизни чалинг тузукроқ, — деди у [Маликахон] Адолатага қараб, — уйин-кулгига ташна бўлиб ётганмиз.* С. Зуннунова, Гулхан.

10 Ҳаёт манбаи, ҳаёт бағишловчи нарса ҳақида. *Ёмғир — экиннинг жони.* ■ «Иссиқ — пахтанинг жони» деган мақол ҳам бежиз айтилмаган. Ш. Рашидов, Фолиблар.

11 Бирор иш, соҳа ёки доирада асосий, муҳим ўрин эгалловчи, илҳомлантирувчи, ташкилотчи шахс. *Жўраларининг жони. Давранинг жони. Мактабнинг жони.*

12 Мурожаат қилинаётган шахсни билдирувчи сўздан олдин келиб, мурожаатдаги илтимос, илтижо маъносини кучайтиради, баъзан эркалаш маъносини билдиради. *Ниёз мен билан хайрлашар чоғида: — Жон Ҳожӣ ака! Энди гап шу ерда қолсин.. — деди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *— Урманг отамни! Жон амаки, урманг! — деб зор йиғлай бошлади болалар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

13 Шахс билдирувчи сўзларга, кишилар отига қўшилиб, уларга кичрайтиш-эркалаш, ҳурмат маъносини беради, мас., *онажон, бувижон, холажон, акажон, домлажон; Салимжон, Қодиржон.*

14 кесим өзф. Шукур. *Офицернинг шу кетиши бўлса, штабга етиб борса ҳам жон.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Бир жон, бир тан бўлмоқ Бир ёқадан бош чиқармоқ, баҳамжиҳат бўлмоқ. **Жон аччиғида (ёки ҳолатда)** 1) ўлим талвасасида. *Офицернинг ўзи ҳам талвасада ҳолдан тойган эди, бунинг устига хотини полда юмалаб, жон аччиғида хирилларди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси; 2) ғайриихтиёрий равишда, беихтиёр. *Чеккасини зах ерга бериб йиқилган ва кесак каби ҳиссиз қизини [қутидор] жон ҳолатда қучоғига олди: «Қизим.. Кумуш.. Кўзингни оч!»* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. **Жон деб** Хурсандлик билан, мамнуният билан, бажону дил. *Агар лозим келса, тошкўмир конига бориб, кўмир қазиб келтиришга ҳам жон-жон деб кетар эдим.* А. Қаҳҳор, Сароб. **Жон қошки** Кошқийди, қани эди-я. **Жон куйдири-**моқ 1) бор куч-имконини аямай астойдил ҳаракат қилмоқ. *Бутун жамоа байрамни муносиб кутиб олиш учун жон куйдириб ишлатмоқда;* 2) ачинмоқ, қайғурмоқ, илтифот кўрсатмоқ. *Беш болали бир аёлнинг Элмуродга жон куйдириб, уни ўз паноҳига олмоқчи бўлгани тўғрисидаги гаплар Бувинисога жуда хуш келди.* П. Гурсун, Ўқитувчи. **Жон талвасаси қ. талваса.** **Жони кирмоқ** 1) хузур қилмоқ, маза қилмоқ, ором олмоқ. *Уйига сув, газ ўтказиб, жони кирди. Тиш олдириб, жони кирди;* 2) жуда хурсанд бўлмоқ, қувонмоқ, севинчи ичига сиғмай кетмоқ. *Кино деса, жони кирди.* ■ *Аёллар: — Бўлмаса-чи! Ҳаманинг жони кирди. Қамишқапада ҳеч бунақа*

томоша бўлган эмас, — дейишди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Жон(и)га тегмоқ** Безор қилмоқ, кўнглига урмоқ, кўнглига тегмоқ. *Мусофирчилик жонга тегади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бир иш буюрсанг, сўрай бериб жонга тегади.* Ойдин, Уялди шекилли, ерга қаради. **Жоним билан** Бош устига, жон деб, бажону дил. *Агар шаҳарда зарур ишларингиз бўлмаса, мен билан бир ерга бориб келсангиз.* — **Жоним билан.** М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Аскарликка жоним билан бораман..* П. Турсун, Ўқитувчи. **Жоним тасаддуқ қ. тасаддуқ.** **Жўжабирдай жон қ. жўжабирдай.** Ўлмаган менинг жоним қ. ўлмоқ.

ЖОНАЖОН [ф. جانجان — азиз; севимли; самимий] **1** Энг севимли, қадрли, қадрдон; энг яқин. *Жонажон дўст.* ■ *Хайр, жонажон дўстим Ювош! — Мени унутма! [деди Ювош]* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Энг муҳим, энг зарур ва фахрли. *Тинчликни ҳимоя қилиш — жаҳон халқларининг жонажон ишидир.*

ЖОНБАХШ [ф. جانبخش — ҳаётбахш; ҳаёт ҳада этувчи] Ҳаёт бахш этувчи, ҳаёт бағишловчи, куч-ғайрат, далда берувчи. *Сир ва Амударёнинг жонбахш сувлари.* ■ *Нафас олса, жонбахшидан, дилкашидан айрилиб қолаётгандек, жим эшитди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Офтоб тафтиданми, мана шу жонбахш шамол таъсириданми, қорлар эриб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖОНБОЗ [ф. جانباز — жонини хатарга кўювчи; жон фидо қилувчи] Бирор ишда астойдил ғайрат кўрсатувчи, фидокор. *Жонбоз пахтакорлар.* ■ *Чортоқда пахта ишқида тунни тонгга, кундузни оқшомга улаб ишлаётган жонбоз деҳқонлар фаолияти билан танидик.* Газетадан.

ЖОНБОЗЛИК Мардлик, қаҳрамонлик; фидокорлик. *Массажетлар бирдек жонбозлик кўрсатиб, ёв билан мардларча олишди.* М. Осим, *Аждодларимиз қиссаси.* *Урушга кирганлар ҳам оғир участкаларда жонбозлик қилишни бўйнига олиб кирарди.* П. Қодиров, Уч илди.

ЖОНГИНАМ Азизим, меҳрибоним, севгилим. *Ҳозир бир ажойиб жойга борамиз, йўқ деманг, жонгинам.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. — *Ҳа, жонгинам, нима бўлди? — деди Собиржон эшикдан кира туриб.* «Муштум».

ЖОНГЛЁР [фр. jongleur < лот. jocularior — қизикчи, масҳарабоз] **1** Дайди мусиқачи,

ашулачи. *Ўрта аср Франциясидаги жонглёрлар мактаби, жанубий славян достонларини куйлаган кўр гусларлар мактаби бизга маълумдир.* «ЎТА».

2 Нарса-буюмларни юқорига отиб, тутиб олувчи цирк артисти.

ЖОН-ДИЛ, жону дил Энг севимли, энг яхши кўрадиган киши ёки нарса ҳақида. *Жон-дилим китоб.* ■ *Жон-дилим футбол эмасми, қизни ҳам унутиб, бутун хаёлим ўйинда бўлиб қолди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатаи.

Жон-дил билан Астойдил, астойдил берилиб. *Йигитлар Жўраҳон пайдо бўлса, ундан маслаҳат ва топшириқ кутиб, унинг буюрганларини жон-диллари билан бажарардилар.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Ҳар бир ишга жон-дили билан киришадиган бу йигит, ҳафта ўтмасданоқ, машинани мустақил бошқара оладиган бўлди.* И. Раҳим, Шонли авлод.

ЖОНДОР [ф. جاندار — тирик; тирик мавжудот] қ. **жонзот.** *Бир турли жондорлар пайдо бўлибди, у жондорлар Муроджонни кўрибди.* «Муродхон». *Ўрмонда жондор кўп: силовсин бор, тўнғиз бор.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

ЖОНДОШ [ф. جانداش — жонга яқин, жондай ака-ука] Бутун ҳаётий манфаатлари, фикри-зикри бир бўлган; яқдил, ҳамнафас. *Бу баҳор байрами, гуллар байрами.. Бу қондош ва жондош эллар байрами!* Шухрат. *Ассалом, қондош элим, жондош элим, ёндош элим, Ўзбегим кўз бўлса, унга хўп келишган қош элим.* Ў. Рашид.

ЖОН-ЖАҲД, жону жаҳд: жон-жаҳд билан Жони борича, бор кучи билан; зўр бериб, ғайрат қилиб, астойдил, энг шимариб. *Жон-жаҳд билан ишламоқ.* ■ *Тешани Абдулла олди ва жон-жаҳди билан ғишларни кўчириб узата берди.* Ш. Тошматов, Эрк куши. *У мотоциклнинг рулини жон-жаҳди билан ушлаб, бошини кўтарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЖОН-ЖАҲОН, жону жаҳон Бутун борлиғи, бутун вужуди. *Қиз боши билан у жон-жаҳонидан кечиб, истиқболингга югурса-ю, иссиқ уйдан чиққинг келмаса.* *Шу ҳам йигитчилик бўлди-ю.* — *Нусратбек ўзининг худбинлигидан ўзи жирканиб кетди.* С. Нуров, Нарвон. *Аваз ўрнидан қушдай енгил турди.* *Оптоқ бўлиб ёришган янги тонг ҳавосидан,*

безовта кўнглида туғилган янгича бир туй-гулар навосидан жон-жаҳони ййрарди. С. Сийев, Аваз.

ЖОНЗОТ [ф. + а. جان ذات – жон эгаси] Тирик жон, жонивор. Бу ерда на дов-дарахт, на бошқа бирон жонзот бор эди. С. Кароматов, Олтин кум. Қўрада бандилардан бошқа жонзот қолмаган, қўйлар ўтловга ҳайдалган эдилар. С. Айний, Қуллар.

ЖОНИБ [а. جانب – ён, томон, тараф] эск. Тараф, томон, ер. Қайси жонибдин келур, деб термулуб ҳар соате, Йўллариди чор чашми интизорим бор эди. Муқимий.

ЖОНИВОР [ф. جانور – жони бор, тирик] 1 Табиатдаги ҳамма жонли нарсалар; жон эгаси; мавжудот (ўсимликдан ташқари). -Худойи таоло инсонни ҳамма жониворлардан азизу мукаррам этиб яратди, – деди Меъмор ўртадаги сукутни йўқотиб. Мирмуҳсин, Меъмор. Қишлоқда бирорта қимир этган жонивор кўринмайди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Нарса, ўсимлик, ҳайвон ва ш. к. га нисбатан эркалаш маъносиди ёки «бечора», «боёқиш», «шўрлик» каби маъноларда ишлатилади. От сағрисидан лойга ботган, жонивор бор кучи билан пишқириб, олдинга интилади. Ойдин, Фонарь тагида. Ишком четида бир шафтоли бор экан, жонивор, мевасини кўтаролмай, шохлари ерга қайрилиб ётибди. П. Турсун, Ўқитувчи. Оғайни, бу ош деган жонивор куйиб кетмадимиз!? Ш. Рашидов, Голиблар.

3 Кўча Ҳайвон, махлук. -Қори Ибод деганинг аҳмоқ бир жонивор экан, – деди Қурбон девона. С. Айний, Жаллодлар. -Аммо отангни ҳам шу жониворлар орасига қўшиб ўлтиришинг қисқалигингдир! – деди [Ҳожиди]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. От дам олсин, ўрнига сизни қўшамиз. Сиз ундан кўра ақллироқ жониворсиз. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖОНИМ қ. жонгинам. Севгилим, «Шоир» дебсан мени хатингда, «Севганим» ё «дўстим» демабсан: Раҳмат, жоним, ёзган хатингга, Аммо ҳали шоир эмасман. Х. Салоҳ, Чашма. -Жоним, – деди Давлатёр титроқ товуш билан, – бир оғиз гаплашишга зорман. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖОН-ТАН, жону тан айн. жон-дил. Бунинг устига болажонлигини айтмайсанми-я. Дамир билан Попук жони-тани. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЖОНИҚМОҚ Бир нарсдан куруқ қолаётгандек шошмоқ, ошиқмоқ, шошқалоқлик қилмоқ. Шошма, мунча жониқмасанг? ■ Биламан, ўттиз икки тишингниг ҳаммаси чиққан. Лекин тишларингни уриб синдирмоқчилар, жониқаверма, болам. К. Яшин, Ҳамза.

ЖОНКАШ кам қўлл. Меҳнатни жонидан ҳам ортиқ кўрадиган; меҳнаткаш, гайратчан; жафокаш. Жонкаш аёл. ■ Вафот қилди жонкашим, дардкашим [деди Шоқосим]. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОНКАШЛИК кам қўлл. Меҳнатсеварлик, фидокорлик, фидойилик. Жонкашлик қилмоқ. ■ Йўлчи ёзда ёниб, чанг-тупроқ ялаб, қишда қор-муз кечиб, бутун маҳрумиятларга, бутун оғриқларга қарамасдан, жонкашлик билан ишлади. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОНКУЯР Бирор иш, соҳа ёки киши учун жон куйдирувчи, астойдил гайрат кўрсатувчи; ғамхўр. Менинг жонкуярларим бор. ■ Республика матбуотининг жонкуярларидан бири бўлган Ўлмас Алиев Марғилонда яшаб, ўз фаолиятини давом эттирмоқда. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Отадек меҳрибон қайда, Онадек ғамгузор қайда? Бу ерларда сарсонман, Улардек жонкуяр қайда? «Оқ олма, қизил олма».

ЖОНКУЯРЛИК Жон куйдириб ишлашлик, фидокорлик, ғамхўрлик. Қодир ака ўн йилдан бери раис бўлса ҳам, колхозчиларнинг бу йилгидек жонкуярлигини ҳеч қачон кўрмаган. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ҳамқишлоқлари эса унинг куюнчақлиги, жонкуярлигидан ҳамшиша хурсанд. Газеталар.

ЖОНЛАНИШ 1 Жонланмоқ фл. ҳар. н.

2 Ҳаракатга, жўшга келиш; кўтаринки руҳ. Машишоқлар ашула бошлаб юбордилар. Одамлар ўртасида шивир-шивир, жонланиш бошланди. С. Зуннунова, Гулхан. Жонланиш, гап, кулги бир-бирига қўшилиб, зал шов-шув бўлиб кетди. П. Қодиров, Уч илди.

3 Ривожланиш; олға босиш. Ишдаги жонланиш маошга ҳам таъсир қилди.

ЖОНЛАНМОҚ 1 Ҳаёт белгиларини кўрсатмоқ; тетикланмоқ, бардам бўлиб қолмоқ; тирилмоқ. Баҳор – табиат жонланадиган фасл. ■ Кунлар анча узайиб қолди, ҳавонинг ҳарорати кун сайин кўтарилиб, борлиқ мавжудот жонлана бошлади. Газетадан. Эрталаб қишлоқ аҳолиси, баҳор кўёшининг дастлабки илиқ нуридан жонланган

жониворлар сингари, ўрмалаб, кўчага чиқа бошлади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 Енгил тортиб, ҳаракатга, жўшга келмоқ; руҳи кўтарилмоқ, руҳланмоқ. Кумуш.. сесканиб ўзига келди. Ҳушдан ажралаёзган бечоралар [қутидор, Офтоб ойим] бу ҳолдан сўнг бир оз жонлангандек бўлдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У севгилиси қўлидан ўзига оби ҳаёт ўтгандек жонланди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Гавжум, серфайз бўлмоқ. Кундуз соат бирлардан кейин тўйхона жонланиб қолди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Кимсасиз, ўлик кўринган дашт одамлар билан жонланиб кетди. Мирмуҳсин, Меъмор.

4 Равнақ, ривож топмоқ, юксалмоқ, олға босмоқ. Ишлар жонланиб кетди. ■ Жўраҳон раҳбарлигида ҳаваскорлик тўғрараклари, спорт ишлари жонланди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

5 Қизғин тус олмоқ, қизимоқ. Сухбат жонланди.

6 Намоён бўлмоқ, гавдаланмоқ. Касал чолнинг сарғайиб кетган юзи, муштдеккина гавдаси Шерзоднинг кўз ўнгиди тагин жонланди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Кўзи олдиди Даша хола жонланди. С. Кароматов, Олтин қум.

ЖОНЛИ 1 Тириклик аломати бор, тирик. Жонли тўқима (биол.). ■ Қиздан сўрабди: -Бу ерда нима қилиб утирибсан, бу ерда ўзиндан бошқа жонли жонивор борми? «Олтин бешик».

2 Яшаб турган, барҳаёт, тирик. Ўтмишининг жонли шохиди. ■ Жонли гувоҳни ишга текиб бўлмайди. А. Қаҳҳор, Сароб. Уруш заҳматини бошидан кечирган ҳар бир одам даҳшатли уйларнинг жонли шохидидир. Н. Сафаров, Оловли излар.

3 кўчма Эҳтиросли; қайноқ. [Гулнор] Йўлчининг кучли, эркак нафасини, дудоқларида унинг бўсасининг жонли оловини бир лаҳза сездим. Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Тийрак, серҳаракат; шўх. Тахтауллик Собиржонни танир эдим мен Бокудан: Зап чавандоз, миқти, жонли, хосиятли улфат жуда. М. Шайхзода. Ҳақиқатда эса мингбоши хотинлари орасида энг жонли ва энг эслиги бўлган бу жувон — Султонхона қарши очган курашининг натижасидан норози эди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

5 кўчма Руҳли, шўх, қизик; қизғин. Бу узатиши мажлисини жонли, руҳли ўтказмоқ учун барча қизлар ўзларининг энг асл, энг нафис кийимларини кийиб.. ҳусн оламини.. яна бир қайта бежабдирлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Мелиқўзи билан бўлган жонли суҳбатда [унинг] бутун орзу-истакларини билиб олдим ва очерк ёздим. Н. Сафаров, Оловли излар.

6 кўчма Тетиклик, ғайрат, хушчақчақлик ифода этувчи; шўх, ўйноқи (кўз қараши, чеҳра ҳақида). Йўлчининг чиройли кенг юзида.. жонли, теран маъноли кўзларида қандайдир илиқ, самимий табассум тошган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

7 кўчма Худди ҳақиқатдагидек, чин, ҳақиқий; ёрқин. Жонли портрет. ■ Жилин билан Костилиннинг саргузашти уларнинг кўз олдиларида жонли воқеадай ўта берди. П. Турсун, Ўқитувчи. [Сайрамов] Ҳар масалани жонли мисоллар билан баён қилди. Ойбек, О. в. шабадалар.

8 кўчма Ифодали, аниқ-равшан, тушунарли. Атоқли халқ санъаткори [Юсуфжон қизик] ҳаётнинг энг чигал, мураккаб томонларини жонли тил билан содда қилиб тушунтира оларди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик, Эски адабиётни яхши ўқийди, айниқса.. Абомуслим достонларини ўқиганда, жуда ҳам жонли чиқаради. А. Қодирий, Обид кетмон.

9 кўчма Ҳаёт қайнаган, гавжум; жўшқин. Кундузгига қараганда сарой жонли: кишиларнинг шақиллашиб сўзлашишлари, хохолоб кулишишлари саройни кўкка кўтаргудек. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

10 кўчма Амалий, ишбилармонларча. Раҳбарликни қоғозда эмас, жонли раҳбарлик қилиш шаклида олиб бориш керак. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖОНЛИЛИК Ҳаётийлик, жўшқинлик. Рақснинг жонлилиги. ■ Жозибали декорация «Буюк канал» операсига жонлилик киритган. Газетадан.

ЖОНЛИҚ дин. Худо йўлига, азиз-авлиёларга қурбонлик учун аталган уй ҳайвони ёки товуқ, хўроз. Жонлиқларнинг калла-почалари ҳар доим шу ерда кўзларини лўқ қилиб пойлаб ётувчи мазор шайхларига улашларди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Ҳотам: -Сизлар тунда келган вақтларингизда оёқларингизга жонлиқ сўйя десам, йиқилар ҳаммаси яйловда эди, — деган экан. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

ЖОНОН [ф. جانان — маҳбуба; маъшуқа] 1 *от* Жуда гўзал, зебо, қадди-қомати келишган аёл; нозанин. *Кўзим нури, латофати на хуш озода жононсан, Нечук ҳам яхши жононсан, менинг жисмим аро жонсан.* Ҳабибий.

2 *сфт.* Жуда яхши, гўзал, ширин, ёқимтой; ўйноқи; аъло. *Жонон йигит.* ■ *Шаҳримиз кўркидир жонон болалар.* Ф. Фулом. *Айтсам, дўстлар, шу тунни Бўлиб ўтди жонон тўй.* 3. Диёр. *Ҳой қушлар, жонон қушлар, Келинг, чертай бирга тор.* Файратий. *Кулгиси чиройли экан, жонон чинни чертилгандай бўлди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Яқин кишиларга муурожаатда ҳурмат ёки кесатиқ маъносини, бегоналарга нисбатан эса хушомадни билдиради. — *Жонон, — деди у, хотинининг бошини силаб.* А. Қаҳҳор, Сароб.

4 Жонон (хотин-қизлар исми).

ЖОНОНА [ф. جانانه — маҳбуба; маъшуқа] Маҳбуба, маъшуқа, севгили ёр. *Жондан кечмасанг, жонона қайда, тоққа чиқмасанг, дўлана қайда.* Мақол. ■ *Ҳеч бир жон йўқки, они бўлмаса жононаси.* Ҳамза. *Кўзгинанг мастонмисан, Сен нечук жононасан?* «Ойсулув».

ЖОНОҚИ: жоноқи олма Эртапишар, хушбўй, ширин қизил олма. *Олдиннишар жоноқи олмалар оловдай ёнади.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Қосим бува тоғ этагидаги ёввойи олмаларга жоноқи олмаларни пайванд қилиб юрарди.* А. Эшонов, Бир оғиз сўз.

ЖОНПАРВАР [ф. جانپور — жонбахш, ҳаётбахш] Инсонга руҳ бағишловчи, руҳлантирувчи. *Кечки пайтларда айниқса ҳамма созандаларнинг мусиқа садолари ҳар томонда жаранглаб, жонпарвар яллалар фалакка чирмашар эди.* Газетадан.

ЖОН-ПОН: жон-пони чиқиб кетмоқ айн. жони чиқмоқ 2, 3. қ. жон 1. *Уларнинг шарпасини сезган хўроз чўчиб, «ку-қу» деб безовта бўла бошлади.* Уларнинг [Раҳмон, Кўзининг] жон-пони чиқиб кетди. Ё. Шукуров, Уч савол. *Бу янгиликларни эшитиб, шайхнинг жон-пони чиқиб кетаёзди.* К. Яшин, Ҳамза. *Жон-пони чиқиб турган Бекжон сигирнинг орқасидан қаттиқ утарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЖОНСАРАК [ф. جانسیر < جانسرک — жондан тўйган] Саросимага тушган, эсанкираган, гангиб қолган; безовта. [Мансур:]

Мағрур Алишернинг сувдан чиқариб ташланган балиқдай жонсарак, уни бузилган қушдай безовта бўлиши қасос билан тўлган юрагимга тасалли беради. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Олдинги позицияга илк қадам қўйиб, ҳар нарсадан ҳадиксирагандай, теваракка жонсарак ва ожиз қарайдиган янги жангчилар орасида [Бектемир] ўзини пихини ёрған хўроздай сезар эди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

2 кўчма Сира бекор ўтирмайдиган, доим ўзига иш топиб гимирлаб юрадиган, тинчимайдиган; серҳаракат. *Ҳозир ўша жонсарак тана жим, ўша чевар қўллар бедармон.* И. Раҳим, Ихлос. У[Ў.Зокиров] овқатини ҳам юриб ейдиган жонсараклардан. Газетадан.

ЖОНСАРАКЛИК Безовталиқ; серҳаракатлик, тинчимаслик. *Турсунбой эшик ҳалқасини шошиб илди-да, жонсараклик билан ичкари уйга қараб югурди.* С. Аҳмад, Уфқ. — *Хўп бамаъни одам-у, шунақа жонсараклиги борда, — деди ота, тайёр ошини ташлаб кетган раисдан нолиб.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ЖОНСИЗ 1 Ҳаёт аломати йўқ, ўлик. *Колхозчилар югуришиб келганларида, Умурзоқ ота жонсиз эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Менглибой энгашиб, жонсиз кўзичоқни қўлига олди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Ҳаракатсиз қотган, ҳеч нарса ифода этмайдиган; беҳуш, карахт. *Жонсиз чехра.* ■ *Силкиниш орқасида унинг юзини тўзғиган соч толалари ўраб олиб, жонсиз бир суратга киргизди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Отабек ота-ана орзусига, ўз таъбирича, жонсиз ҳайкал бўлиб ризолик берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Кучи йўқ, кучсиз; бўш, чидамсиз; нимжон. *Жонсиз ип.* ■ *Мурзин унинг паришон сочларини, нозик бўйнига ёпишган майин, жонсизгина соч толаларини томоша қиларди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

4 кўчма Зерикарли, руҳсиз, таъсирсиз; шавқ-завқсиз. *Жонсиз спектакль.* *Мажлис жуда жонсиз ўтди.*

5 кўчма Сукутга чўмган, жимжит. *Жонсиз кўчалар.* ■ *Узоқларда жонсиз кўринган Овуллар ҳам йиғлаб ухлаган.* Саҳар туриб шўрли хотинлар «Танграм».. деган, тўлиб йиғлаган. Ҳ. Олимжон.

ЖОНСИЗЛАНМОҚ Ҳаракатсиз қотмоқ; тириклик нишонасини йўқотмоқ. *Салимбойваччанинг ранги оқариб, кўзлари*

қўрқувдан бир лаҳзада жонсизланди. Ойбек, Танланган асарлар. *Совуққа чидамли Йўлчи ҳам, эгни ютун бўлганидан, оёқларининг жонсизланганини, гавдасининг бужмайганини сезди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОНСИЗЛАНТИРМОҚ 1 **Жонсизланмоқ** фл. орт. н.

2 *тиб.* Этини ўлдирмоқ, аъзонинг бирор ерини оғриқ сезмайдиган қилмоқ. *Укол билан баданни жонсизлантирмоқ.*

ЖОНСИЗЛИК Нимжонлик, кучсизлик. *Ипнинг жонсизлиги билинди.*

ЖОНСЎЗ [ф. *جانسون* — жонни куйдирувчи, азобкаш] Ўта таъсирчан, таъсирли. *Етмиш байтдан иборат бу қасида, устод Айний сўзлари билан айтганда, адабиётимиз тарихидаги энг жонсўз марсиядир.* «ЎТА».

ЖОНСЎХТА [ф. *جان سوخته* — жон (ни) куйдирувчи] Ёқимли, ўзига тортувчи. *Кампир деб жудаям кампир эмас эди-ю, лекин каттароқ бир жонсўхта хотин эди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

ЖОН-ТАН, жону тан қ. жон-дил. *Номим Али, касби-рўзми сартарош, Жону таним — санъат, ўзим — сартарош.* Т. Тўла.

Жон-тан билан айн. жон-дил билан. *Усени жон-тан билан яхши кўради.* ■ *Ҳар янги ишга қучоқ очиб, жону тан билан киришадилар.* Ойбек, О. в. шабадалар.

ЖОНФИДО [жон + фидо] Ҳаётини фидо қилувчи, ҳаётини бағишловчи. *Онам энг шимариб, ушатмоқда нон, Доимо меҳрибон, доим жонфидо.* Миртемир.

ЖОНФИДОЛИК Ҳаётини фидо қилишлик. *Санъат жасорат, жонфидолик билан.. тинимсиз меҳнат-машқлар билан дунёга келади.* «Саодат».

ЖОНҲАЛАК [жон + ҳалак] Қийналган, безовта, овора. *Икки ҳафтадирки, рассом мольберт олдида бесамар, жонҳалак.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

ЖОН-ҲОЛИ Бутун бадани, тани. *Сени ўйлаб, жон-ҳолим оғрир, Сени ўйлаб, қондир ўйларим.* Р. Парфи, Кўзлар.

Жон-ҳолига қўймай Ҳол-аҳволига ва эр-кига қарамай, мажбуран. *Бормасангиз, сира шложги йўқ, деб жон-ҳолига қўймай, зўрлаб розилик олиб кетди.* Ойдин, Ўзидан кўрсин.

ЖОРИЙ [а. *جاری* — югураётган; ўтаётган, бораётган] Ҳозирги кунда, пайтда содир бўлаётган, давом этаётган, олиб бори-

лаётган; амалдаги, кундалик. *Хонани ижарага олган киши, шартномага биноан, уни яхши сақлаши, жорий ремонт қилиши лозим.* Газетадан. *Шу кунгача кўплаб мактаблар капитал ва жорий таъмирдан чиқарилди.* Газетадан.

Жорий этмоқ (ёки қилмоқ) 1) амалга оширмоқ, кучга киргизмоқ. *Алмашлаб экишни тўла жорий этдик.* «Ўзбекистон қўриқлари»; 2) татбиқ этмоқ, қўлламоқ, ёймоқ. *Фан-техника ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилмоқ.* ■ *Чорвачиликда коллектив пудратни кенг жорий қилиш масаласи ғоят муҳим аҳамият касб этмоқда.* Газетадан.

ЖОРИЯ [а. *جاریه* — асира, чўри; оқсоч] эск. Чўри, оқсоч. - *Мен ахир отам томондан эски кийим-кечаклари қаторида ютқизилган, қиморбознинг мулкига айланган жория эдим, — деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Бундан уч ой муқаддам Маликул шароб қул бозоридан ўн беш-ўн олти яшар бир жория сотиб олган эди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

ЖОСУС [а. *جاسوس* — айғоқчи; хуфия; хабарчи] Бирор давлат ҳақида махфий маълумот тўплаш билан шуғулланадиган шахс; айғоқчи, шпион. *Шайбонийхоннинг жосуслари кўплиги унга [Бобурга] маълум эди.* П. Қодиров, Юлдузли кунлар. *Адолат постга келиши билан командир айтган парашютчилар, жосуслар ҳақида ўйлай бошлади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЖОСУСЛИК Махфий маълумот олишлик; айғоқчилик, шпионлик. *Қовоғи қалин бекнинг жосуслик қилишдан мақсади ҳам шу эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Ватанга хиёнат қилиш, жосуслик.. террористик акт, қотиллик ҳамда бандитизм каби жиноятлар учун ўлим жазоси берилиши мумкин.* Газетадан.

ЖОҲИЛ [а. *جاهل* — нодон, ўқимаган, билимсиз] Жаҳолатда қолган, илм-маърифатдан маҳрум; қолоқ, маданиятсиз, нодон. *Жаҳл — жоҳилнинг қуроли.* Мақол. ■ [Қози элликбошига:] *Сиз аралашмай туринг, элликбоши, жоҳилсиз. Тўмтоқ гапириб, ишнинг пачавасини чиқардингиз!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Суфиев нодон, жоҳилгина бўлмай, ўзига хийла ишонган фирром ҳам эканлиги кўриниб турарди.* Ҳ. Назир, Кўкте-рак шабадаси.

ЖОҲИЛЛИК Нодонлик, қолоқлик, маданиятсизлик; ўжарлик. *Жоҳилликдан жон*

чиқар, қобилликдан донг чиқар. Мақол. ■ Хон шгари ҳам бу ўғлини бот-бот ўйлаганда, худбинлиги, жоҳиллиги, уний ҳаловати учун юз одамнинг бахридан ўтишдан тоймаслигини биларди. С. Сиеёв, Аваз.

ЖУББА [а. جبه — кенг енгли устки кийим] шв. Кўйлак бичимида тикилган пахтали иссиқ кийим. Кишилар қишининг оғир юклари: пўстин, пахталик, чопон, жуббаларни ташлаб, ўзларини эркин ҳис эта бошладилар. Ж. Шарипов, Хоразм.

ЖУВДА I шв. Туянинг бўйни ва тиззасидаги жун.

ЖУВДА II шв. Болтанинг соп ўрнатиладиган томони.

ЖУВОЗ [ф. جوان — ёғоч ёки тош ўғир] I Ўсимликлар уруғидан, хусусан, чигитдан мой чиқарадиган қурилма; мойжувоз. Жувоз ҳайдамоқ. Отни жувозга қўшмоқ. ■ Жувозга қўшилган эшакка бир боғ хашак билан бир челақ сув бўлса бас. Э. Усмонов, Ёлқин. Кўшни ҳовлидан чучитилган жувоз мойининг исси келди. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 Шоли оқлайдиган қурилма; обжувоз.

ЖУВОЗКАШ [ф. جوانکش — жувоз тортувчи] I Жувоз ҳайдовчи, жувозхонада (обжувоз ёки мойжувозда) ишловчи ишчи. Жувозкаш дарвозани ичидан занжирлаб олди. Т. Мурод. Кўшиқ. Асқар жувозкаш деса, ҳамма танийди. Н. Фозилов, Оқим.

2 Жувозга қўшиладиган. Жувозкаш от.

3 Тирикчилиги, даромади асосан мойжувоз устида бўлган шахс, мойжувоз эгаси. Йўлчи уни [Шоқосимни] бир жувозкаш майда бойга хизматкорликка — унинг жувозини ҳайдовчи сифатида ўрнаштирди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖУВОЗКАШЛИК Жувоз ҳайдаш билан шуғулланиш, жувозда ишлашлик. У [Али тошбақа] жувозкашлигу қоровулликдан ташқари қассоблик ҳам қилади. Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа. Қулунтой ҳам унга қилиб эски эшлик, Ўрғатибдир Кўканчага жувозкашлик. Ф. Фулом.

ЖУВОЗХОНА Обжувоз ёки мойжувоз ўрнатилган жой, бино. Ҳури ҳам истабми, истамайми жувозхонага тез-тез кириб турадиган бўлиб қолди. Н. Фозилов, Оқим.

ЖУВОЛДИЗ [ф. جواندوز — ҳалта, қоп тикадиган игна] Қоп тикиш учун ишлатиладиган йўғон, эгик игна. Сўнгра латтага ўралган игнита жуволдизни ердан олиб, икка-

ласини теракка санчди. М. Осим, Карвон йўлларида. Ўқтам.. супачада ўтириб, жуволдиз билан йиртиқ қоп-қанорларни тикаётган кампир қошига келди. Ойбек, О. в. шабадалар.

ЖУВОН [ф. جوان — ёш; умрининг ярмига ҳам етмаган одам ёки ҳайвон] I Эрга чиққан, аммо ҳали ёш аёл. Тўхта хола атрофга олазarak қараб турган эди, ўрта яшар бир жувон келиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ёши ортиб бораётган ҳар бир қиз, ҳар бир жувон сингари, Тўраҳон ҳам бола кўришни хоҳлар эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Эрдан чиққан ёки тул қолган хотин. [Қутидорнинг] Борди-келди битта жувон қизи бор-ку, мунча, тўйни бошқа, никоҳни бошқа қиламиз, деганига ҳайронман [деди биринчи киши]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Жувон олмай, қиз олинг: Қизнинг қилиғи яхши. «Оқ олма, қизил олма».

3 Иффатини йўқотган қиз. -Қизми, жувонми, Гулнорми — бар бир, мен дадамнинг ёш хотин олишини хоҳламайман, — деди Салим. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖУВОНА [ф. جوان — куртак; ёш] шв. Икки-уч яшар қорамол; новвос. -Инсоф қилинг-да, Раҳим ака, — деди, — буни сиз жувона дедингиз, жувона эмас, олти яшар бўлган катта ҳўкиз. С. Айний, Қуллар.

ЖУВОНБАХТ [ф. جوانبخت — бахтли] эск. Бахтли, бахтиёр; толеи баланд, омадли.

ЖУВОНБОЗ [ф. جوانباز — ёш бола билан ўйновчи] фольк. Бачабоз, болабоз, бесоқолбоз. Тушибсан кўп гозиргоннинг қўлига, На ишлар айладинг тоғнинг чўлига, Қайтиб тушинг жувонбозлар қўлига, Озод бўлдинг, энди кетгин элингга. «Эрали ва Шерали».

ЖУВОНБОЗЛИК Баччабозлик, бесоқолбозлик. [Аҳмадхон:] Ўзлари мўйсафид экан, даргоҳидан беумид экан, эшонман деган ғалат экан.. жувонбозлиги зиёд экан, — деб яна қоча бошлади. Ислон шоир, Зулфибар билан Авазхон.

ЖУВОНЛИК кам қўлл. Ёш аёллик, ёшлик. Ҳамма ерда фақат Шаҳзоданинг чиройи, дилбарлиги, тамтам жувонлиги ҳақида гап бориши керак. К. Яшин, Ҳамза. Унда жувонлик кўрки барқ уради. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЖУВОНМАРГ [ф. جوانمرگ — ёш, бевақт ўлган] I Ёш ўлган, авжи етилган пайтида ҳалок, нобуд бўлган. [Гули:] Жувонмарг гунчани ҳам эсла, ёд эт. Унутма, доимо ру-

ҳимни шод эт. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 қарғ. Ўлгур, ер ютгур [Ҳожар Тула-хонга:] Ҳа, жувонмарг, холанга нима дединг? Ҳамза, Паранжи сирлари. Бирорта кам-бағалга тегса, унинг ёнида оёқ яланг қўш ҳайдарди бу жувонмарг! Ҳ. Фулом, Машғал.

Жувонмарг бўлмоқ 1) ёш ўлмоқ, ёш ҳалок, нобуд бўлмоқ. Мени бу балодан халос қилинг. Ёшман, бемаҳал жувонмарг бўлиб кетмай. С. Аҳмад, Ҳукм; 2) кўчма барбод бўлмоқ, бекор кетмоқ. **Жувонмарг қилмоқ** 1) бадном қилмоқ. Лекин лабз (лафз) деб бировни жувонмарг қилиш ҳам инсофдан эмас-да? Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса; 2) барбод қилмоқ, йўқ қилмоқ. Ўқишини жувонмарг қилсак, уволига қоламиз. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖУВОНМАРД [ф. جوانمرد — олижаноб, мард киши; олижаноб, мард] эск. 1 Мард, ботир, доворак.

2 Олижаноб, олиҳиммат, ҳотам.

ЖУВОНМАРДЛИК 1 Мардлик, ботирлик, довораклик.

2 Олижаноблик, ҳотамтойлик.

ЖУВОРИ фольк. Жўхори. Кесганда жуворини, поя бўлур, Бошинга битта рўмол соя бўлур. «Оқ олма, қизил олма».

ЖУВОНСЎХТА [ф. جوان سوخته — ёш куйган, қовжираган] қ. жувонмарг 2. [Гулнор Мастурага:] Жувонсўхта Норбойваччанинг мунчаям иқболи баланд экан. Ҳамза, Паранжи сирлари.

ЖУДА рвш. Ортиқ, ниҳоят даражада, ҳаддан ташқари, ғоят; ниҳоятда, бениҳоя. Сиз жуда қийиқ, жуда ўжар йигит экансиз. Ойбек, Танланган асарлар. Бу масала жуда тўғри ва ўз вақтида қўйилди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Жуда бўлмаганда (ёки бўлмаса) айн. ҳеч бўлмаганда қ. ҳеч 1. Жуда бўлса (ёки деганда) Ортиғи билан, нари борса. Самарқандгача жуда бўлса 400 километр.

ЖУДАЯМ [асли жуда ҳам] рвш. қ. жуда. Кўкбулоқни ҳам тозаласак, жудаям саз бўларди, нима дейсиз? Ш. Рашидов, Фолиблар. Ушанда Дилфузанинг унга жудаям раҳми келганди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

ЖУДО [ф. جدا — алоҳида; ажратилган, ажралган]: **жудо бўлмоқ** 1) бирор кимса ёки нарсадан айрилмоқ, маҳрум бўлмоқ; жудоликка учрамоқ. Азиз дўстлар, нетай, бахти

қаро бўлганга йиғлайман, Азизимдан тирик, ўлмай жудо бўлганга йиғлайман. Ҳамза, Паранжи сирлари. Мен бир оёғимдан жудо бўлдим-у, аммо юзлаб гўдакнинг жони саломат қолди. Уйғун, Ҳаёт қўшиғи; 2) халос бўлмоқ, айрилмоқ. Боши танидан жудо бўлди. **Жудо қилмоқ** (ёки этмоқ, айламоқ) 1) бирор кимса ёки нарсадан айирмоқ, маҳрум қилмоқ. Мен билан Отабекни қаматиб, дор остига юборувчи, Отабек тилидан сохта талоқ хати ёзиб, бир-биримиздан жудо этувчи.. баттол Ҳомид экан. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) халос қилмоқ, айирмоқ. Боиснинг қиличи душман солдатининг чап қулоғи тагига бориб тушди ва унинг калласини танидан жудо қилди. Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши.

ЖУДОЛИК Яқин кишилардан айрилиқ; айрилиқ, ҳижрон. Оғир жудолик. Жудолик алами. Жудоликда яшамоқ. ■ Биз узоқ жудоликдан кейин мусофир юрtdа учрашган ака-укалардай қучоқлашиб кетдик. О. Ёқубов, Излайман.

ЖУЖУН(ЧА) [хит. «чу санча»] 1 Уст кийим учун ишлатиладиган қалин ипак газлама. Бир костюмлик жужунча. ■ Базозлар ипак жужун харид қилар эдилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Шу матодан тикилган. Жужунча шим. ■ Залдан оқиш жужунчадан костюм кийган Давронов аста тебраниб чиқиб келди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖУЖУҚ шв. Ёш бола; гўдак. Ва оналар кўксин тутгач, Жужуқлар сут эма бошлар он. Х. Даврон, Қақнус. Айланиб, уйда қолган жужуқларига қанд-курс, ҳолва, нуфак олмоқчи бўлди. Н. Аминов, Қалтис хато.

ЖУЗ, ЖУЗВ [а. جزى, جزى — қисм, улуш; Куръоннинг ўттиздан бир қисми] 1 эск. Қисм, улуш, ҳисса. Инсон ҳаётдан қилган талабнинг бир жузинигина олади. А. Қаҳҳор, Сароб. Гилам устида жуз-жуз.. қоғозлар ётарди. Ойбек, Навоий.

2 Ёзув қоғозининг метрик тизимда элик тахта (муайян ўлчамдаги варақ) га тенг ўлчов бирлиги.

3 Тикилган дафтар ёки китоб варақларининг ҳар бир маҳкамланган қисми. Дафтарнинг варақлари жузидан чиқиб кетган, йиртилиб тушган. Бошқа бирон жойда лекция ўқилганда чалкашган бўлса керак, лектор лекциянинг бош-кетини тополмай, хийла овора бўлди. А. Қаҳҳор, Қуюшқон.

ЖУЗВДОН эск. айн. жуздон.

ЖУЗГИР [жуз + ф. *گیر* — тутиб, ушлаб турувчи] эск. қ. жуздон. [Ноиб] *Ўз жузгиридан қоғоз ва қаламдонидан қалам чиқариб, Ҳамро рафиққа қараб сўради. С. Айний, Суд-хўрнинг ўлими. Муқимий кулумсираб, жузгир орасидан бир қоғоз чиқариб берди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.*

ЖУЗДОН [жуз, жузв + ф. *دان* — бирор нарса сақланадиган жой, идиш маъносигаги отлар ясовчи қўшимча] Қоғоз, хат-хужжатлар солиб қўйиладиган, чармдан, мато ёки картондан ясалган жилд, халта ёки муқова. *Бу қоғозни алоҳида жуздонга солиб қўйди. Ойбек, Навоий. Худайчи лип этиб чиқиб кетди, салдан кейин жуздон, патқалам, катта қуръон олиб кирди. С. Сиёев, Аваз.*

ЖУЗЛАМОҚ эск. Қоғоз, китоб варақларини жуз-жуз қилиб тахламоқ ёки тикмоқ.

ЖУЗЪИЙ [а. *جزئى* — қисм, бўлакка оид; оз, кам] Унчалик муҳим ва жиддий бўлмаган; арзимаган, аҳамиятсиз; майда-чуйда. *Жузъий хато. Жузъий камчиликлар. ■ Кўрсатилган баъзи жузъий камчиликлар монографиянинг илмий қимматига салбий таъсир қилмайдди. «ЎТА». Жузъий масалалар устида тўхталиб ўтмоқчи эмасман. Газетадан.*

ЖУЗҒУН Торонгуллилар оиласига мансуб ўсимлик. *Тупроқ шу чўлда ўсаётган саксовул, черкез, жузғун, шлоқ ва кандил таъсирида ўзгариб туради. «Фан ва турмуш».*

ЖУЙРУК шв. Чопқир, учкур, югурик (от ҳақида).

ЖУЛ 1 от Қўлда тўқилган дағал жун мато. *Бир чакмонлик жул.*

2 сфт. Шу матодан қилинган. *Жул чакмон. Жул қоп. Жул арқон. ■ Омон бояги жул арқонни ўликнинг ҳар икки оёғига тўпиғидан маҳкам сиртмоқ солиб боғлади. Ф. Фулом, Шум бола.*

3 фольк. От ёпиғи, ёпиқ. *Бизнинг қўлда тулпор отлар боқилсин, Сулувланса, бахмал жуллар ёпилсин. «Нигор ва Замон». Ака, отинг уч яшар, Ўрама жуллар ярашар. «Оқ олма, қизил олма».*

ЖУЛДУР Кийилавериб ёки тутилавериб дабдаласи чиққан кийим. *Унинг [Набининг] қаршисиди ўзи каби жулдур кийимли бола ўтирар эди. «Шарқ юлдузи». Бойнинг қўрасига келган, чўп-устухон бўлиб қолган жулдур кийимли деҳқонларни кўриб, юрагим эзилар, гирдиғум бойни кўриб, ғазабнок бўлар эдим. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

ЖУЛДУРВОҚИ с. т. 1 Жулдур. *Жулдурвоқи кийимда у кўпроқ саёқ гадоёга ўхшарди. «Ёшлик».*

2 Жулдур кийим кийган. *Жума куни ўзи сингари ялангоёқ, жулдурвоқи қўшни болаларни эргаштириб, кенг далага олиб чиқар, улар билан ўқ отишарди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

ЖУЛПАТ шв. Патли гилам. [Тоғбеги] *Соясида иккита одам ўтирадиган бўлиб қолган самбиттол остига эски жулпатни тўшади. Н. Қобил, Унутилган соҳилар.*

ЖУЛХИРС [жул + ф. *خرس* — айиқ] айн. жулпат.

ЖУМА [а. *جمعه* — ҳафта; бешинчи кун] **1** Ҳафтанинг, душанбадан ҳисоблаганда, бешинчи куни. *Бугун жума. ■ Урушдан ярадор бўлиб келган Содиқжон деган йиғит ўтган жума куни самоварга келиб, урушда кўрганларидан анча гапириб берди. А. Қаҳҳор. Асрор бобо.*

2 Бир қатор мусулмон мамлакатларида ҳафтанинг олтинчи, дам олиш куни. [Йўлчи] *Вақт-соат, жума, байрам, ҳайит нима эканини билмасдан ишлади. Ойбек. Танланган асарлар.*

3 Шу куни ўқиладиган намоз. *Ошни еб бўлганларида, у ёқ-бу ёқдан жума товуши кела бошлаган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

4 Жума (эркаklar исми).

ЖУМАК шв. Жўмрак.

ЖУМАЛИК тар. Жума куни муносабати билан ўтказиладиган турли маросимлар. *Бу кун жумалик қилиб чиққан эдим [деди Қамбар]. Ойбек, Танланган асарлар. Тошкентдаги жумалик гап мажлисларидан бирида бири киши Азизбекни мақтар ва бу мақтовга қарши иккинчиси: «Нега мунча мақтайсан, Азизбекнинг асли бир бачча-да!» — дер. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЖУМАРД фольк. қ. жувонмард **1.** *Йўқчилик жумарднинг кўзин ўяма? Қўлингдан келганин қилгин, аяма! «Равшан».*

ЖУМАХШАНБА с. т. Пайшанба. *—Эрта жумахшанба, арвоҳларга ёқамиз, — деди чол Шум болага. Ф. Фулом, Шум бола.*

ЖУМБОҚ 1 қ. топишмоқ. *Жумбоқ айтгани биласанми? Айтсам топасанми? — Билсанг, менга очиб бер-чи: нақ-накана бўйи бор, етти қават тўни бор. Нима у? П. Турсун. Ўқитувчи.*

2 кўчма. Ечилиши, ҳал қилиниши керак бўлган масала; муаммо. *Ёшлар бу жумбоқни*

ечолмай ҳайрон бўлиб қолишди. П. Турсун. Ўқитувчи. Баъзан жуда мураккаб жумбоқларни ечишга тўғри келади. Газетадан.

ЖУМЛА [а. جملة — ҳамма; барча, жами; гап] 1 Тугал маъно ифодалайдиган сўзлар бирикмаси; гап. *Узун жумла. Содда жумла.* ■ *Сана тагидаги очиқ жойга қалам билан ёзиб қўйилган қуйидаги жумлани ўқиди. К. Яшин, Ҳамза. Унинг [Суннатнинг] хати ўзидай шўх, ҳар жумладан ҳазил-мутойиба барқ уриб турар эди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 эск. айн. гап 1, 2. *Сўроқ жумла.*

3 фольк. *Бир турдаги нарса, ҳодиса ёки кишиларнинг ҳаммаси, барчаси; йиғиндиси. Узингиз отасиз жумла кишига, Қутлуг бўласин сизнинг тахти пойингиз. «Эрали ва Шерали».*

Жумла(и) мўмин Ҳамма мусулмонлар. *Жумла мўмин йиғлайдур, Рўзи қиёмат, қайдасиз? Н. Аминов. Суварак. Жумла(и) жаҳон Дунёдаги барча кишилар; ҳамма, барча.*

ЖУМЛАДАН *крш. с. Айтилганлар ёки кўзда тутилганлар ичидан. Ҳамма, жумладан, ўзим ҳам қотиб-қотиб кулдим. М. Хайруллаев, Тилла маржон.*

ЖУМЛАСИДАН *қ. жумладан. Молдавия тупроғида фашистлар билан жанг қилган бир неча қаҳрамонларнинг, шулар жумласидан Нарзи Ражаповнинг номини тилга олдим. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ЖУМОДИЛАВВАЛ [а. جمادى الاولى — бешинчи ой] Қамария йил ҳисобида бешинчи ойнинг арабча номи. *Ойлар жумодилаввал, зулқаъда деган номлар билан аталади. «Фан ва турмуш».*

ЖУМОДИЛОХИР [а. جمادى الاخرى] айн. жумодиссоний).

ЖУМОДИССОНИЙ [а. جمادى الثاني — олтинчи ой] Қамария йил ҳисобида олтинчи ойнинг арабча номи.

ЖУМРУШҚА Дуккаклиларга мансуб, молга ем-хашак бўладиган, асалга бой бир йиллик, баъзи турлари икки йиллик ўсимлик.

ЖУМУР 1 *шв. Қориннинг бир бўлаги, ширдон; қорин, ошқозон.*

Жумуригга юк бўлмади Қорнимга юк ҳам бўлмади, тўйдирмади (жуда кам овқат ҳақида).

2 фольк. Баъзи дoston ёки эртақ қаҳрамонлари ўзини танитмаслик мақсадида кал бўлиб кўриниш учун кўй қорнининг теска-

ри томонидан ясаб олган қалпоқ. *Бошида жумури, танида жанда. «Нигор ва Замон».*

ЖУМЪА эск. қ. жума. *Бозоргача етганда, теваракдан жумъа азони эшитилди. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.*

ЖУМҲУРИЯТ [а. جمهوريت — халқ, омма; республика] қ. республика. *Олимжон Арслонов Бухоро.. жумҳуриятининг мухтор вакили. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

ЖУН 1 Ҳайвон ёки кимса баданини қоплаган қалин тук, мўй, юнг. *Жуни майин кўй. Қўйларнинг жунини олмоқ. От ағнаган ерда жун қолар. Мақол.* ■ *Уқўрага кириб кетдида, жунлари ўсиқ, ориқ бир эчкини етаклаб чиқди. С. Сиёев, Ёруғлик. Хон бўксасини кўтарди, туя жунидан қилинган юмшоқ болшига суянди. С. Сиёев, Аваз.*

2 Асосан кўй, эчки, туядан қирқиб олинган шундай юнг, мўй. *Титилган, савалган жун.* ■ *Профессорнинг ҳар бир сўзи унинг учун тилладай қимматбаҳо.. Йўқ, ипақдай майин фарам-фарам жун олиш тилсимининг калити эди. С. Анорбоев, Оқсой.*

3 Жундан тайёрланган уй-рўзғор буюми. *Хотин бошидаги жун рўмолини олди-да, бир-икки қоқиб, яна ўради. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

Бола-чақа пўстакнинг жунини ейдими? дағл. «Оила аъзолари таъминотини ҳам ўйлаш керак» деган маънода ишлатиладиган ибора. *Касал бўлиб қолсам, нима бўлади? Бирон офат келиб қолса, нима бўлади? Бола-чақа пўстакнинг жунини ейдими? ..Акам бўлмаса, укам бўлмаса. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

ЖУНБИШ [ф. جنبش — ижтимоий ҳаракат; ҳаракатланиш, қимирлаш]: **жунбишга келмоқ** (ёки **кирмоқ**) 1) ҳаракатга келмоқ, ҳаракатланмоқ. *Бу азамат иш бошланиши билан бутун водий янги бир жунбишга киради. А. Қаҳҳор, Сароб; 2) кўчма кўзгалмоқ, қайнамоқ. Муфтиларни кўриши ҳамоно нафрати жунбишга кирган Султонанининг бу ҳолдан таажжуби ортиб, Анварга қаради. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.*

ЖУНГЛИ [ингл. jungle < ф.-ҳинд. جنگل — чангалзор, ўрмон] Чакалак, қалин ўрмонзор. *Ҳиндистоннинг қорамтир чангалзорларини, қалин бамбукзорларини, яъни жунглини кўриш учун эрталаб йўлга чиқши маъқуллигини айтади.* 3. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. *Қараса, жунглида тўти сайрамас, Жунглида илондай хуштак чалар ўқ. А. Мухтор.*

ЖУНЖАЙМОҚ қ. жунжимоқ. Ҳасанали ярим яланғоч ҳолда жунжайиб, дарича остида, изғириқ қучоғида ўтирар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЖУНЖИКМОҚ Совуқдан ёки иситмалли касалликдан эти увушиб қалтирамоқ, букчаймоқ. *Мақсадимиз хонақоҳнинг бир бурчагида жунжикиб ўтириб, кўзларимизни илнтириб олмоқ эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Хомуш тортиб, жунжикиб кўйди шамол, Бир узим узумнинг юзлари сўлди.* Р. Парфи, Тавба. *Эрталаб ва кечқурунлари салқиндан одамнинг эти жунжикадиган бўлиб қолди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЖУНЖИМОҚ қ. жунжимоқ. Жумабойнинг эти хиёл жунжиди. Ж. Абдуллахонов, Ҳазина гойибдан келмас. *Айвонларда оёқ учларини танчага зўр-базўр тиқиб, жунжиб ўтирган хотинлар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Лейтенант чарчоқ, очлик ва совуқдан жунжиган жангчиларга мурожаат этган эди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

ЖУНУН [а. جنون – жиннилик, телбалик] **1** Жиннилик, ақлдан озганлик. *Зайнабнинг жунуни қозилар ва табиблар тарафидан ҳам тасдиқ этилгач, унинг устидаги жазо кўтарилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Лаълининг жунуни тарқаган бўлса ҳам, ҳали яхши соғайиб кетмаган.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Жинни; жиннилар. *Тоғу тошда жунунлардек чопмасдан, Гўзал қизлар ё келинлар меҳнатда.* Ғайратий.

ЖУНУНВАШ [а. + ф. جنونوش – жиннига ўхшаш] Жинни табиатли. *Ўлтиришар икки жунунваш, Икки жаҳон билмаган жаҳон.* Р. Парфи, Кўзлар.

ЖУНҒОРЛАР Хитойнинг шимоли-ғарбида яшовчи халқ. *Жунғорлар даф бўлмайин, келур бўжилар, Келгиндига кенг-мўлу бизга тор бўлди.* Миртемир.

ЖУРМ [а. جرم – гуноҳ; жиноят] эск. Гуноҳ, айб; хато. *Одатда муножотда муаллиф ўз журм-хатолари учун узр сўрайди, тавба қилади.* «ЎТА».

ЖУРНАЛ [фр. journal – газета; кундалик дафтар] **1** Китобча ёки мажмуа шаклида белгили вақтда чиқиб турадиган даврий нашр. *Ойлик журнал.* ■ *Журнал ишига обдан берилиб кетдим.* М. Жўра, Ноширнома. *Стал устида янги газета, журналлар.* Ш. Рашидов, Голиблар.

2 Кундалик иш, воқеа, ҳодиса ва ш.к. ёзиб бориладиган қайд дафтари. *Кирган, чиққан хатлар журнали.* ■ *Ўқитувчилар синф журналларини кўтаришиб, синф-синфга тарқаб кетишди.* С. Зуннунова, Янги директор.

ЖУРНАЛИСТ Даврий матбуотда адабий-публицистик мақолалар билан қатнашувчи адиб, матбуот ходими. *Шариф Ризаев журналист, ёзувчи ва раҳбар сифатида гўзал фазилатларга эга эди.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. *Ўша кезларда мендек ёш журналист учун ҳар бир янгилик олам-олам қувонч эди.* М. Жўра, Ноширнома.

ЖУРНАЛИСТИКА 1 Журналистлик касби, журналистлик иши. *Журналистикани яхши эгалламоқ.* ■ *Журналистика шу қадар оммавий, айна вақтда шу қадар ёқимли ишки, шу касбнинг соҳиблари доимо юртининг фикри-зикрида яшайдилар.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Газета ва журнал фаолиятига оид фан тармоғи. *Кейинги йилларда ўзбек адабиёти ва журналистикасига жуда кўп талантли ёшлар кириб келдилар.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

ЖУРНАЛИСТКА Журналист аёл.

ЖУРНАЛХОН [журнал + ф. خوان – ўқувчи] Журнал ўқувчи. «*Фан ва турмуш*» журналининг асосий вазифаси ва хизмати журналхонларни билим чашмасидан кўпроқ қондиришдир. Газетадан.

ЖУРЪАТ [а. جرأت – мардлик, жасорат] **1** Хавф-хатар, қийинчиликлардан ҳайиқмай қилинган иш; жасорат. *Қалбингизда бўлсин журъат, ирода, Кундан-кунга ғайратингиз зиёда.* Ҳабибий. *Бувинисо кўнглидагини очик айтишга журъат қилолмай: -Мен.. мен бир илож қилардим-да, – деди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Журъат (эркаklar исми)

Журъат қилмоқ (ёки этмоқ, кўрсатмоқ). Кўрқмасдан, ҳайиқмай, юрак ютиб ҳаракат қилмоқ. *Аммо негадир йигитлардан биронтаси журъат этиб, Зарифага яқинлашмас, дилидагини айтолмас эди.* С. Кароматов, Олтин қум.

ЖУССА [а. جَسَّه – мурда; тана] Тананинг ташқи бичими, умумий кўриниши; гавда, сумбат, қадр-қомат. *Жуссаси келишган йигит.* ■ *Кумушиби энди ўн еттини кўйиб, ўн саккизга қадам босганликдан, бўйи ҳам она-*

сига етаёзган, аммо жуссаси онасига кўра тўлароқ эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Йигитнинг юриши ҳам жуссасига мос, салмоқли эди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Эрталаб редакцияга жуссаси кичик қотмагина бир аёл кириб келди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

ЖУССАДОР [а. + ф. جسددار — муайян жуссага, гавдага эга бўлган] Гавдаси катта, йўғон, барваста, норғул. *Менинг набирам ҳам сенга ўхшаб, Аскарликда хизмат қилади. Сенга ўхшаши жуссадор, норғул, Омон деса, ҳамма билади.* Уйғун. *Тўй столининг тўрида ўтирган жуссадор куёв парвоийи фалак.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

ЖУССАЛИ I айн. *жуссадор.* Дилдор банд бўйли, жуссалигина, бутун андоми ўзига келишган.. қиз эди. Ойбек, Навоий.

2 Аниқловчи орқали ифодаланган гавда, жуссага эга бўлган. *Йўғон жуссали одам.* ■ *Янги командир.. нозик юзли, кўзлари сузук, кичкина жуссали, ўттиздан ошмаган йигит.* Ойбек, Қуёш қораймас.

ЖУТ [ф. جوت — жут дарахти ва толаси] Жўкадошлар оиласига мансуб, толасидан дағал мато, арқон тўқиладиган бир йиллик ўсимлик. *Республика жут ва каноп етиштириш бўйича жаҳонда туртинчи ўринни эгаллаб турибди.* Газетадан.

ЖУФАЙ рвш. Жуфт ҳолда, жуфт бўлиб. *Тоғлардаги охулар, ўрмондаги тўтилар, чамандаги булбуллар ҳам ёлғиз эмас, жуфай яшайдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖУФТ [ф. جفت — иккита, қўшалоқ бир хил нарса] **1** Бир хил вазифага мўлжалланган, бир бутунлик, комплект ҳосил қиладиган иккита ўхшаш нарса, буюм. *Бир жуфт этик. Бир жуфт ҳўкиз.* ■ *Бобоқул.. кунига яраб турган бир жуфт эчкисию кафтдай келадиган еридан ҳам айрилиб, бутунлай хонавайрон бўлиб қолибди.* С. Анорбоев, Оқсой. [*Бой ўз-ўзига:*] *Бу ким бўлди? Чўрими ёки бир офатижон фариштами? Юзлари худди олмадай таранг. Бир жуфт қуралай кўзи сурма босгандай қора.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

2 Рафиқ ёки рафиқа; эр ёки хотин, нар ёки мода (бир-бирига нисбатан). *–Жуфтингни қанотинг остига олиб уча кет, лочин! Бу ерда турма! — деди-да, Қора Аҳмад бир томонга чекилди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳеч ким қариган чоғида жуфтидан қолмасин.* А. Қаҳҳор, Тўйда аза. *Кенг осмон қаърида сузиб*

юрган каттагина бир қуш ўз жуфтини кутиб, гир айланади. Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 Доим бирга бўладиган, ҳамроҳ, ёнма-ён. *Йўқ, бахт ҳам, бахтсизлик ҳам жуфт бўлади, дейишигани рост экан.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Иккига қолдиқсиз бўлинадиган (бутун сонлар ҳақида); *зид. тоқ.* *Жуфт сонлар. Жуфт номерли уйлар.*

5 Икки дона, иккита. *Бир жуфт тухум. Ўн жуфт данак.*

6 кам қўлл. айн. *жўра II.* У киши келини-нгизга икки жуфт атлас олиб келган эканлар. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Жуфт бўлсин Ижро этилган мусиқа, ашула, рақс маъқул тушганда, «яна бўлсин» деган маънодаги ибора. *Улар эгилиб салом янраб, жойларига қайтаётган эди, қарсак янраб, одамлар «жуфт бўлсин!» деб қичқира бошладилар.* И. Раҳим, Ихлос. **Жуфт кучлар физ.** Бир жисмга қўйилган, қиймат жиҳатидан бир-бирига тенг, аммо қарама-қарши йўналган икки куч. **Жуфт сўзлар тлш.** Бир лексик маънони ифода этадиган, дефис орқали ёзиладиган икки компонентли сўзлар. **Жуфт тушган** Хил тушган, иккови бир хил (фёльн-атвори, юриш-туриши бир хил иккита одам ҳақида). **Жуфти ҳалол (ёки пок)** Қонуний эр-хотин. *Бундай одамга жуфти ҳалол бўлиш учун ҳар қандай қиз дарҳол ризолик берар, деб ўйлайман [деди шайх].* К. Яшин, Ҳамза. **Юлдузи жуфт тушган** Бир-бирига мос, бир-бирига ёққан (икки одам ҳақида).

ЖУФТАК I [ф. جفتك — кичик омбир] Нарсаларни қисиб ушлайдиган омбирсимон асбоб; қисқич (мискарлик асбоби). *Орадан бир ҳафтача ўтгач, сув тортмай қолган тешикка йиғилиб қолган соч ва ипларни жуфтак билан қисиб олиб ташлади.* Мирмуҳсин, Умид.

ЖУФТАК II [ф. جفتك — икки оёқлаб тегиш, шатта отиш]: **жуфтак(ни) ростламоқ (ёки урмоқ, отмоқ)** Қочиб қолмоқ, орқа-олдига қарамасдан қочмоқ. *Омон менга қаради, мен «тагин бир бало бўлиб қолди шекилли» деб, аллақачон жуфтакни ростлаган эдим.* Ф. Фулом, Шум бола. *Немисларнинг уч танки бурқираб тутун чиқариб ёна бошлади. Қолганлари жуфтакни ростлади.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЖУФТЛАМОҚ Бир-бирига яқин қўймоқ, шериги билан ёнма-ён қўймоқ; жуфт-

жуфт қилмоқ. Калишларни жуфтламоқ. ■ Замира қўлини олдига йиғиб, оёқларини жуфтлаб, омонатгина ўтирар, йўл юриб келгани, мароқли кутиш ва қандайдир ҳаяжон юзини чўғдай қизартирганди. П. Қодиров, Уч илди.

Оғиз жуфтламоқ Гапиришга шай бўлмоқ, тайёр бўлмоқ. Бу ҳақда солдатларга бир нима демоқчи бўлиб, оғиз жуфтлаган эдим, гумбурлаб снаряд ёрилди. А. Убайдуллаев, Қонли издан. Мен жавоб қайтаришга оғиз жуфтлаган эдим, Шоҳида оғзимдаги сўзимни юлиб олди. М. Жабборов, Севинч ёшлари.

ЖУФТЛАШМОҚ Жуфт бўлмоқ, жуфти билан қўшилмоқ.

ЖУФТЛАШТИРМОҚ 1 Жуфтлашмоқ фл. орт. н.

2 Никоҳламоқ, эр-хотин қилмоқ. Сен эшитдингми, йўқми – билмадим, улар иккимизни жуфтлаштирмоқчи бўлиб, бу кун мендан киши орқали тўй вақтини белгилашни сўраган эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖУФТЛИК 1 Иккитадан иборат бўлган бутунлик (рақсда, спортда). Муз устида А.Зайцев–Л.Пахомова жуфтлик рақс тушмоқда.

2 Жуфт-жуфт бўлиб яшаш. Жуфтлик ёлғиз кишилар орасидагина эмас, ер юзидаги ҳар бир махлуқда ҳам бор. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖУГРОФИЙ кам қўлл. қ. **географик**. Музей мулозими бизга ажойиб бир кашфиётни – Ҳиндистоннинг жуғрофий харитасини кўрсатди. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. Умуман, ҳар учала романда тасвирланган жойлар: қишлоқлар, маҳалалар, йўллар аниқ жуғрофий асосга қурилган. У. Норматов, Талант тарбияси.

ЖУГРОФИЯ кам қўлл. қ. **география**. Бу мактабларда ҳандаса, жуғрофия, риёзиётдан сабоқ бермоқдалар. С. Сиёев, Аваз.

ЖУГРОФИОН эск. Географ. Беруний.. Ўрта Осиё жуғрофионларининг асарларини ўқишга киришиб кетди. М. Осим, Жайхун устида булутлар. Эски шарқ жуғрофионлари, сайёҳлари Осиё, Африка ва Европадан иборат бўлган қадим дунёни шарқдан ғарбга қараб тахминий етти баб-баробар хаёлий чизикларга тақсим қиладилар. «ЎТА».

ЖУҲУД эск. айн. **яхудий**. Биз жуҳуд, ўрис бойлар ва заводчиларни сиқиб чиқариб, сав-

до-сотик ва завод ишларини ўз қўлимизга олмағимиз керак. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖЮРИ [фр. jury – ҳакамлар гуруҳи < лот. iugo – қасам, онт ичаман; қасамёд қиламан] Мусобақа, танлов, кўрғазма ва ш. к. да голибликни ва мукофот беришни белгиловчи мутахассислар, ҳакамлар гуруҳи. Хурматли жюри аъзолари, лойиҳаларга «етти ўлчаб, бир кесиб» баҳо беринг, агар шошқалоқлик қилсангиз, одамлар кечиринмайди. Газетадан.

ЖЎВА 1 Хамир ёядиган, ўрта қисми йўғон асбоб; кичик ўқлоғи. Жўва билан хамир ёймоқ. ■ Чиқинди тахта ва фанерлардан планишет, жўва, сабзи тахта.. каби рўзғор буюмлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Газетадан.

2 тех. Турли материалларни ораликдан сиқиб ўтказиб юпқалаштирувчи, ёювчи асбобларнинг гўла қисми. Блюминг жўвалари. Чиғириқ жўвалари.

ЖЎВАЛАМОҚ 1 Жўва билан хамир ёймоқ.

2 тех. Материалларни ёйиб юпқалаштирмоқ.

ЖЎГАРИ шв. Жўхори. Уйда емакка бир қисм жўғари қолмади. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЖЎГИ [ф. جوگی – йога таълимотининг издоши; йог] **1** Айрим ўзбек шеваларида: лўли.

2 кўчма Айёр, ҳийлагар.

ЖЎЖА [ф. جوجه – қушча, қуш бола-си] **1** Товуқнинг ва баъзи қушларнинг бола-си. [Таманно] Андак ис босган деразадан ҳовлига қаради: ҳовли ўртасида қудуқ, нарироқда бир чипор товуқ ўн-ўн беш сариқ жўжаларини етаклаб юрибди. Мирмуҳсин, Кумри ва Таманно.

2 кўчма Фарзанд, бола; гўдак. Фуломжон Матқовулни жўжалари билан даврдан етаклаб чиқиб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бир ўзимга саккиз жон қарайди: бева опам, унинг учта сағири.. ўзимнинг учта жўжам. Н. Сафаров, Уйғониш.

ЖЎЖАБИРДАЙ, -дек: **жўжабирдай жон** Кичик болалари, гўдаклари кўп одам ҳақида. Жўжабирдек жонман, болам, улуғ билладилар: бир бева қизим уч боласи билан.. ўзимда тўрт бола. З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди. [Мироб] Мунғайиб кўз ёши қилди: -Айб мендан ўтган. Жўжабирдай жонмиз. С. Нуров, Нарвон.

ЖҰЖАЛАМОҚ Жўжа очмоқ, бола очмоқ.

ЖҰЖАХҰРОЗ Ёш урушқоқ хўроз. *Обид ҳам жўжахўроздек сапчиб турди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти. *Зойиржоннинг қопқора юзи аламдан кўкариб кетган, ўтирган жойида жўжахўроздай бўйини чўзиб гапирарди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ЖҰЖИЛАР [Чингизхоннинг ўғли Жўчи номидан] Мўғул босқинчилари. *Бу юрт кўп оёғости бўлди, хор бўлди. Қожарлардан кутулмай, келур жўжилар.* Миртемир.

ЖҰЙБОР [ф. *جويبار* — ариқ ва дарёлар кўп жой; ариқ] фольк. 1 Дарё, ариқ.

2 *кўчма* Кўз ёши. *Ғамни кўрган кишин жўйбори оқар, Адо бўлмас савдо тушди бошима.* «Эрали ва Шерали».

ЖҰЙМОҚ шв. айн. *йўймоқ* I. — Сизга маълумки, халқ орасида ҳар нарсани ўзича жўйдиган одамлар бор, — деди Ўктам. Ойбек, О. в. шабадалар.

ЖҰКА Иқлими мўътадил мамлакатларда ўсадиган, барги юраксимон, хушбўй гулли дарахт.

ЖҰЛАК Кўй канаси.

ЖҰМАРД қ. *жувонмард* I. *Жўмард жумҳуриятим, бобо юртим, ҳей, Жўмард жумҳуриятим, она сутим, ҳей!* Миртемир. *Бобурнинг шундай жўмард йигитнинг шаҳдини қайтаришга нима учундир раўйи бўлмади.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

ЖҰМАРДЛИК қ. *жувонмардлик* I. *Мақола муаллифи Абдуланинг этигини ечиб ташлаб, ўзини дарёга отганини, жўмардлик билан одамларни халос этганини аниқ-таниқ ёзганди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ЖҰМРАК I Турли асбобларнинг сув тушадиган қисми, тумшуги, бурни. *Чойнак жўмраги. Обдаста жўмраги.* ■ *Суна четидаги ўчоқда қоп-қорайиб, жўмраги кемтик қумғон қопқоқни кўтариб, биқир-биқир қайнардди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Чойнак жўмрагидан оптоқ ҳовур кўтарилди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

2 Баъзи асбоб ва қурилмаларда сув тушиш йўлини очиб-беркитиб турадиган қисми; кран. *Самовар жўмраги. Жўмракни бурамоқ.*

ЖҰН I Паст навли, сифати паст, сифатсиз. *Жўн мол.* ■ *Маҳдум уйланиб қолди: — Бўлмаса, — деди иккиланиб, — жўнроқ ад-расдан ол-чи!* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 *кўчма* Имтиёзли табақага мансуб бўлмаган; олдий, солда. [Юсуфбек ҳожии:] *Жўн одамлар қаторида одам ўлдириб юрдим, дегин?! — деди.* — *Жўн одамлар қаторида эмас, — деди [Отабек], — мажбурлар қаторида, зўрланганлар қаторида!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Паст савияли, бўш, заиф. *Жўн асар.* ■ *Охирги саҳифа жўнроқ ёзилган экан.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Кеча юксак санъат намунаси бўлиб кўринган асар бугун кўзимизга жўн бўлиб кўринади.* «Шарқ юлдузи». *Айрим матбуот органлари илғорлар тажрибасини юзаки, жўн ёзмоқдалар.* Газетадан.

4 Унча мураккаб ва қийин бўлмаган; осон, енгил. *Маҳфуза Чилонзор районидagi 9-болалар касалхонасига ишга кирди.* *Вазифаси жуда жўн: ҳар куни уч-тўрт маҳал тайёр овқатларни палатама-палата юриб тарқатади.* Газетадан. *Ишнинг бу ёғи жўн кўчди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

5 *рвш.* *взф.* Бекор, шунчаки; бекорчиликка эрмак қилиб. *Қишлоқда жўн юрмай, бир балони бошимизга сотиб олган эканмиз.* «Очилдов». *Саидий бундай қилоллади, чунки ўқиш эмас, китобни жўн варақлаш ҳам уни толиқтирар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

6 3-ш. эгалик ва ж. к., ч. к. кўшимчалари билан кўм. *взф.* қўлланади (қ. *жўнига, жўнидан*).

ЖҰНАЛИШ: *жўналиш келишиги тлш.* «Кимга», «нимага» сўроқларига жавоб бўладиган келишик.

ЖҰНАМОҚ I Йўлга чиқмоқ, йўлга тушмоқ. *Поезд соат бешида жўнайдди.* ■ [Йўлчи] *Отга миниб, аравани гўмбурлатиб жўнади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 (*буйр. м. шаклида*) *унд.с. взф.* Йўқол, кет; кетсин. *Жўна, Шоқосим, чайланган!* *Ҳозир атрофдан аёлларни топиб бораман.* Уларсиз иш битмайди. Ойбек, Танланган асарлар. *Бойваччалар жўнасин мардикорликка, бизга тинчлик керак!* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖҰНАШМОҚ I *Жўнамоқ* *фл.* *бирг. н.* *Қайнота-куёв апоқ-чапоқ бўлиб, извошда нотариусга жўнашди.* «Муштум».

ЖҰНАШМОҚ II Ривожланиб кетмоқ, юришиб кетмоқ, юришмоқ. *Иш жўнашиб кетди.* «Ҳа-ху» *дегунча кафанни ҳам кўкландик.* Ҳ. Фулом, Шум бола.

ЖҰНАҒАЙ фольк. Тоғда ёлғизоёқ оғир йўл. *Юрган йўлинг адир эмас, жунағай.* «Алпомиш».

ЖҮНГ фольк. Бир ўркакчи туя. Бўта ўлса, жўнг туялар бўзлайди, Олқор қочса, баланд тоғни кўзлайди. «Ҳасанхон»

ЖҮНИГА Ҳақида, тўғрисида. -Энди тўй жўнига келсак, ҳамма гап вақт-соатга боғлиқ, дўстим, — деди Собир. Ойбек, О. в. шабадалар.

ЖҮНИДАН қ. жўнига. [Маърифат Тожи-хонга:] Уста буваникига чиқиб, иморат жўнидан гаплашиб келай. Уйғун, Ҳаёт кўшиғи.

ЖҮНЛИКЧА рвш. Осонлик билан, осонликча.

ЖҮПЛАМОҚ Мўлжалламоқ, чоғламоқ; мувофиқ кўрмоқ. Хуфтон асносида Сафар бўзи етиб келди, воқеани эшитиб, дафъатан Мирзони яшириш учун шахарнинг четроғида бўлган язасининг уйини жўплади. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЖҮР I Тўрғайлар оиласига мансуб сайроқи қуш. -Бу жойлар чиройли экан, — деди бола осмонда муштдеккина бўлиб қотиб турган жўрни энди кўриб, — нега мени илгари онкемадиз қишлоғизга! С. Нуоров, Нарвон.

ЖҮР II |ф. جور — монанд, мувофиқ| Мос тушган, мос, оҳангдош, ҳамоҳанг, уйғун. Уларнинг овози жуда бир-бирига жўр. ■ Дехқонбой ҳам Камолжон қўшиғига қўшилишиди, бироқ унинг овози жўр тушмади. Н. Сафаров, Оловли излар. Дилга дил, тилга кўнгли албатта жўр овоз экан. Ф. Фулом.

Жўр бўлмоқ 1) бир-бирига мос овоз билан ҳамоҳанг куйламоқ. Қизлар чилдирмага жўр бўлиб, Ҳамза Ҳакимзода ёзган қўшиқни айтиб келишарди. П. Турсун, Ўқитувчи. Куй Ойқиз юрагига жуда ёқиб тушди шекилли, ичида унга жўр бўлди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) қўшилмоқ, жўра, шерик бўлмоқ. Кўзи кўрга жўр бўлсанг ҳам, дили кўрга жўр бўлма. Мақол.

ЖҮРА I |ф. جوره — тенг, ўртоқ, дўст| I Ошна-оғайни, ўртоқ. Қарағай кесдик тоғда, Сувлар оқади сойда, Биз мунда қараб қолдик, Ёру жўрамиз қайда? «Оқ олма, қизил олма». Биз ҳам бир жўрамиз билан нима иш бўлса қиламиз, деб Тошкентга келган эдик. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 «Гап», «тўкма» қатнашчилари, улфатлар (бир-бирига нисбатан). Мана шу вақтгача жўраларнинг сони ҳамон ўша — тўққиздан ортмайди. А. Қаҳҳор, Сароб.

3 «Ўртоқ» маъносидаги мурожаат шакли. Аҳмаджон ундан секин: -Жўрам, қаяққа ке-

таётибмиз? — деб сўради. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

4 Жўра (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

Жўра тутинмоқ Аҳил дўст бўлмоқ. Қориев у [Бекжон Давлатов] билан ёш вақтларида Хивада, Каптархона кўчасида танишиб, жўра тутинишган.. эди. Ж. Шарипов, Ҳоразм.

ЖҮРА II Бир кийимли икки бўлакдан иборат ипакли мол (беқасам, атлас, шойи ва ш. к). Мен келтирган атласни Ёрим солмас сандиққа. Минг жўраси арзийди Шу зарбдор дўндиққа. «Кўшиқлар». -Бир жўра атлас у ёқда ўттиз сўм, — деди Туроб Усмонга. О. Хусанов, Қўшиқчининг тақдири. Сенга бир жўра беқасам олиб кўйдим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЖҮРАБОШИ I «Гап», «тўкма» қатнашчиларининг (жўраларнинг) бошлиғи. Ҳар бир жўранинг жўрабошиси, йигит оғаси бўларди. Н. Сафаров, Кўрган-кечирганларим. Ўзингизсиз уйимизнинг тўрида, Жўрабошисиз доим ҳаёт тўйида. Қ. Муҳаммадий.

2 кўча Ишбоши, саркор.

ЖҮРАБОШИЛИК Дўстларига, улфатларига бошчилик қилишлик. Ташкилотчилиги, серғайратлиги, ҳаммадан ҳам оғайнларининг бошини қовуштириб юриши учун кўпинча давра қуриб ўтирганда ҳам жўрабошлик шу одама топириларди. С. Кароматов, Бир томчи қон.

ЖҮРАЛАШМОҚ кам қўлл. Бир-бири билан дўст бўлмоқ. Жўралашган тўрт юз киши, коллектив бўлган, Далаларнинг яшил кўкси экинга тўлган. Миртемир.

ЖҮРАМОҚ фольк. қ. йўймоқ. -Сиз тушингизни айтинг, мен жўрайман, — деб айтди Зулфизар Авазхонга. «Зулфизар билан Авазхон».

ЖҮРАҚАНД Қовуннинг эти қалин, йирик, ўртапишар нави.

ЖҮРОВ Бир-бирига ҳамоҳанг, оҳангдош, овози мос тушган. Қайта қуриш ва янгича фикрлаш даврига жўровоз асарлардан бири Гаффор Ҳотамовнинг «Эврилиш» эссе-сидир. Газетадан. Жўровоз бўлингиз, дўстлар, авжига. Т. Тўла.

ЖҮРТГАГА рвш. Онгли равишда, атайин, атайлаб, қасддан. Мен жўрттага баъзи гапларни тескариликка олиб кўрсам ҳам, у [Зайнаб] чурқ этмайди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қудрат жўрттага бақалоқ гавда-

сини қимирлатмай турарди. Ҳ. Назир. Сўнмас чакмоқлар. Аҳмад жўрттага сакраб ўрндан турди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЖЎРЧИ Йиртқиқ қушларнинг қарчи-гайсимонлар оиласига мансуб бир тури.

ЖЎХОРИ Бир йиллик ғалла ўсимликларидан бир гуруҳининг (сўтали макка-жўхори ва бошоқли қўқон жўхорининг) умумий номи ва унинг дони. *Жўхори экмоқ. Жўхори туймоқ.* ■ *Ўн қадоқ жўхори туфайли шу куйга тушаман деб Аваз сира ўйламаган эди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ўғлим, қани, жўхори гўжадан қуйиб ич, чанқоқни босади.* Ш. Рашидов, Ғолиблар.

ЖЎХОРИЗОР Жўхори экилган ер, майдон. *Саодат хола бир бўйрача жойдаги жўхоризордан уч-тўртта сўта олиб келган эди.* Ҳ. Нурий, Яшил хирмон.

ЖЎХОРИКОР Жўхори экувчи, жўхори етиштирувчи. *Жўхорикорлар мўл дон ва силосбоп кўкпоя етиштириш учун курашни давом эттиришяпти.* Газетадан.

ЖЎХОРИКОРЛИК Жўхори экиш, жўхори етиштиришлик. *Жўхорикорлик билан шуғулланмоқ.*

ЖЎХОРИПОЯ Жўхори пояси. *Чоракор билан хизматкор Остонақул эса, даладан олиб келинган сўнги икки арава гўзапоя ва жўхори-рипояларни дарвозанинг томига босишар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Соҳира айвонга думак, яъни жўхори-поя илдизи ташир эди.* Қ. Мирзо, Олам гўзал.

ЖЎШ [ф. جوش — қайнаш; ғалаён, туғён]: **жўш урмоқ** *поэт.* 1) қаттиқ тўлқинланмоқ, мавж урмоқ. *Денгиз жўш урмоқда.* ■ *Бизнинг ҳаёт жуда кенг, Жўш урган денгиз.* Ғайратий; 2) кўчма қайнамоқ, тўлиб тошмоқ. *Зебихон ҳам, Адолат ҳам бун и яхши ҳис қилишар, лекин жабру жафолар исканжасида фарёдга келган қалбларида одам бўлиб яшаш истаги жўш урарди.* С. Зуннунова, Гул-

хан. *Юракларда жўш урган Ҳаваслардан сўйладик.* З. Диёр. **Жўшга келмоқ** 1) қ. **жўш урмоқ** 1; 2) жазаваси тутмоқ.

ЖЎШМОҚ 1 Қаттиқ тўлқинланмоқ, мавж урмоқ. *Тилагим дарёдай жўшиб оқмоқда.* Тўлқин. *Ҳаммасин биласан, эй сирли дарё, Оқасан узоққа, жўшиб, бепарво.* Ғайратий.

2 *кўчма* Тўлиб тошмоқ, қайнамоқ. *Амаки яна одатича жўшиб, ёниб гапира бошлади.* «Ёшлик».

ЖЎШҚИН 1 Мавж урган, мавжланган; шўх. *Эй телба, ҳовлиқма, эй жўшқин дарё, Ястанди йўлингда поёнсиз саҳро.* Ғайратий.

2 *кўчма* Жўш урган, қайноқ, оташин; ҳаяжонли. *Усмонов эҳтирос билан жўшқин сўзларди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Холмурод унинг жўшқин овозини эшитди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖЎШҚИНЛИК Тўлқинланиш, оташинлик; ҳаяжон. *«Кўча боғи» унинг овозига қовушиб, ажойиб қувноқлик, жозибали бир жўшқинлик билан янграрди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖўЯ [ф. جویا — изловчи, қидирувчи]: **жўяси билан** Тушунтириб, ётиғи билан, аста-секин. *Жўяси билан гапиринг.*

ЖўЯК [ф. جویهک — ариқча] қ. х. Экин ариғи, икки пушта ўртасидаги ариқ. *Жўяк олмоқ.* ■ *Жўяк ичида бир қиз энгашиб, ўт юларди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина. *Мана шу бепоён далаларда.. жўякларда шилдираган сувлардан сенинг биринчи бор айтган сўзларингни тинглардим.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

ЖўЯЛИ Ўринли, бамаъни, маъқул. *Жўяли маслаҳат.* ■ *Шаҳзода иккиланиб қолди: «Бир ҳисобда чолнинг гапи жўяли», деб ўйлади.* М. Осим, Аждолларимиз қиссаси.

ЖўЯСИЗ Ўринсиз, бемаъни, ножўя. *Жўясиз танбеҳ. Жўясиз ҳаракат.*

ЖўҚЧИЛАР *эск. айн.* «ж»ловчилар.